

2019
**FUAT
SEZGİN
YILI**

**ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
ETKİNLİKLERİ**

ÜSKÜDAR
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI - 26

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI – 26
2019 FUAT SEZGİN YILI ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ ETKİNLİKLERİ

Editör
Dr. Öğr. Üyesi Fehmi Ağca
Fatma Özten

Kapak ve Grafik Tasarım
Madworks

ISBN:
978-605-9596-28-2

Yayıncılık Sertifika No:
42573

Matbaa Sertifika No:
44995

Baskı Tarihi:
2020

Baskı Sayısı:
1. Baskı

İletişim Bilgileri
www.uskudar.edu.tr – yayin@uskudar.edu.tr
Tel: 0216 400 22 22 / Faks: 0216 4741256
Altunizade Mah. Haluk Türksöy Sk. No: 14
Pk: 34662 Üsküdar / İstanbul / Türkiye

Baskı Cilt:
Armoni Nuans Görsel Sanatlar İlt. Hiz. San. Tic. A.Ş.
Tavukçuyolu Cad. Palas Sok. No: 3, Y. Dudullu – Ümraniye
Tel: 0216 540 36 11www.armoninuans.com

Copyright © 2020

Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak T.C. Üsküdar Üniversitesine aittir. Her hakkı saklıdır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Bu kitabın hiçbir kısmı yayıncısının yazılı izni olmaksızın elektronik veya mekanik, fotokopi, kayıt ya da herhangi bir bilgi saklama, erişim sistemi de dahil olmak üzere herhangi bir şekilde çoğaltılamaz.

- 2017 yılında,

Üsküdar Üniversitesi Güney Yerleşke C-D Blok'ta yer alan konferans salonuna Prof. Dr. Fuat Sezgin'in adının verilmesi kararlaştırılmıştır.

- 06 Eylül 2018 tarihinde,

Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan, 2019 yılını "Prof. Dr. Fuat Sezgin Yılı" olarak ilan etmiştir.

- 12 Eylül 2018 tarihinde,

Üsküdar Üniversitesinin 2019 Fuat Sezgin Yılı kapsamında yapacağı etkinlikleri koordine etmek üzere, Rektörümüzün talimatıyla bir komisyon teşkil edilmiştir.

1. Prof. Dr. Nevzat Tarhan
2. Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan
3. Prof. Dr. Elif Erhan
4. Dr. Öğ. Üyesi Hadiye Yılmaz Odabaşı
5. Dr. Öğ. Üyesi Fehmi Ağca (Koordinatör)

Üsküdar Üniversitesinin 2019 Fuat Sezgin Yılı kapsamında planlanmış olduğu etkinlikler, kurucu rektörümüz Prof. Dr. Nevzat Tarhan'ın öncülüğünde, Postkolonyal Çalışmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından koordine edilmiş, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümünün katkıları ve Kurumsal İletişim Direktörlüğü'nün her aşamada sağlamış olduğu destekle icra edilmiştir.

Üsküdar Üniversitesi 2019 Fuat Sezgin Yılı Etkinlikleri

- 1. Prof. Dr. Fuat Sezgin'e Yüksek İnsani Değer Ödülü verilmesi**
- 04 Mart 2019
- 2. İstanbul Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nin Tarihsel Malzemeye Ulaşım ve Kullanımı dersi kapsamında ziyaret edilmesi**
- 15 Mart 2019
- 3. Batı Merkezli Bilim Anlayışına Karşı Fuat Sezgin ve İslam Mirası Paneli**
- 21 Mart 2010
- 4. Prof. Dr. Fuat Sezgin Konferans Salonu Açılışı**
- 21 Mart 2019
- 5. Prof. Dr. Fuat Sezgin'e Hürmet Sergisi**
- 21 Mart 2019
- 6. Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde düzenlenen Fuat Sezgin Yılı Toplantısı'na katılım**
- 23 Mayıs 2019
- 7. İstanbul Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi ile Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Kütüphanesi'nin ziyaret edilmesi ve Bilim Tarihi dersinin icrası**
- 09 Aralık 2019
- 8. İstanbul'daki lise öğrencilerinin katıldığı, "Batı Merkezli Bilim Anlayışına Karşı Fuat Sezgin ve İslam Mirası" konulu makale yarışması ödül töreni**
- 13 Aralık 2019
- 9. İstanbul'daki öğretmenlerin katıldığı "Bilimler Tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin" konulu makale yarışması ödül töreni**
- 14 Şubat 2020

Prof. Dr. Fuat Sezgin'e, İslam Bilim Tarihi'ne yapmış olduğu eşsiz katkılarından dolayı, 04 Mart 2019 tarihinde, Üsküdar Üniversitesi tarafından Yüksek İnsani Değer Ödülü verilmesi kararlaştırılmış ve ödülü Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Mecit Çetinkaya'ya takdim edilmiştir.

15 Mart 2019 tarihinde,

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü öğrencileri tarafından, Tarihsel Malzemeye Ulaşım ve Kullanımı dersi kapsamında Fuat Sezgin Müzesi ziyaret edilmiş ve incelemelerde bulunulmuştur.

21 Mart 2019 tarihinde,

Üsküdar Üniversitesi Güney Yerleşkede üç ayrı etkinlik düzenlenmiştir.

1. Batı Merkezli Bilim Anlayışına Karşı Fuat Sezgin ve İslam Mirası Paneli
Dr. Öğ. Üy. Fehmi Ağca /PAMER Md.(Moderatör)
Dr. Öğr. Üy. Hadiye YILMAZ ODABAŞI / Tarih Bölüm Başkanı
Dr. Öğr. Üy. Detlaw QUINTERN / FSM Üniversitesi
Adnan YILMAZ / Emekli Vali
2. Prof. Dr. Fuat Sezgin Konferans Salonu Açılış Merasimi
3. Prof. Dr. Fuat Sezgin'e Hürmet Sergisi

Batı Merkezli Bilim Anlayışına Karşı Fuat Sezgin ve İslam Mirası Paneli

**Panelin tamamlanmasını
müteakip, panelistlere
Rektörümüz tarafından
plaket verilmiştir.**

Prof. Dr. Fuat Sezgin Konferans Salonu Açılış Merasimi

Prof. Dr. Fuat Sezgin'e Hürmet Sergisi

Sergide sunulmak üzere İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü tarafından Prof. Dr. Fuat Sezgin ve eserlerini tanıtan Türkçe ve İngilizce 12 sayfalık bir broşür hazırlanmıştır.

23 Mayıs 2019 tarihinde,

Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde düzenlenen Fuat Sezgin Yılı Toplantısı'na, Üniversitemizden;

1. Prof. Dr. Mehmet Zelka / Rektör Yardımcısı
2. Dr. Öğ. Üyesi Fehmi Ağca / PAMER Md.
3. Asena Kazancı / ÜÜ Tarih Bölümü öğrencisi
4. Ahmet Mert Çiftçi / ÜÜ Tarih Bölümü öğrencisi iştirak etmiştir.

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
ETKİNLİKLERİ

İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile koordineli olarak, 2019 yılı Nisan ve Mayıs aylarında, İstanbul'daki lise öğrencilerinin katıldığı, "Batı Merkezli Bilim Anlayışına Karşı Fuat Sezgin ve İslam Mirası" konulu deneme-makale yarışması düzenlemiştir.

"Batı Merkezli Bilim Anlayışına Karşı Fuat Sezgin" Konulu Ödüllü Deneme-Makale Yarışması

**BİRİNCİLİK ÖDÜLÜ:
3.000 TL**

**İKİNCİLİK ÖDÜLÜ:
2.000 TL**

**ÜÇÜNCÜLÜK ÖDÜLÜ:
1.000 TL**

Makale 2500 kelimeyi geçmeyecek şekilde, A4 kağıda, 1,5 aralıkla Times New Roman yazı karakteriyle ve 12 punto ile yazılacaktır.

Makalelerin okul müdürlüklerine son teslim tarihi 24 Mayıs 2019'dur.

Sonuçlar 16 Eylül 2019 tarihinde uskudar.edu.tr adresinden ve resmi yazı ile İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri aracılığıyla duyurulacaktır.

uskudar.edu.tr 0216 400 22 22 uskudaruniversitesi uskudaruni uskudaruniversitesi uskudarun

Yarışmaya katılan makaleler,

İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü ve Üsküdar Üniversitesi tarafından oluşturulan Değerlendirme Komitesi tarafından 25 Temmuz 2019 tarihinde incelenerek, ilk üç dereceye giren öğrenciler belirlenmiştir.

Sıra	Adı Soyadı	Makale Başlığı	Okulu
1	Sena Nur Dilek	Fuat Sezgin'in İşlam Bilim ve Teknolojileri Tarihi Alanındaki Hizmetleri ve Önemi	Bağcılar Anadolu Lisesi
2	Yılmaz Baha Güven	Fuat Sezgin - Hayatını Bilime Adayan	Kadıköy Hayrullah Kefoğlu Anadolu Lisesi
3	İhsan Burak Ergin	Münevverlerin Pîri: Fuat Sezgin	Şişli Mehmet Pisak Anadolu Lisesi

13 Aralık 2019 tarihinde,
Üsküdar Üniversitesinde düzenlenen bir
törenle yarışmada dereceye giren
öğrencilere ödülleri verilmiştir.

Ödül töreni sonrasında,
dereceye giren öğrencilerin iştirakiyle makalelerin
tanıtıldığı bir panel icra edilmiştir.

FUAT SEZGİN'İN İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİLERİ TARİHİ ALANINDAKİ HİZMETLERİ VE ÖNEMİ

Sena Nur Dilek

Özet

Fuat Sezgin İslam bilim ve teknolojilerinin bütün bilimlere olan katkılarını tüm dünyaya kanıtlayan, alanına eşsiz hizmetler veren İslam bilim tarihi profesörüdür. Fuat Sezgin'e göre bilimler tarihi Batı temelli alınmış İslam dünyasının bilimleri neredeyse yok sayılarak oluşturulmuştur. Bu sebeple İslam dünyasına karşı bilimsel alanda katkısı olmayan bir toplum algısı oluşmuştur. Fuat Sezgin yaptığı çalışmalarla İslam dünyasının tüm bilimlerdeki yerini ve değerini kanıtlamıştır. İslam dünyasının bilimlerin oluşmasında ya da gelişmesinde kritik öneme sahip olduğunu ispat etmiştir. Fuat Sezgin yaptığı çalışmalarla İslam toplumlarının bilimsel alanda bir katkısı yok gibi duran, bilimsel alandaki güçsüz duruşunu ortadan kaldırmıştır. İslam dünyasının bilimsel alanda hakkı olan saygınlığa erişmesini sağlamıştır. Fuat Sezgin yaptığı çalışmalarla dünya bilimler tarihine yeni bir bakış açısı getiren ve varlığı bilinmeyen İslami bilimleri ortaya çıkaran alanın en önde gelen bilim insanıdır.

Anahtar Kelimeler: Fuat Sezgin, İslam Bilim Tarihi, Fuat Sezgin'in İslam Bilim ve Teknolojileri Alanındaki Çalışmaları

Giriş

Fuat Sezgin yaptığı çalışmalarla İslam bilimlerin varlığı kanıtlayan değerli bir bilim insanıdır. Kendisi İslam bilim ve teknolojileri tarihini aydınlatarak dünya bilimler tarihini yeniden oluşturmuştur. Bilinen bilimler tarihindeki yanlışları düzeltmiştir. İslam bilim insanlarının buluşlarına sahip çıkarak onlara hak ettikleri değerin verilmesini sağlamıştır.

Fuat Sezgin yaptığı çalışmaların önemini kavramak için o alanı tanımak gerekir. Bu bağlamda Fuat Sezgin bilimler tarihini şöyle tasvir ediyor:

Bilimler tarihini çok farklı şekilde tarif edebiliriz. Ama bugün aklıma geleni size söyleyeceğim. Beşeriyetin başlangıçtan bugüne hayat şartlarını geliştirmek, yaşadığı kâinatı tanımak hususundaki bütün çalışmalarının neticesini gösterme gayretidir.¹

Bu hususta bilimler tarihi doğanın yapısını ve işleyişini anlamaya çalışan insanların yapısını ve işleyişini anlamaya çalışan insanların tarihi²; uygar dünyayı oluşturan farkı ulusların ve uygarlıkların bilimsel etkinliklerini inceleyen ve karanlıkta kalmış noktaları aydınlatmaya çalışan tarihsel araştırmalardır.³ Bilimsel teorilerin başlıca gelişme koşullarını ve mekanizmalarını saptamaya çalışan bilim tarihi bilimsel teorilerin vermiş olduğu çarpıcı örneklerle insanlara çok yönlü düşünebilen bir kimlik kazanmalarına, kavrayış ufuklarının gelişmesine yardımcı olur. Tarihsel süreçteki gelişimiyle birlikte verilmiş yeni bilgi düşündürücü, ufuk açıcı, cesaretlendirici ve canlandırıcıdır. Büyük tarihçi Ranke⁴ ‘Geçmişî değerlendirerek geleceğin yararına bugünü eğitmek yetkisi tarihe verilmiştir’ derken bu gerçeğe işaret ediyor.⁵

Fuat Sezgin İslam bilim tarihinin varlığını kanıtlamadaki çalışmalarını, geleceği biraz değiştirmek için yaptığını söylüyor. Fuat Sezgin’in de belirttiği gibi geçmişteki bu başarılı ve parlak dönemi hatırlamak geçmişe saplanıp kalmak, boşa gurura kapılarak bugün hiçbir ilerleme kaydetmemek değildir. Aksine İslami bilimler tarihini öğrenmek Batı karşısındaki güçsüz duruşun atlatılarak geçmişten ve köklerinden aldığı güçle bugünün dünyasına şekil vermektir.⁶ Bu konu hakkında düşüncelerini şöyle dile getiriyor:

Gayretimin bir kısmı bilim dünyasına hizmet ama diğer çok mühim bir gayesi ise; koskoca bir İslam âleminin yitirmiş olduğu kendine hürmeti, güveni ve insanlık tarihindeki yerini hatırlamak, kaybettiklerini iade etmek içindir.⁷

¹Tayfur Korkmaz, *20. Yüzyıl İslam Bilim Tarihi Çalışmaları; George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009, s. 185

²Kostas Gavroğlu, *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek*, Çev. Ari Çokona, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.14.

³Rob Iliffe, *Bir Disiplinin Gelişim Hikâyesi: Bilim Tarihi*, ed. Melek Doksay Gödoğan, çev. Sedef Beşkardeşler & Tarık Tuna Gözütek vd. Lotus Yayınevi, Ankara, 2016, s.19.

⁴Leopold von Ranke, 19. yüzyıl Alman Tarihçisi (1795-1886)

⁵Osman Bahadır, “Bilim Tarihi Nedir? Neden Önemlidir?” *Sarkaç*, Mart 2017.

⁶Aybüke Ekici, “Tarihî Uyanışın Mimarı: Prof. Dr. Fuat Sezgin”, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, ed. Muharrem Balcı, İstanbul, 2013.

⁷Tayfur Korkmaz, *20. Yüzyıl İslam Bilim Tarihi Çalışmaları; George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.

Fuat Sezgin yaptığı çalışmalarla İslam bilim âlimlerinin buluşlarına sahip çıkmıştır. Fuat Sezgin'e göre İslam âlimlerinin bilimler tarihindeki yeri Avrupalı tarihçiler tarafından göz ardı edilmektedir. Rönesans görüşü de denilen bu görüşe göre Batı dünyası bugünkü bilimsel alandaki ilerlemeyi doğrudan Yunanlılardan aldığı görüşüydü.⁸ Fuat Sezgin Rönesans görüşünün gerçeklikten uzak bir görüş olduğunu, bilimler tarihinde İslam âlimlerinin de yeri olduğunu kanıtlayarak İslam âlimlerinin buluşlarının hakkını savunmuştur.

Şarkiyata Geçişi ve Almanya'ya Gidişi

Fuat Sezgin İstanbul Üniversitesinde matematik okuyup mühendis olmak istiyordu ancak bir tanıdığının tavsiyesi üzerine Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsünde profesör olan Alman oryantalist Prof. Dr. Hellmut Ritter'in seminerine katıldı. Bu seminerden sonra mühendis olmaktan vazgeçip matematik yerine şarkiyat okuma kararı aldı.⁹

Hocası Hellmut Ritter Fuat Sezgin'in matematik öğrenmesinin onun için faydalı olacağını Müslümanlardan önemli matematikçilerin çıktığını, ona Ebu'l-Vefa el-Buzcani, İbn Heysem, El-Biruni'yi örnek verdi ve bu âlimlerin Avrupalı âlimlerden bir farkı olmadığını hatta bazı konularda daha üstün olduğunu belirtti. Fuat Sezgin hayatında ilk defa bu isimleri duymuştu. Fuat Sezgin hocasının ona anlattıklarından çok etkilendi ve İslam bilimler tarihini inceleme kararı aldı.¹⁰

Hocası Fuat Sezgin'den ısrarla Arapça öğrenmesini istiyordu. 1941 yılı II. Dünya Savaşının en şiddetli yılıydı Almanlar Bulgaristan'a kadar gelmişti. Türkiye'de devlet üniversiteleri kapatıyordu. İstanbul Üniversitesi de kapatılan üniversitelerdendi. Fuat Sezgin bu zamani iyi değerlendirmek için boş durmadı hocasının tavsiyesi üzerine Arapça öğrendi. Fuat Sezgin Arapçayı öğrenmek için âlim olan babasından kalan *Taberi Tefsiri*'ni okumaya başladı. Okuduğunu anlamasa da ısrarla okudu. Bunun yanında başka bir Kur'an-ı Kerim tefsirini de okudu. Günde 17 saat çalıştı ve *Taberi Tefsiri*'nin 30 cildini okudu, 6 ayda Arapçayı öğrendi. Hükümet kapanan üniversiteleri açmaya başlayınca İstanbul Üniversitesi de açıldı. Fuat Sezgin üniversite açılınca Hellmut Ritter'in dersine girdi. Ritter, Fuat Sezgin'in Arapçayı öğrenip öğrenmediğini anlamak için önüne Gazzali'nin *İhyâ-u Ulûmi'd-Din*'ini koydu. Fuat Sezgin hocasının amacını anladı ve eseri okumaya başladı. Hellmut Ritter hem çok sevinmiş hem de çok şaşırmışım. Hayatında ilk defa bir kişinin bir dili bu kadar hızlı ve akıcı öğrendiğini görmüştü. Fuat Sezgin Arapça ile birlikte 27 dil öğrenmiştir.¹¹

⁸Aybüke Ekici, "Tarihî Uyanışın Mimarı: Prof. Dr. Fuat Sezgin", *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, ed. Muharrem Balcı, İstanbul, 2013.

⁹İhsan Fazlıoğlu, "Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, Cilt 2, 4.

¹⁰İhsan Fazlıoğlu, "Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, Cilt 2, 4.

¹¹İhsan Fazlıoğlu, "Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, Cilt 2, 4.

Fuat Sezgin ve Hellmut Ritter birlikte kütüphaneye çalışmaya gidiyordu. Ritter kütüphanelerdeki yazmalar hakkındaki önemli bilgileri Fuat Sezgin'e anlatıyordu. Fuat Sezgin böylece yazma eserler hakkında bilgi edinmeye başladı.¹² Fuat Sezgin, 1951'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu ve ardından Arap Dili ve Edebiyatı üzerine doktora yaptı.¹³

1947 yılında Bedi ilminin tekâmülü konusunda tezini bitirdikten sonra, Hellmut Ritter danışmanlığında Ebu Ubeyde Ma'meribn el-Müsenna'nın *Mecâzü'l-Kur'an*'ındaki filolojik tefsirini konu alan ikinci bir tez hazırladı. *Mecâzü'l Kur'an* bir nüshasını bulmuşlardı ancak kitap çok eski olduğu için tek nüshadan neşretmek zordu. Fuat Sezgin kitabın ikinci nüshasını bulmuştu. Hellmut Ritter kitabın ikinci nüshasını 30 yıldır aramasına rağmen bulamamıştı. Fuat Sezgin *Mecâzü'l Kur'an* tezi ile 1954 yılında İslam Araştırmaları Enstitüsünde doçent oldu.¹⁴ Burada tarihçi Zeki Veledi Togan ile çalıştı.¹⁵

Fuat Sezgin *Mecâzü'l Kur'an*'ın kaynaklarını araştırırken Buhari'nin kitabında Ma'mer b. Müsemma'dan "Kale Ma'mer" diye alıntı yaptığını fark etti. Bunun sonucunda Buhari'nin *Mecâzü'l Kur'an*'dan alıntılar yaptığını, bir hadis kitabında bir filoloji kitabından alıntılara yer verildiğini fark etti. Tezini yazdıktan sonra Buhari'yi araştırmaya başladı. Bunun sonucundan bilinenin aksine Buhari'nin sadece sözlü kaynaklara değil İslam'ın erken dönemlerine 7.yüzyıla kadar geri giden yazılı kaynaklarda dayandığı tezini "Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar" adındaki taktim tezi 1956'da yayımlandı.¹⁶ Fuat Sezgin'in bu tezi Avrupa merkezli oryantalist çevrelerde günümüzde de tartışılmaktadır.¹⁷

1960 yılında Türkiye'de askerî darbe olmuştu. Darbenin iktidara getirdiği hükümet 147 akademisyeni üniversitelerden men etmişti. Fuat Sezgin üniversiteye giderken aldığı gazetede üniversitelerden men edilen akademisyenlerden olduğunu öğrendi. Çalışmalarına artık Türkiye'de devam edemeyeceğini biliyordu ancak hangi ülkeye gideceğini bilmiyordu, Almanya ve Amerika arasında kalmıştı. 1961 yılında Almanya'dan Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nden misafir doçentlik teklifi gelmişti. Fuat Sezgin çalışmalarına devam edebilmek için 1961 yılında Almanya'ya taşındı.¹⁸

Fuat Sezgin, Almanya'ya gittikten sonra Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde çalışmalarına ve öğretim görevine devam etti. 1965 yılında Cabir İbn Hayyan konusunda ikinci doktora tezini yazdı ve bir yıl sonra bilimler tarihi profesörü unvanını aldı.¹⁹

¹²İhsan Fazlıoğlu, "Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, Cilt 2, 4.

¹³<http://www.itu.edu.tr/itu-hakkinda/haberler/2018/12/12/2019-prof-dr-fuat-sezgin-yilini-destekliyoruz>

¹⁴İhsan Fazlıoğlu, "Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, Cilt 2, 4.

¹⁵<https://www.fikriyat.com/tarih/2017/08/01/fuat-sezgin-ile-bilim-tarihi-uzerine>

¹⁶İhsan Fazlıoğlu, "Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, Cilt 2, 4.

¹⁷"Prof. Dr. Fuat Sezgin Kimdir? Kaç Yaşında Öldü? Eserleri Nelerdir?" *Sabah*, 30 Haziran 2018.

¹⁸İhsan Fazlıoğlu, "Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, Cilt 2, 4.

¹⁹"Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Özgeçmişi", İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı. <http://www.ibtav.org/sayfa/1/ozgecmisi>

Geschichtedes Arabischen Schrifttums Eserini Yazması

1967 yılında kendi alanının en kapsamlı eseri *Geschichtedes Arabischen Schrifttums* [Arap-İslam Bilimleri Tarihi] yayımlandı.

Fuat Sezgin 1944 yılında İstanbul'da iken Carl Brockelmann'ın *Geschichte der Arabischen Litterature* eserinin de önemli yazmalardan nadiren bahsettiğini fark etti. Bu esrin eksikliklerini tamamlayacak bir zeyl²⁰ yazmaya karar verdi. 1954 yılında doçentliğini bitirdikten sonra çalışmalara başladı. Carl Brockelmann'ın kitabında çok önemli yazmalara değinmemiş olması nedeniyle Fuat Sezgin zeyl yazmak yerine bilim tarihi boyunca yazılmış tüm yazmaları kapsayan müstakil bir eser yazma kararı aldı. Bu fikrini Hellmut Ritter'e açınca hocası böyle bir eseri kimsenin oluşturamayacağını, vazgeçmesini söyledi. Fuat Sezgin vazgeçmedi ve 1967 yılında eserinin ilk cildi yayımlandı ve eserini 17 cilde tamamladı,18. cildini yazarken vefat etti.²¹

Eserin ciltleri konuları şöyledir: I. Cilt: Kur'an Bilimleri, Hadis, Tarih, Fıkıh, Tasavvuf, II. Cilt: Şiir, III. Cilt: Tıp, Eczacılık, Zooloji, Veterinerlik, IV. Cilt: Simya, Kimya, Botanik, Tarım, V. Cilt: Matematik, VI. Cilt: Astronomi, VII. Cilt: Astroloji, Metroloji ve ilgili alanlar, VIII. Cilt: Sözlükçülük, IX. Cilt: Gramer, X. Cilt: İslam'da Matematiksel Coğrafya ve Haritacılık ve Batı'daki Devamı - 1. Bölüm, XI. Cilt: İslam'da Matematiksel Coğrafya ve Haritacılık ve Batı'daki Devamı - 2. Bölüm, XII. Cilt: İslam'da Matematiksel Coğrafya ve Haritacılık ve Batı'daki Devamı - Haritalar Cildi, XIII. Cilt: İslam'da Matematiksel Coğrafya ve Haritacılık ve Batı'da Devamı - Yazarlar, XIV. Cilt: Beşeri Coğrafya 1.Bölüm: Genel ve Ülkeler Coğrafyası, Şehir ve Bölge Coğrafyası, XV. Cilt: Beşeri Coğrafya 2.Bölüm: Topoğrafya, Coğrafya Sözlükleri, Kozmoloji, Seyahatnameler, XVI. Cilt: Edebiyat Literatürü 1.Bölüm: Şiir, Hitabet ve Edebiyat Teorisi, Şiir Kitapları, Antolojiler, Nesir, XVII. Cilt: Edebiyat Literatürü 2.Bölüm: 'Edeb' ve Eğitim Literatürü.²²

Carl Brockelmann'ın *Geschichte der Arabischen Literatur* adlı eserini geliştirmekle ilgilenen ve farklı ülkelerden seçilen 10'dan fazla akademisyenden oluşan bir komite GAS'ı takdir etti ve Brockelmann'ın eserini geliştirme işini Sezgin'e bırakmaya karar vererek 1967 yılında kendisine lağvetti. Aynı yıl, Fuat Sezgin eserini değerlendirmesi için Hellmut Ritter'e göndermiş ve hocası, 'Şimdiye kadar böylesini hiç kimse yapamadı. Senden başka hiç kimsede yapamayacak. Tebrik ederim' diyerek onu kutladı.²³

²⁰Bir eseri tamamlamak üzerine yazılan kısım.

²¹İhsan Fazlıoğlu, "Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, Cilt 2, 4.

²²*Arap-İslam Bilimleri Tarihi, İslam Tarihi ve Kaynakları*, <http://www.ibtav.org/eserleri>

²³"Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Özgeçmişi", İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı. <http://www.ibtav.org/sayfa/1/ozgecmisi>

Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften (Arap-İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü) Kurulması

Fuat Sezgin kitabını yazarken İslami ilimler tarihinin bilgilerinin tesadüflere bağlı olduğunun farkına vardı. Gözlemlerine göre 'Avrupa'da çok büyük âlimler fırsat gelince ortaya çıkıyor ve Müslümanların keşiflerini insaflı bir şekilde ortaya koyuyor ancak bu çalışmaların bir sürekliliği olmuyor' sonucuna ulaşıyor. Fuat Sezgin ilimler tarihini geniş bir çapta ele almak için bir enstitü açılması gerektiğini düşünüyor.²⁴

Fuat Sezgin enstitüyü açabilmek için bir vakıf kuracaktı, bu vakfın geliri ile enstitünün mali ihtiyaçlarını temin edecekti. Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi rektörü ile görüştü, rektör 'bu çalışma başarısız olursa sahip olduğu şöhreti kaybedeceğini' belirtti ancak enstitünün açılmasına izin verdi.²⁵

Bir enstitü açmak maddi açıdan ve o zamanın Almayasında bunu yapmak çok zordu ancak Fuat Sezgin 1978 yılında İslami Araştırmalar kategorisinde Kral Faısal Ödütünü alan ilk bilim insanıydı. Katıldığı ödül töreni milletler arası bir törendi, Fuat Sezgin bu törende birçok devlet adamıyla tanışmıştı. Buradan aldığı desteklerle ve Kuveyt'te katıldığı bir konferansın akabinde yaptığı uzun görüşmeler sonucu Kuveyt'ten aldığı yardımla enstitü binası alındı. Yoğun çalışmaların ardından iki sene sonra vakıf kuruldu. Vakıftan elde edilen gelirlerle ve yapılan desteklerle 1982 yılında enstitü kuruldu.²⁶

Fuat Sezgin enstitünün içerisine İslam ilim aletleri müzesi kurmak istiyordu. İslam bilim aletlerini kitaplardan modeller halinde insanlara tanıtmak isteyen Alman fizikçi Eilhard Wiedemann,1900 yılında İslam bilim aletlerinin modellerini yapmaya başlamış, 1928 yılına kadar hayatının yaklaşık 30 yılında beş aletin modelini yapmayı başarmıştır. Prof. Dr. Fuat Sezgin hocamız "Acaba 30 aleti yapmayı başarabilir miyim?", "Bir müze olmasa bile bir odayı doldurabilir miyim?" düşüncesi ile başladığı çalışmalarını 1983 yılında Frankfurt'ta kurduğu İslam Bilim Tarihi Müzesinde 800'den fazla alete ulaştırmıştır. Müzede, İslam kültür çevresinde yetişen bilim insanların buluşlarını bilimsel alet, araç ve gereçlerinin yazılı kaynaklara dayanarak yaptırdığı sekiz yüzden fazla örnekleri sergilenmektedir. Aynı binada hayatı boyunca dünyanın her yerinden büyük bir özenle, zorluk ve sıkıntılara katlanarak aldığı 45 000 ciltlik kitaplardan oluşan Bilimler Tarihi Kütüphanesi bulunmaktadır. Bazı kitapları, sahasında orijinal tek nüsha olma özelliğini taşıyan bu kütüphane İslam Bilimler Tarihi açısından dünyada tek olma özelliğine sahip, koleksiyon bir ihtisas kütüphanesidir.²⁷

²⁴İhsan Fazlıoğlu, "Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, Cilt 2, 4.

²⁵İhsan Fazlıoğlu, "Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, Cilt 2, 4.

²⁶İhsan Fazlıoğlu, "Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, Cilt 2, 4. "Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Özgeçmişi", İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı. <http://www.ibtav.org/sayfa/1/ozgecmisi>

²⁷"Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Özgeçmişi", İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı. <http://www.ibtav.org/sayfa/1/ozgecmisi>

İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi

Fuat Sezgin 2008 tarihinde İstanbul Gülhane Parkı içerisine yaklaşık 700 eserden oluşan İslam Bilim ve Teknolojileri Müzesi'nin açılmasını yardımcı olmuştur. Müzedeki eserlerin büyük bir çoğunluğunu Fuat Sezgin tarafından müzeye kazandırılmıştır. Müzede, astronomi, coğrafya, gemicilik, zaman ölçümü, geometri, optik, tıp, kimya, mineraloji, fizik, mimari, teknik ve harp tekniği sahalarındaki eserler sistematik bir düzenle sergileniyor. İslam bilimlerinin büyük keşif ve muazzam buluşlarını göstermekle birlikte bu keşif ve buluşların değişik yollardan Avrupa'ya geçip orada kabul bulduğunu ve alınarak özümseildiğini nefis bir görsellikle ziyaretçilerine açık bir şekilde sunmaktadır.²⁸

Bu müzelerdeki aletleri tanıtıcı mahiyette Prof. Dr. Fuat Sezgin tarafından yazılmış olan 5 ciltlik toplamda 1.121 sayfa *İslam'da Bilim ve Teknik* adlı katalog eser bulunmaktadır. Böyle bütüncül ve kapsamlı bir eser bugüne kadar müze kataloğu olarak ilk defa yazılabilmiş, Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca olarak 4 dilde yayınlanmıştır.

Sonuç

Fuat Sezgin yapmış olduğu çalışmalarla bilimsel alanda yüzyıllardır hakkı yenen Müslüman âlimleri ve İslam toplumlarını en iyi şekilde savunmuştur. Fuat Sezgin yaptıklarıyla İslam dünyasının bilimsel alanda varlığını kanıtlamıştır. Fuat Sezgin Müslüman âlimlerin sadece hadis, fıkıh, tefsir, kelim gibi temel İslam ilimlerinden öte matematik, coğrafya, astronomi, kimya, meteoroloji, geometri, tıp, genetik, optik ve felsefe gibi alanlardaki buluşlarını ortaya çıkarmıştır. Böylece bilimlere bir katkısı yok gibi görünen İslam toplumlarının bütün bilimlerin oluşumundaki gelişimindeki önemini kanıtlamıştır. İslam toplumlarının dünyada bir saygınlığa ulaşması açısından önemli adımların atılmasını sağlamıştır. Fuat Sezgin çalışmalarını sadece İslam toplumlarına değil ayrıca bilime hizmet etmek içinde yapmıştır. Bu kapsamda bilimler tarihindeki ezbere devam eden yanlış bilgileri ortadan kaldırıp doğru bilgileri gün yüzüne çıkarmıştır. Fuat Sezgin'in bu aladaki çalışmaları başarı ile sonuçlanmasaydı, bilim tarihi doğma bilgiler ile dolu olacak aynı zamanda İslam toplumları diğer toplumlar karşısında güçsüz kalacaktı. Fuat Sezgin çalışmalarına ömrünü vermiş olsa da bunun sonucunda hem Müslüman âlimlerin buluşlarına sahip çıkmış hem de İslam toplumlarının kendilerine olan güvenin artmasını sağlamıştır. Bu gerçeği tıp tarihçisi Heinrich Schipperges şu şekilde dile getiriyor: "İslam bilimlerinin Avrupa'ya taşınması yüzlerce yıl çok güçlü etkilerde bulunan ve hala da etkilerine devam eden ve onsuz modern dünyanın kuruluşunu kavrayamayacağımız bir fenomendir." Müslümanlar bu değişen dünyada çok önemli bir yer almak istiyorlarsa, kendilerinin insanlığın ortak bilimler tarihinin çok önemli bir yeri olduğu inancını kazanmaları ve bunu yeniden gerçekleştirecek şartları kazanma sorusu üzerinde ciddi olarak durmaları gerekiyor.²⁹

²⁸ Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Özgeçmişi", İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı. <http://www.ibtav.org/sayfa/1/ozgecmisi>

²⁹ Aybüke Ekici, "Tarihî Uyanışın Mimarı: Prof. Dr. Fuat Sezgin", *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, ed. Muharrem Balcı, İstanbul, 2013.

Uzun çalışmalar sonucu bulunan bilgilerin bir değere sahip olması için topluma sunulması ve toplumun bu bilgilerden yararlanması gerekir. Hiç kimsenin varlığından haberdar olmadığı bilgiler bir değere sahip değildir. Müslüman âlimler yüzyıllar önce birçok alanda buluşlar yapmış o bilimlerin yapı taşlarını oluşturmuş ancak bu bilimler toplum tarafından bilmedikten ya da sahibi başka bir kişi olarak bilindikten sonra o bilgiye ve bilim adamına hak ettiği değer verilememiştir. Bu yüzden Fuat Sezgin'in yaptığı çalışmalar çok önemlidir çünkü o yaptığı çalışmalarla Müslüman âlimlere ve onların yapmış olduğu çalışmaların bir değer kazanmasını sağlamıştır.

Fuat Sezgin hayatı boyunca İslam bilim ve teknolojileri tarihi hakkında alanın en kapsamlı eserini yazmış, yaptığı çalışmaların devamı ve topluma duyurulması için enstitü ve müzeler açmıştır. Fuat Sezgin bu çalışmalarını gerçekleştirirken karşısına birçok engel çıkmıştır ancak o hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Fuat Sezgin'in yaptığı çalışmalar onun dışında hiç kimsenin yapamayacağı türdendir. Fuat Sezgin hayatı boyunca yaptıkları ile örnek bir kişiliktir. Fuat Sezgin hayatı ve yaptığı çalışmalarla saygı ile anılması gereken çok değerli bir bilim insanıdır.

KAYNAKÇA

Korkmaz, Tayfur. *20. Yüzyıl İslam Bilim Tarihi Çalışmaları; George Sarton ve Fuat Segin Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009

Gavroğlu, Kostas. *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek*. İstanbul : İletişim Yayınları, 2006. 14.

Illiffe, Rob. *Bir Disiplinin Gelişim Hikâyesi*. ed. Melek Doksay Gödoğan, çev. Sedef Beşkardeşler & Tarık Tuna Gözütok vd. Ankara: Lotus Yayınevi, 2016. 19.

Bahadır, Osman. "Bilim Tarihi Nedir? Neden Önemlidir?" Sarkaç. Mart 2017.

Ekici, Aybüke. *Tarihi Uyanışın Mimarı: Prof. Dr. Fuat Sezgin*. [yazan] ed. Muharrem Balcı. *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*. İstanbul: Matbaa Basım, 2013.

Fazloğlu, Prof. Dr. "İhsan. Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine Söyleşi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 2004. Cilt 2, 4.

"Prof. Dr. Fuat Sezgin Kimdir?", İstanbul Teknik Üniversitesi Kurumsal İletişim Ofisi. <http://www.itu.edu.tr/itu-hakkinda/haberler/2018/12/12/2019-prof-dr-fuat-sezgin-yilini-destekliyoruz>

<https://www.fikriyat.com/tarih/2017/08/01/fuat-sezgin-ile-bilim-tarihi-uzerine>

"Prof. Dr. Fuat Sezgin Kimdir? Kaç Yaşında Öldü? Eserleri Nelerdir?" *Sabah*. 30 Haziran 2018.

"Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Özgeçmişi". İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı. <http://www.ibtav.org/sayfa/1/ozgecmisi>

Arap-İslam Bilimleri Tarihi. İslam Tarihi ve Kaynakları.

FUAT SEZGİN – HAYATINI BİLİME ADAYAN

Yılmaz Baha Güven

Zor iştir bilim insanı olmak. Çabalarınızın sonuç vereceğinden emin olamadan ardı ardına denemeler yapmak, yılmadan, yorulmadan tekrar ve tekrar denemek, sabırla aramak, iz sürmek, kaynak bulmak, inandırmaya çalışmak... Sonrası güzeldir belki, güzeldir başarıya ulaşmak. Peki ya ne yaparsanız yapın olmuyorsa? İşte bu, bir bilim insanının düşüneceği türden bir sorun değildir. Bilim insanı için önemli olan başarıya ulaşmak değil, bu yolda ilerlerken aldığı araştırma zevkidir. Nietzsche'nin dediği gibi, asıl mutluluk, mutluluğu edinmeye çalışırken sarf edilen uğraşlardadır.

Üzülürüm bazen, yaptıkları şeylerin sonuçlarını göremediklerini düşündüğümde. Onlar belki umursamaz, cennet bahçelerinde keyiflerine bakarlar. İroniktir bu insanlara bakış açımız, hele farklı davranıyorsa bizden. Bu farklılıktır aslında onları unutulmaz yapan...

Size böyle bir bilim insanı tanıyor musunuz, desem hatta ileri gidip bilim tarihinin akışını gerçek rayına oturtan bizim bir büyüğümüzdür desem ne dersiniz? Doğu toplumu olarak özgüvenimizi kazanmada fitil olacak çalışmalara imza atan bir ismi sorsam kim dersiniz? "Fuat Sezgin kimdir?" sorusuna cevap verebilecek kaç kişi vardır? On kişiden biri bilir mi? Yüz kişiden birinin bilme olasılığı nedir? Eserlerinden birinin ismini istesek kaç kişiden doğru cevap alabiliriz? En acıklı olanı da bu soruları bir Alman'a sorsak doğru cevap alma olasılığımızın daha yüksek olmasıdır.

Yine de dert etmeyin, açıklayacağım şimdi, kimmiş Fuat Sezgin, neymiş Almanya ile bağlantısı, neymiş onu bilinmesi gereken biri kılan özelliği?

Ülkemizde, çoğunluğun Müslüman olduğu ülkemizde, “İslam Bilimleri” adlı bir bölümün açılması garip olmazdı, değil mi? Tabii ki de olmazdı. Asıl garip olan, bu bölümün Almanya’dan gelen Hellmut Ritter isimli büyük bir Orientalist, Şark bilimcisinin kurmasıdır. Şaşırıdınız, değil mi? Nasıl olur? Neden böyle bir bölüm, Almanyalardan gelen bir insan tarafından kuruluyor? Cevap basit: Batının bize anlattığı her şeye inanıp, güneşin doğudan doğduğu bilgisini bile unutacak duruma gelmişiz de ondan!

Bilim, teknoloji, sanat, her şeyin kaynağını Batı bildik; onlar ne derse doğruymuş gibi kafamıza yazdık. Gerçekte öyle mi peki? Hayır!

Rönesans aydınlık bir dönem olarak tarihe kazınmadan çok daha önce, Avrupa, Ortaçağ’da Skolastik etkisinde kıvranırcan Doğu’da İbn Sina, Farabi, Biruni, İdrisi, El-Cezeri gibi her tür bilim dalında büyük isimler yetişiyor ve yüzlerce, binlerce buluşa, yeniliğe imza atıyorlardı. Medikal bilgilerden pusulaya, dünya haritasından saat gibi gündelik yaşamımızı yönlendiren buluşlara kadar her alanda o günün dünyasını kendi elleriyle şekillendiriyorlardı. Peki, sonra ne mi oldu? Batı’da Rönesans’ın başlaması ile bilimsel gelişmeler el değiştirdi. Doğu’nun buluşları Batı’nınmış gibi gösterildi, biz de inandık. Oysa bilim ve medeniyet tarihi bir bütündü ve bunun doğruluğunu dünyaya kanıtlayan ne gurur ki bizden biri oldu. En güzel ispatı da Batılı bir Alman profesörden el alıp kendi bilim tarihini yani Doğu bilimini araştırmaya koyulan Fuat Sezgin’dir.

Yani nihayet aramızdan biri çıkıp diyor ki, “Böyle iş mi olur kardeşim? Işık Doğu’dan doğmuş. Batı’da yükselmiştir!” ve kalkıp çalışmaya başlıyor bir Alman profesörün yanında. O Alman dediğimiz, yabancıladığımız adam diyor ki; “Bilimler İslam bilimine dayanıyor.” Bu sözler çok ilgisini çekiyor Fuat Sezgin’in, hayatını resmen bu fikre adıyor ve araştırmalarına başlıyor.

“Ah! Ne güzel! İşte, Türk’ün gücü budur!” demek istiyorsunuz, yanılmıyorsam. Komiktir ki siz, yanılıyorsunuz, efendim. Biz bu değerli insanı ’60 darbesi ile ülkeden kovuyoruz. Şimdi gelin de bir düşünün, her şeyinizi ülkenizin, medeniyetinizin tarihini, ilmini, edebiyatını araştırmaya adıyorsunuz sonra da kovuyorlar sizi biricik vatanınızdan. Yanınıza sadece tarihsel bilgiler

içeren birkaç tomar kâğıt, kıyafet alıp kalkıp gidiyorsunuz elin memleketine. Büyük olasılıkla siz olsaydınız sinirlenir, lanet ederdiniz bu ülkeye ve sistemine. Yok, efendim, yanıldığınız ikinci yer de burası işte! Bu idealist insan, ülkesine daha yakın olmak için Amerikalardan, Rusyalardan gelen teklifleri reddedip, Almanya'ya gitmeyi tercih ediyor.

“Bu kadcarcık şeyden vatansaver olduğunu mu çıkarttın?” diyebilirsiniz tabii, haklısınızdır da. Ama burada bitmiyor hikâyemiz, Fuat Sezgin burada misafir doçent olarak eğitim vermeye devam ediyor, bu sürede de İstanbul da başladığı Arap-İslam Edebiyatı ile ilgili tarihi çalışmalarına devam ediyor. 13 ciltlik eserinin ilk cildini de '67 yılında yayınlıyor. On üç ciltlik diyorum, on üç! Düşünebiliyor musunuz? O araştırma azmini, o sonu gelmeyen keşfetme duygusunu? İşte, Fuat Sezgin'in bilinmesi gerektiğinden bahsederken buna değiniyorum ben de. Vatanimizin bağrından çıkıp kültür ve bilim tarihimiz hakkında on üç cilt eser yazan bir insandan nasıl haberimiz olmaz? Ne varmış bu eserde diye sorsanız sayamam, örnek vermeme istesenez sayfaya sığdıramam, okumak istesenez de okutamam. Neden mi? Çünkü bu eserin bir kısmı hala Türkçeye çevrilmemiştir. Bu da çok ironik ve acı değil mi? Bizim unutulmuş tarihi hazinelerimizi bir arkeolog gibi kazıya kazıya gün yüzüne çıkartırken, buna belki de tüm ömrünü, gücünü harcarken biz bunu onun eserleri için yapamıyoruz.

Şaka gibi geliyor düşününce, Frankfurt'ta ilk İslam Bilimleri ve Tarihi Müze'si açılması ve yıllar sonra yakın bir geçmişte, ancak 2008'de ülkemizde İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nin açılabilmesi, bizzat kendisi gelip açana kadar böyle bir müzenin olmaması. Okuduğu kaynaklardan bire bir tariflerle yaptırdığı maketleri ve modelleri, alet, harita ve buluşları yeni nesillere göstermek ve önemini anlatmak belki bir vefa borcu olabilir, ne dersiniz?

Bir anket yapsak sorsak insanlara, “Günde kaç saat çalışıyorsunuz ve bundan memnun musunuz?” diye. Alacağımız cevap, en fazla sekiz saat olacaktır, bu da fazla bulunacaktır. Peki, size Fuat Sezgin'in sadece kitaplarını yazmaya ayırdığı vaktin 10 saat olduğunu, altı yedi saati de okuma ve araştırmaya ayırdığını söylesem ne dersiniz? On yedi saat... Peki, ne diyor ardından, biliyor musunuz? “Yine de az olduğunu düşünüyorum.” Bunları duyduktan sonra ne düşünüyorsunuz verilen cevaplar hakkında? Sizce Fuat Sezgin bunca saati çalışmaya ayırırken mutsuz muydu? Cevap, “Hayır” olacaktır efendim, fazla kafa yormayınız! Öyle sıradan bir insandan değil, tarihi kitaplarda anlatılanları en doğru şekilde anlamak için 27 dil öğrenmiş birinden bahsediyoruz!

Almanya’da kurduğu müzeyi tanıtmak, anlatmak için katalog türünde bir eser vermiş, yazdığı kitapların neredeyse tamamı İslam kültür tarihi açısından örnek olan, Doğu’nun bilim ışığını küllerinden temizleyen; Almanya’dan Almanya Federal Cumhuriyeti Liyakat Nişanı, Suudi Arabistan’dan Kral Faysal Ödülü’nü kazanmış bilim otoritesidir Fuat Sezgin.

Sorarım şimdi size, ey efendim. Biricik vatanımızın sokaklarına dökülüp sorduğumuz o, 10 veya 100 kişiden birinin değil hepsinin tanınması gerekmez mi bu insanı? Hak etmiyor mu bunu?

Korkmayınız, tanıtılıyor Fuat Sezgin, daha yeni yeni de olsa. İçinde bulunduğumuz yılı, 2019 yılını, ona adadık. Çünkü bu büyük insan, son nefesine kadar gözlerimizi örten “Biz yapamadık, yapamayız!” perdesini kaldırmaya çalışmış; köklerimizden gücünü hatırlatarak hafızalarımıza su ve ışık olmuştur.

MÜNEVVERLERİN PİRİ: FUAT SEZGİN

İhsan Burak Ergin

Milletlerin gururu tarihe armağan ettiği kahramanların büyüklüğüyle eşdeğerdir. Türkiye'nin dünya çapındaki markası ve önemli kişiliği Prof. Dr. Fuat Sezgin iddiaları ve kanıtlarıyla dünyadaki İslam bilim tarihi çalışmalarının öncüsüdür. Fuat Sezgin İstanbul'da başladığı asistanlıktan dünyaya uzanmıştır. Kitaplara konu olan Sezgin, İslam bilim tarihi araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. "Amacım, İslam topluluğuna mensup insanlara İslam bilimlerinin gerçeğini tanıtmak, benlik duygularını olumsuz etkileyen yanlış yargılardan onları kurtarmak ve ferdin yaratıcılığına olan inancı onlara kazandırmaktır." Diyerek İslam toplumuna gerçekleri öğretmeye çalışan Fuat Sezgin herkesin övgüsünü kazandı.

24 Ekim 1924 tarihinde Bitlis'te doğan Fuat Sezgin, 1943-1951 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü'nde İslami Bilimler ve Oryantalizm alanında öncü bir yere sahip olan Alman oryantalist Hellmut Ritter (1892 - 1971)'in yanında öğrenim gördü. Hocasının, bilimlerin temelinin İslam bilimlerine dayandığını söylemesiyle bu alana yöneldi. İkinci Dünya Savaşı'nın en şiddetli günlerinin yaşandığı o dönemde Türkiye'de üniversiteler altı ay kapatıldı. Tabii Fuat Sezgin'in okuduğu İstanbul Üniversitesi de...O bu dönemde dil öğrenimine ağırlık verdi.

Fuat Sezgin o dönemde altı ay boyunca eve kapandı ve babasından kalan *Taberî Tefsirini* okumaya başladı. İsrarla okuyordu ve Türkçe Kur'an tefsiri ile karşılaştırıyordu. Bu şekilde altı ay içinde 30 cilt okudu. Hocası Ritter, kendisine Gazali'nin *İhyâ-u Ulûmi'd-Din* adlı eseri verdiğinde hayatı tamamen değişti. Ritter ile Süleymaniye'ye sıkça giden Fuat Sezgin, bir süre sonra hocasıyla birlikte İstanbul'daki kütüphaneleri gezmeye başladı. Ritter'in Kendisini İbn Heysem'in kitabıyla tanıştırmasıyla yavaş yavaş kitapları ve yazarları tanımaya başladı.

Fuat Sezgin, yine hocası Ritter'in teklifi ile bilim tarihi ile ilgili olmasa da *Mecâzü'l Kur'ân*'ı doktora tezi olarak hazırladı. Fuat Sezgin, o dönemi şöyle anlatıyordu:

Beni yazmalarla tanıştıran bir çalışmaydı. Bunun bir nüshası İsmail Saib'i çok severdi. Onun kitapları Ankara'ya intikal edince, Ritter, Ankara'ya gitmiş orada aramış ve bulmuştu. Çalışmaya başladım. Fakat yazma çok eski olmasına rağmen kitabı tek nüshasıyla neşretmek zordu. Aradım, taradım ikinci nüshayı buldum. Hocam da şaşırıldı: 'Ben 30 senedir bu kitabı bulmaya çalışıyordum, nasıl buldum?' dedi. Kitabı tez olarak teklif eden oydu; ben de hazırladım.²

Fuat Sezgin; doktora çalışmasını sürdürürken, İbn Hacer el-Askalânî'nin *Tezhib* adlı eseriyle karşılaşır. Muammer b. Musemma'yı Buhari'nin kitabından Muammer diye zikrettiğini öğrenir ve Buhari çalışması başlar. Fuat Sezgin şöyle devam ediyor:

'Buhari'nin ne alakası var bu kitapla?' dedim. Buhârî'nin kitabının sekiz büyük bölümü vardır, bir kısmı tefsirdir. Buhârî'nin kitabına baktım, 'Kaale Muammer' diye alıntılar yapıyor. Bunu okuyunca baktım ki, Buhârî'nin, '*Mecâzü'l Kur'ân*'dan da cümleler iktibas ediyor. Yani bir hadis kitabında, bir filoloji kitabından alınma uzun uzun cümleler var. Hatta yer yer, aşağı yukarı, kitabı ihtisar etmiş. Bu durum, bütün hadis kitapları hakkındaki tasavvurumu allak bullak etti. Bunun üzerine kara verdim tezi bitirince Buhârî'ye bakacaktım: Acaba Buhârî, ara sıra da olsa yazılı kaynak kullandı mı? Bu işin hikâyesi de böyledir.

Fuat Sezgin, daha sonra 1954'te Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde *Buhari'nin Kaynakları* adlı tezini tamamladı. Bu teziyle o, hadis kaynağı olarak İslam kültüründe önemli bir yere sahip olan Buhari (810-870)'nin bir araya getirdiği hadislerde biline geldiğinin aksine sözlü kaynaklara değil İslam'ın erken dönemine, hatta VII. yüzyıla kadar geri giden yazılı kaynaklara dayandığı tezini ortaya attı. Bu tez Avrupa merkezli oryantalist çevrelerde hala tartışılmaktadır. 1954 yılında İslam Araştırmaları Enstitüsü'nde doçent oldu. Burada Zeki Velidi Togan ile çalıştı.

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi sırasında üniversiteden uzaklaştırılan ve 147'likler diye bilinen akademisyenler arasındaydı. 1961 yılında Almanya'ya giden Fuat Sezgin Frankfurt Üniversitesi'nde önce misafir doçent olarak derler verdi. 1965 yılında Frankfurt Üniversitesi'nde profesör oldu. Oradaki bilimsel çalışmalarının ağırlık noktası Arap-İslam kültür çevresindeki tabii bilimlerin tarihi alanı olmuştur.

İlk cildini 1967 yılında yayımladığı kısa adı *GAS* olan *Arap İslam Bilim Tarihi* (Geschichte des Arabischen Schrifttums) kitabının 18. cilde kadar getirdi.

²Açık Medeniyet Dergisi yıl:2, sayı:12, Nisan 2019.

Matematiksel Coğrafyanın Müslümanlara Aidiyeti

Fuat Sezgin hayatının neredeyse son 15 yılını matematiksel coğrafya ve kartografya alanındaki çalışmalarına ayırmıştır. Konuyla ilgili Arap-İslam bilimleri tarihi kitabının son dört cildi bu konuya hasredilmiştir. Sezgin bu konuda âdeta dünyada otorite konumuna yükselmiştir. Yaptığı çalışmalar sonucunda Sezgin matematiksel coğrafya ve kartografyanın çok büyük bir bölümünün ve kurucularının Müslümanlar olduğunu ispatlamıştır. Kendisi bu ilimlerin yüzde sekseninin Müslümanlara ait olduğunu söylemektedir. Modern coğrafyacıların İslam âlimlerinin seviyesine ancak yirminci yüzyılda ulaşabildiklerini de söyleyen Sezgin Portekizlilerin dünya keşif seferleri adıyla meşhur yolculukları konusunda ise onların hiçbir şey bulmadıklarını iddia etmiş ve ispatlamıştır. Konuyla ilgili Sezgin'in sözleri şunlardır:

Pusulayı iptidai bir cisim olarak Çinlilerden öğrenip aldılar. Denizcilik biliminin iki temel prensibi vardır: Biri engin denizde büyük mesafeleri ölçebilmek. İkincisi bulunduğunuz noktayı tespit edebilmek.³

Fuat Sezgin, bu ikisinin Avrupa'da ancak XX. yüzyılın ilk yarısında mümkün olabildiği kanaatinde. Müslümanlar XV. yüzyılda denizcilik ilminin bu iki temelini kurmuşlardı. Afrika ile Sumatra arasındaki mesafeyi 20 ila 30 kilometre bir hata ile ölçmeyi başarmışlardı. Bunun da ötesinde çok mühim olan bu ölçüler sayesinde Müslümanların enlem boylam derecelerini gösteren ve bunlara dayanan dünyanın ilk haritalarını çizdikleri unutulmamalıdır. Bugün küçük tashihler dışında bu ölçüm ve haritaların doğru olduğunu görüyoruz. Sezgin'e göre onlar kuzey ve doğu ölçümlerini, kuzey ve güney ölçümlerini ve en zoru da ekvatora paralel ölçüleri yapabiliyorlardı. Avrupalılar Müslümanlardan ilk iki ölçümü öğrendi. Ancak trigonometri bilgileri yeterli olmadığı için ekvatora paralel ölçümlerin nasıl yapıldığını bir türlü anlayamadılar.

Fuat Sezgin, araştırmalarında Portekizlilerin esasında hiçbir şeyi keşfetmediğini ortaya koydu. İslam haritaları XV. yüzyılın başlarında onlara ulaşmıştı. Bunu kendi tarih kitaplarından çıkarıyor. Hint Okyanusu kıyılarında çok miktarda altın, halı ve baharat olduğunu biliyorlardı. Baharat etlerin kokmamasını sağladığından Avrupa için mühimdi. Hint Okyanusu'na denizden ulaşmaya çalışıyorlardı. Ama Portekizlilerden evvel bu yol Müslümanlar tarafından zaten kullanılıyordu. Portekizlilerin modern denizcilik biliminin

³Tayfur Korkmaz, *20. Yüzyıl İslam Bilim Tarihi Çalışmaları; George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009, s. 155.

kurucusu olduğu bilgisinin yanlışlığını ispat eden Sezgin, Müslümanların Afrika'nın güneyindeki yolu kullanarak IX. yüzyılda Çin ile ticaret yaptıklarına dikkati çekiyordu. Ona göre Hint Okyanusu XV. yüzyılda Müslümanların elinde bir İslam gölü gibiydi. Hindistan ve Java, Müslümanların elindeydi, Ummanlı denizciler İbn Macit ve Süleyman el Mehri ise XV.yüzyılın matematikten astronomiye her ilmi bilen filozof iki denizcisi niteliğindedi.

Amerika'nın İlk Kâşifleri: Müslümanlar

Amerika kıtasının Avrupalılardan önce diğer milletler tarafından ve özellikle Müslümanlar tarafından keşfedildiğine dair birçok iddia halk arasında ve akademisyenler arasında dolaşmakta ve konuyla ilgili bazı çalışmalarda bulunmaktadır. Ancak Fuat Sezgin, matematiksel coğrafya, kartografya ve denizcilik bilimlerindeki bilgilerine dayanarak bu meselenin iddia veya bir teori olmaktan çıkıp ispatlanmış bir realite olduğunu ortaya koymuştur. Kendisi bu konuya dair geniş ve haritalarla desteklenmiş bir makale kaleme almıştır. Ayrıca *İslam'da Bilim ve Teknik* adlı eserinde de konuya geniş yer ayırmıştır. Birçok konuşmasında da konuyla ilgili bilgilere yer vermektedir. Bir röportajında Sezgin konuyla ilgili şöyle demektedir:

Dördüncü cilde, bilimler dünyasına sunduğum önemli bir sonuç vardır. O da Amerika kıtasının, Müslümanlar tarafından keşfedilmiş olması. Müslümanlar tarafından Dünya haritasının yapıldığı ve bu haritaya dayanarak Christophe Colomb'un, Amerika'ya değil, Asya'ya ulaşmak istediği gerçeğine ulaştım.

Bu konuya hasredilmiş makalesinde ise Fuat Sezgin, insanların sonradan Amerika diye adlandırılan kıtaya ulaşmalarının üç aşamada gerçekleştiğini belirtir. Ona göre insanlar eski dünyadan başlangıcı bilinmeyen bir çağdan beri zaman zaman tesadüflerle okyanusun içindeki büyük kara parçasına ulaşmışlardır.

Öte yandan Müslümanlar X. yüzyılın ilk yarısından itibaren İberik yarımadasından ve Batı Afrika sahillerinden sayısını bilemeyeceğimiz defalar okyanusun karşı sahiline batıya yelkenleyerek ulaşmaya çalıştılar. Onlar aynı sahillere Afrika'nın güneyinden IX. yüzyıldan beri ulaşabiliyorlardı. Sezgin, Müslümanların, okyanustan batıya doğru yaptıkları teşebbüslerinde bizim için bilinmeyen bir tarihten itibaren, ama en geç XV. yüzyılın başında, büyük kara parçasına ulaşmış ve dönmüş olmaları ve bunu çok defa tekrar etmiş olmalarının gerektiği kanaatindedir. Çünkü onlar, IX. yüzyıldan itibaren matematik, coğrafya ve kartografyayı, geçen 800 yıl boyunca geliştiren bir kültür dünyasının mensupları olarak, Batı Atlantik'in ve sahillerinin büyük bir kısmının haritalarını yapmışlardır. XVI. yüzyıldan itibaren bilimlerin diğer dallarında

olduğu gibi onların bu alanlarda da lider konumlarını kaybetmeleri ve yerlerini başkalarına bırakmaları tarihî bir kader olmuştur.

Yeni bir kıtanın varlığının insanlığın bilgisine sunulmasını Müslümanlara borçlu olduğunu belirten Fuat Sezgin, Bartolomeo Diaz ve Vasco da Gama gibi denizcilerin Müslümanların haritaları ile Ümit Burnu'na ve Hint Okyanusu'na yöneldiklerini düşünmektedir. Tıpkı onlar gibi Colomb ve Portekizli gemicilerin bu arada Macellan'ın, Amerika'ya ellerine geçen İslam dünyasının haritalarıyla ulaştıklarını vurgulamaktadır. Ne eski Portekizliler ne de İspanyollar bu gerçeği saklamamaktadırlar. Onlar Müslüman öncülerinden üstlendikleri işi büyük bir çalışkanlık ve gayretle geliştirmişlerdir.⁴

Bir başka röportajında ise Fuat Sezgin Amerika'nın Müslümanlar tarafından Christophe Colomb'dan önce keşfedildiğini bilimsel olarak ortaya koyması ile ilgili olarak sorulan soruya ayrıntılı olarak cevap vermektedir. Önce Müslümanların dünyanın yuvarlak olduğunu bildiklerini aktaran Sezgin, Müslümanların Halife Memun zamanında ekvatorun uzunluğunu ölçmeye çalıştıklarını ve aşağı yukarı ekvatorun 40 bin km. olduğunu tespit ettikleri bilgisini vermektedir. Bugün bildiğimiz ekvatorun uzunluğunun Halife Memun'un coğrafyacılarının buldukları neticeye dayandığını belirtir. Çünkü onlar Avrupa ile Asya arasındaki okyanus üzerindeki mesafenin ne kadar olduğunu bilmekteydiler.

Daha sonra mütemadiyen Müslümanların çalıştıklarının altını çizen Fuat Sezgin, Müslümanların Asya ile Avrupa arasındaki mesafenin uzunluğunu tam bilerek Asya'ya ulaşma gayretini anlatır ve şöyle devam eder:

Bunun neticelerini çok iyi bilmiyoruz ama onların miladi 1420 senesinde bir Arap gemisinin Afrika'nın kıyılarını dolaşarak bugünkü Amerika dediğimiz kara kütesinin doğusuna ulaştığını sadece İtalyan haritasının notlarından buluyoruz. Oraya ulaştılar. Bir de Christophe Colomb'un kendisi zaten elinde bir haritayla gittiği görülüyor. Bu haritanın 1470-77 senesinde İtalya'dan Portekiz'e gönderilen bir harita olduğunu da biliyoruz. Mühim olan Cava diliyle yazılmış, Portekiz diline dahi çevrilmiş bir Brezilya haritası var. Cava dilinde 1511-12 senesinde çizilmiş bir harita var. Bu, Müslümanların yaptığı bir harita. Bu haritayı bugün modern bir haritayla yan yana bakınca enlem ve boylam dereceleri tasavvur edilemez bir derecede hakikate uygundur. Bunu İslam Dünyası'ndan başka bu devirde yapacak başka bir kültür dünyası yok. Enlem-boylam derecelerini ancak Müslümanlar hakikate yakın bir derecede ölçebiliyorlardı. Sonra Portekizlilerin kendileri bunun bir Müslüman haritası olduğunu kaydediyorlar. Daha birçok deliller var. Mühim olan onların navigasyon, denizcilik üssü, uzun okyanus mesafelerini ölçebilme metotları, imkânları... Onları çok iyi biliyoruz.⁵

⁴Tayfur Korkmaz, *20. Yüzyıl İslam Bilim Tarihi Çalışmaları; George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009, s. 156.

⁵Fuat Sezgin, "Amerika'nın Müslümanlar Tarafından Christophe Colomb Öncesi Keşfi", İstanbul Teknik Üniversitesi Ayazağa Yerleşkesi, 14 Nisan 2006 (konferans).

Bilim Tarihi Anlayışı

Fuat Sezgin'e göre bilim belli bir millet veya devletin malı değil bütün bir insanlığın malıdır. Bilimin sahipleri ne Avrupalılar ne Yunanlılar ne de Müslümanlardır; bilimler bütün bir dünyanın sahipliğindedir. O bu konudaki temel düşüncesini şu cümlelerle aktarır:

Modern ilimlerin temelini Müslümanlar oluşturdu demiyorum. Bu bir bakıma doğru. Fakat, ben ilimler tarihine bir bütün olarak bakıyorum. Bilimler tarihi bütün bir insanlığın tarihidir. Bunda birçok kültür merkezleri zaman zaman faal olarak ortaya çıkar. Bir kısmı pasif olarak kalıyor. Ancak, faal olarak ortaya çıkan kültür merkezlerinin yerleri, ilim adamlarının dikkatini celb ediyor.⁶

Benim için bilimler tarihi bir bütündür. Bilim tarihçisinin ödevi, bu bütünü meydana getiren parçaları gerçeğe uygun bir şekilde, hislerden, önyargılardan uzak, tam bir objektivite ile değerlendirmek ve tanıtmaktır.

Fuat Sezgin, çok çeşitli şekillerde tanımlanabilecek bilim tarihini beşeriyetin, başlangıçtan bugüne hayat şartlarını geliştirmek ve hayatı, içinde yaşadığı kâinatı tanımak hususundaki bütün çalışmalarının neticesini gösterme gayreti olarak tanımlamaktadır. Sezgin Frankfurt'ta çok hürmet ettiği Matthias Schramm isimli çok büyük bir âlim dostu üzerinden bunu anlatmayı tercih eder. Kendisinden biraz genç olan dostu, fiziğin kurucusu diye İbn Heysem vesilesiyle Arapçayı çok iyi bilmektedir. Mathias'ın kullandığı bir tabir vardır ve kendisi de onu çok severek kullanmaktadır. Dostu "Geschichte der Wissenschaften der Ganzen Menschheit." der, yani Tek bir beşeriyetin bilgilerinin tarihi olarak kabul ediyor bilim tarihini. Böylece birçok beşeriyeti kabul etmiyor, "tek bir beşeriyet, tek insanlığa ait bilimlerinin tarihi" diye bir kavram ortaya koyuyor. Hakikaten Sezgin'in de altını çizdiği gibi insan büyük bir kütledir. Birçok kavimler muhtelif şartlar altında gelmişler, şartlar yardımcı olacak şekilde talihleri yaver gitmişse kendilerini ortaya koyarak, güzellikler, keşifler ve icraatlar ortaya koymuşlardır. Görevlerini yaptıktan sonra da geri çekilmişlerdir. Şüphesiz bunların bazılarının katkıları çok büyük, bazıları orta derecede, bazıları ise küçük olmuştur. Fakat bütün bunlar, yine de insanlığın müşterek eseridir. Sezgin, aynı bilim duvarına değişik kavimler, değişik medeniyetler, farklı toplumlar farklı zamanlarda tuğlalar koyarak inşa ettiklerini ve inşayı sürdürdüklerini ileri sürmektedir. Fakat ilmin ve medeniyetin bu kadar geliştiği günümüzde bu kavram henüz ilgili alana hâkim değildir.⁷

⁶Tayfur Korkmaz, *20. Yüzyıl İslam Bilim Tarihi Çalışmaları; George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009, s. 185.

⁷Tayfur Korkmaz, *20. Yüzyıl İslam Bilim Tarihi Çalışmaları; George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009, s. 185.

İslam Bilimi Devam Etseydi

Prof. Dr. Fuat Sezgin, bugünkü Avrupa medeniyet ve biliminin temelinde bilinenin aksine Yunan medeniyeti olmayıp İslam medeniyeti olduğunu söylemektedir. Ayrıca İslam bilim tarihinde duraklama olmasaydı tarihin başka bir şekilde şekilleneceğini ileri sürmektedir. Onun nu konudaki yaklaşımları bilim tarihi bakımından da önem taşımaktadır. Şöyle diyor Sezgin:

XVI. yüzyılın sonlarında İslam bilim ve medeniyeti duraklama içine girmeseydi insanlık XX. asırda yakaladığı bilimsel seviyeye 2 yüzyıl önce ulaşırđı. İnsanlık nükleer enerjiyle de 200 yıl önce tanışırđı. Ama atomun daha erken icadı insanlık için iyi mi olurdu kötü mü olurdu bilemem.⁸

Bir başka yerde de Fuat Sezgin Müslümanların bilimsel çalışmalarını sürdürmeleri hâlinde dünyanın seyrinin başka bir tarzda olacağıyla ilgili olarak dikkat çekici şu cümleleri kurmaktadır:

Bugüne kadar ulaşılan araştırma sonuçları, gelişmenin her bilgi alanında XV. yüzyılın sonuna kadar devam ettiği, Müslümanların Yunanlılardan aldıkları bilimleri geniş ölçüde geliştirdikleri, bazı bilimleri ilk defa kurdukları biliniyor; ciddi bir duraklamanın ancak XVI. Yüzyılın ikinci yarısında kendisini gösterdiği gerçeğine inanmaya zorluyor. Bilimler tarihinin eskimiş bir tutumuna göre XII. yüzyıl, İslam bilimlerinin duraklama veya gerileme (*dekadans*) çağının başlangıcı olarak sanılır. Hâlbuki özellikle son elli yılın ilgili çalışmaları, XIII. ve XIV. yüzyılda İslami bilimlerin hemen her alanda çok yüksek bir tırmanış yaptığını ve onların gittikçe politik ve iktisadi bakımdan zayıflayan İslam dünyasından ziyade, ulaştıkları Avrupa'da genelde XVII. yüzyıldan itibaren ürünlerini vermeye başladığı inancını uyandırıyor. Ben de yirmi yıla yakın bir zamandan beri gittikçe gelişen bir inancı size iletmenin fırsatını kullanarak söylemek istiyorum; eğer şartlar XIII. ve XIV. yüzyıllarda bilimlerin İslam kültür dünyasındaki gelişme hızına uygun kalsalardı, sanırım ki, bilimler günümüzdeki düzlemlerine çok daha erken bir devirde kavuşmuş olabilirdi. Ama bu insanlığın yararına mı yoksa zararına mı olurdu, o başka bir soru.

İslâm bilimler tarihinin en önemli isimlerinden Fuat Sezgin'in hayatı, anıları, aynı zamanda matematiksel coğrafya, Amerika'nın Müslümanlar tarafından keşfi, bilimler tarihi tanımı ve diğer konularda söyledikleri günümüzde de önemini korumaktadır.

⁸Tayfur Korkmaz, *20. Yüzyıl İslam Bilim Tarihi Çalışmaları*; George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009, s. 221.

09 Aralık 2019 tarihinde,

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler İngilizce Bölümü öğrencilerinin katılımıyla, Fuat Sezgin tarafından kurulmasına öncülük edilen, Gülhane Parkı içinde bulunan İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi ziyaret edilmiştir.

Aynı gün,

Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Kütüphanesi ziyaret edilmiş ve History of Civilizations dersi kapsamında, Dr. Öğr. Üyesi Fehmi Ağca tarafından Bilim Tarihi konusu Kütüphane Okuma Salonu'nda anlatılmıştır.

PROF. DR.
**FUAT
SEZGİN
YILI**
2019

**ÖĞRETMENLER ARASI
BİLİMLER TARİHÇİSİ PROF. DR. FUAT SEZGİN KONULU
MAKALE YARIŞMASI**

Makaleler, bilgisayarla word formatında A4 kâğıda, Times New Roman yazı tipi ile **12 puntuyla 1,5 satır** aralığıyla yazılacaktır. Kelime ve sayfa sınırı yoktur.

Makalelerin okul müdürlüklerine teslim tarihi **22 Kasım 2019**'dur.

Sonuçlar **10 Aralık 2019** tarihinde **uskudar.edu.tr** adresinden ve resmî yazı ile İlçe Millî Eğitim Müdürlükleri aracılığıyla duyurulacaktır.

Birincilik Ödülü	İkincilik Ödülü	Üçüncülük Ödülü	Mansiyon
3.000	2.000	1.000	500

[Istanbul_ILMEM_uskudaruani](https://twitter.com/istanbul_ILMEM_uskudaruani) [istanbulilmem_uskudaruniversitesi](https://facebook.com/istanbulilmem_uskudaruniversitesi) [istanbul_ilmem_uskudaruani](https://instagram.com/istanbul_ilmem_uskudaruani) [istanbul.meb.gov.tr/uskudar.edu.tr](https://www.istanbul.meb.gov.tr/uskudar.edu.tr)

**İSTANBUL İL
MİLLÎ EĞİTİM
MÜDÜRLÜĞÜ**

İstanbul’da görev yapan öğretmenlerin katıldığı,
“Bilimler Tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin” konulu makale yarışmasına sunulan makaleler, İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü ve Üsküdar Üniversitesi tarafından oluşturulan Değerlendirme Komitesi tarafından incelenmiş, dereceye giren ilk dört makale belirlenmiştir.

Sıra	Adı Soyadı	Makale Başlığı	Okulu
1	Mehmet Furkan Ören	Oryantalizm, Oksidentalizm ve Fuat Sezgin	Tuzla Vala Gedik Özel Eğitim Meslek Okulu
2	Kamil Ergenç	Oryentalist Söylemi Mağlup Eden Bilge: Fuat Sezgin	Tuzla Zübeyde Hanım İlkokulu
3	Ayhan Uyanık	Oksidentalist Bir Düşünür: Fuat Sezgin	Fatih Halk Eğitim Merkezi
4	Emrullah Bulut (Mansiyon)	Katip Çelebi’den Prof. Dr. Fuat Sezgin’e Bilim ve Düşünce Mirasımızın Keşif Yolculuğu	Ataşehir Aydın Doğan Güzel Sanatlar Lisesi

Oryantalizm, Oksidentalizm ve Fuat Sezgin

Mehmet Furkan Ören*

Fransız düşünür Alexis de Tocqueville “*Artık geçmiş gelecek üzerinde yol gösterici olmadığı için, akıl karanlıkta yol almaktadır*” der (Tocqueville, 2016). Tarih aklın ve toplumun rotasıdır. Elbette ki bu, tarihe körü körüne bağlanmak değildir. Bilakis ondan ders almak, güç almak ve ondan ilham alarak yeni rotalar çizmektir. Bu açıdan tarih makro düzeyde bir milletin, mikro düzeyde ise bir bireyin kimliğidir. Bizi var eden ve bizim bizle ilgili tasavvurlarımızın temelinde geçmişten tevarüs ettiğimiz değerler vardır. Kimlik inşası aynı zamanda bir tarih inşasıdır. Kendi tarihi hakkında bilgi sahibi olmayan bir millet, benlik hakkında bilgi sahibi olamaz. Bu, sadece toplumlar için geçerli bir durum değildir. Aynı zamanda bireyler için de geçerli bir durumdur, bireylerin otobiyografileri bir yönüyle onların kendisidir. Her insan kendi otobiyografisinin en iyi olmasını ister otobiyografinin iyi olması benliğinde iyi olduğuna işaret eder. Bir bireyin otobiyografisini olumsuz olarak kodlaması, onun benlik inşasının sıkıntılı olması demektir. Tarih de makro düzeyde bir milletin otobiyografisidir. Toplulukların tarihle irtibatları ne kadar güçlüyse benlikleri de o kadar güçlü olur

Tarih inşası bir biçimiyle bilgi ve paradigma inşasıdır. Tarih hakkında sahip olduğumuz bilgi kendimizle ilgili imajdır. Bu imajın dayandığı bilgisel alt yapı vardır. Bu anlamda toplumlar ve medeniyetler arasındaki mücadele sadece silah, ekonomi ve siyasal alanlarla ilgili değil, bilgisel alanlarla da ilgilidir. Medeniyetler arasındaki uzlaşma ve mücadele ilişkilerinde bilgi kritik önemdedir. Bu yönüyle Batı ve İslam ayrımının büyük oranda bilgisel bakış açılarına dayalı olduğunu belirtmek gerekir. Bu ayrımda, bilgi kimi açılardan düalist bir şekilde ele alınır. Bu ayrım iki medeniyet biçiminin ayrışan yönlerini vurguladığı gibi aralarındaki mücadeleye de bir işaretler.

Oksidentalizm ve oryantalizm tartışmaları bu mücadelenin bir iz düşümüdür. Özellikle 19. yüzyılda inşa edilen Batı merkezli bilgi, ötekinin güçsüzlüğü üzerinden inşa edilmiştir. Edward

*Vala Gedik Özel Eğitim Meslek Okulu, mforen19@gmail.com

Said'in kült eseri olan *Oryantalizm* önemli oranda bu duruma işaret etmektedir. Batı için Doğu/İslam medeniyeti geri kalmış bir medeniyettir. Klasik anlamda sosyal bilimler alanında önemli açıklamalar yapmış Karl Marx gibi düşünürlerin eserlerinde de bariz bir şekilde doğu medeniyeti geri kalmanın bir nedenidir (Marx, 1977). Modern tarih, bir yönüyle oryantalizmin belirginleştiği tarihtir. Modern Batı'nın bilgi sistemi ve onun kurguladığı, şekillendirdiği sosyal bilimlerin ve inşa ettiği bilim tarihi düşüncesinin arka planını oluşturan etos, Batı'nın güçlülüğünü vurgulamak üzerinedir. Batı'da inşa edilen oryantalist perspektif aynı zamanda (bir ölçüde) anti tez olan oksidentalist yaklaşımların ortaya çıkmasına yol vermiştir. Oksidentalizm bir yönüyle reaksiyon ifadesidir. Oksidentalizm Batı'nın Doğu'yu tanımlama biçiminin ve anlayışının reddi olmanın yanı sıra Batı'yı okuma, anlama ve tanımlama biçimidir. Diğer bir ifadeyle oryantalizm Batı'nın Doğu'yu bilgisel olarak tanımlama faaliyetiyken, oksidentalizm Doğu'nun Batı'yı anlama ve tanımlama biçimidir.

Bilgi, güç, oryantalizm ve oksidentalizm tartışmaları içerisinde Fuat Sezgin'in kendine özgü bir konumu vardır. Bir bilgi emekçisi, medeniyetler tarihçisi, tarihsel olarak yapılan bilimsel faaliyetlerin izcisi ve tarihle günümüz arasında bir köprü olarak tanımlanabilecek Sezgin'in donanımlı bilgisi, tarih hâkimiyeti onun oryantalist ve oksidentalist tartışmalarında durduğu yeri ayrıcalıklı hale getirmektedir. Özünde yürüyen üniversite olarak tanımlanabilecek bir isim olan Sezgin'i ayrıştırıcı özellik, bilgiyi Batı ve Doğu ayrımı yapacak şekilde kategorik olarak ele almamış olmasıdır. Doğru bilginin peşinde olan biri olarak onun duruşu, daha çok hakikat merkezlidir. Sezgin, bilgi tarihine bütüncül baktığı halde çalışmalarında özellikle İslam'ın bilim tarihine olan katkısına vurgu belirgindir. Fikirselsel olarak oryantalizmi reddetmemekte ancak genel geçer kabuller karşısında İslam medeniyetinin bilim tarihine olan katkısının da altını çizmektedir. Bu anlamda bu çalışmada Fuat Sezgin'in entelektüel çalışmalarının oryantalizm ve oksidentalizm tartışmalarda nerde konumlandırılması gerektiğine yönelik analizlere yer verilecektir. Elbette ki Sezgin'i tamamen ele almak bir makalenin sınırlarını aşacaktır. Öte yandan okuyucunun Sezgin gibi çok yönlü insanların bütünlüklü bir şekilde ele alınmasının kimi açıklardan zor olduğunu da akılda tutması önemlidir. Çalışmada öncelikli olarak bilgi ve güç bağlamında oryantalizm ve oksidentalizm konusu ele alınacak sonrasındaysa Sezgin'in bilgiye bakışı tahlil edilecektir.

Batı ve İslam Tartışmaları: Bilgi, Güç ve İktidar

Batı ve İslam tartışmaları güncel gibi görünse de kökleri çok eskilere dayalı olan bir tartışmadır. Ne var ki köklü bir tartışma olsa da bu kavramların belirginleşmesinin daha çok modern döneme dayandığı vurgulanmalıdır (Kalın, 2015/26). Bu tartışmaların belirgin noktası “Batı ve İslam’ın” herhangi bir yön veya coğrafya olmasının ötesinde bir paradigma ve bilgiyi kurgulama biçimi olduğuna yöneliktir. Buna göre bu iki aksın kendine özgü epistemik ve ontik kurgulamaları vardır. Bunun yanı sıra bu iki aksın coğrafyaları, kültürel habitusları, insan kaynakları ve yönetim anlayışları farklıdır bu açıdan bilgi inşa süreçleri ve sahip oldukları bilgiler de farklıdır. “epistemik camaatler” tezini ortaya atan Hüsamettin Arslan farklı kültürel alt yapıya sahip olan insanların perspektiflerinin ve bilgiyi yapılandırma biçimlerinin farklı olacağına altını çizerken bir açıdan bu duruma işaret etmektedir (Arslan, 2017/35-40). Vurgulamak gerekir ki İslam hem bir dini hem de bir medeniyeti temsil ederken Batı, ağırlıklı olarak bir medeniyeti ve coğrafyayı imlemektedir.

Öteyandan Batı’yla İslam karşılaşmasının derin farklılaşmalara işaret ettiği not edilmelidir. İslam bir biçimiyle kendisini Yahudilik ve Hıristiyanlığın bir devamı anlamında son ilahî din olarak konumlandırırsa da, bu duruş hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar için kabul edilebilir olarak görülmemiştir. Kalın’ın ifadesiyle “Hıristiyan dünyası İslam’ı en başından itibaren dini-teolojik bir meydan okuma” çerçevesinde ele almıştır (Kalın, 2015/45). Dolayısıyla İslam ve Batı tartışmalarının tarihsel olarak gerilimli bir tarih tartışması olduğu not edilmelidir. Dinsel karakterli haclı seferleri bu gerilimli ilişkinin iz düşümü gibidir (Kalın, 2015/76-77). Bu tarihsel arka planın güncel anlamda devam ettiği görülmektedir. Özellikle kimi güncel tezlerde Batı ve İslam medeniyeti çok daha rafine bir şekilde karşılaştırılır. Bu karşılaştırmanın en bariz olanı Huntington’un “Medeniyetler Çatışması” tezidir. Bu tezde Huntington İslam ve Batı’nın uzlaşmaz taraflarını vurgulamakta ve İslam’ı büyük oranda şiddetle ilişkilendirmektedir (Huntington, 2015/395).

Elbette ki hem Batı’nın hem de İslam’ın yeknesak bir şekilde ele alınmasının sorunlu olduğu bilinmelidir. Nitekim Huntington gibi düşünürlerin en büyük çıkmazları, herhangi bir toplumu özcü bir şekilde ele alıyor olmalarıdır. Oysa her medeniyetin ve toplumsal biçimin yüzlerce farklı yorum şeklinin olduğunun altı çizilmelidir.

Medeniyetler yerlerinde durmazlar bilgi, güç ve iktidar ilişkilerine bağlı olarak gelişir ve yaygınlaşır ya da daralır ve alan kaybederler. Medeniyetlerin yaygınlaşma ve daralma

süreçlerinin siyasal, kültürel ve iktisadi temelleri vardır. Bu açıdan İslam ve Batı tartışmalarında modern dönem çok kritik bir yere sahiptir. 18. yüzyılda ortaya çıkan Batı merkezli yeni paradigma yeni bir yaşam biçimini, dünya görüşünü, felsefi anlayışı, siyasal sistemi, ekonomik düzeni ve örgütlenme biçimini ifade eder. Bu paradigma çıktığı andan itibaren çeşitli biçimleriyle küresel bir form kazanacaktır. Batı ve İslam arasındaki diyalojik ilişki bu dönemle birlikte Batı'nın lehine genişleyecektir. Örneğin Osmanlı'nın son dönemlerinde yetişmiş olan Abdullah Cevdet'in "Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet Avrupa medeniyetidir. Bunu gülüyle dikenle isticlab etmek mecburidir." sözü Batı merkezli hegemonyanın sadece bir örneği niteliğindedir (akt. Lewis, 1984/235). Bu genişlemenin sadece İslam'la kalmayıp farklı medeniyet havzalarını kapsadığı da bilinmektedir. Modernleşme süreciyle başlayan Batı merkezli paradigmanın sonucunda Batı küresel bir nitelik kazanacaktır. Öyle ki bu gün Batı sadece Avrupa'da değil, İstanbul'da, Mekke'de ve Pekin'dedir. Kimi düşünürler Batı medeniyeti endeksli paradigma ve değerleri insanlığın zirvesi olarak görmekte ve bu değerler dışında değerlerin ortaya çıkmayacağını düşünmektedir. *Tarihin Sonu ve Son İnsan* adlı çalışmanın yazarı Fukuyama bunun tipik örneklerindedir. Onun için Batı medeniyeti son medeniyettir. Bundan sonra medeniyet ortaya çıkmayacaktır (Fukuyama, 1999/55-67).

Batı merkezli paradigmanın "her yerde olmasının" bilgisel hegemonyayla doğrudan ilgisi vardır. Modernleşme tarihi bir biçimiyle Batı'nın kolonileştirme tarihidir. Batı için yükselişi ifade eden 19. yüzyıl merkezli olaylar İslam ve diğer toplumlar için inişin ifadesidir. Garip bir şekilde Batı'nın bu yükselişi pek çok toplumda kendi geleneksel bilgisel kodlarına kuşkuyla bakmasına neden olan elitler ortaya çıkarmış ve Batı paradigması yaygınlaştırmıştır. Şu veya bu şekilde her toplumun "batılılaşma" hikâyesi vardır. Özünde modernleşme bir Batılılaşma olgusudur. Bu sürecin kritik unsurlarından birisi bilgi iktidarındır. Batı'nın bu paradigmasının her yerleşmesinde kendisi karşısında direnç noktası oluşturabilecek yerel paradigmaları/ bilgileri akamete uğraticı etkiler bırakmasının payı büyüktür. Bu biçimiyle oryantalizmin kendisini yeniden üreten bir dinamiğe sahip olduğu görülmektedir. Batılılaşan her toplum bir çeşit self oryantalistleşme yaşamaktadır. Self oryantalistleşme bu biçimiyle batıcı elitlerin kendi toplumlarını ve kültürel değerlerini Batı perspektifiyle ele almasını ifade eder (Yavuz, 1998/44). Bu tür elitler kendi toplumunda Batı kültür, yaşam, iktisat, siyasal ve felsefi formlarına uymayan toplumsal dinamikleri eleştirerek batılılaşmasına ön ayak olurlar.¹

Medeniyetlerin ve toplumların ayakta kalması, devamlılığı, kalıcılığı ve egemenlik kurduğu alanlarda rıza üretmesi büyük oranda bilgiye bağlıdır; çünkü bilgisel egemenlik kalıcı

¹Batı paradigmasının Doğu toplumunu etkileme sürecini değerlendiren bir örnek için bak. (Kahraman, 2002/153)

egemenliktir. Bilginin başkasına hükmetmek, onu yönlendirmek ve yönetmek için stratejik olduğunu düşünen Fransız düşünür Michel Foucault, gücün bir ölçüde bilgi endeksli olduğunu altını çizmektedir (Foucault, 2003/85-86). Bilgiyle iktidar konteksti arasında ilişkisellik vardır. Bilgi iktidarın yönetebilme stratejisidir. Diğer bir ifadeyle bilgi değiştirme, dönüştürme, yönlendirme, etkileme, biçimlendirme, kontrol etme, kendisine tabi kılma sürecinde stratejik bir silahtır. Bilgisel iktidar aynı zamanda “manevî üstünlük ve baskıyı da” imlemektedir. Dolayısıyla güç kimde ise bilgiyi şekillendiren ve onu yönlendiren de odur.²

Çeşitli biçimleriyle Foucault’un tezlerinden etkilenen Edward Said’in analizleri dikkat çekicidir. Said *Oryantalizm* adlı çalışmasında Batı merkezli yeni paradigmanın İslam toplumunu kendi iktidar konteksti içerisinde nasıl değerlendirdiğine ilişkin analizlere yer vermektedir. Said oryantizmi: “Doğu’nun meselelerini bir sınıf, bir mahkeme, bir hapisane, bir el kitabı açısından ele alan, analiz eden, inceleyen, yargılayan, gözetilen ve yönetilen bir Doğu bilimi” şeklinde tanımlamaktadır (Said, 1998/65). Burada Doğu’nun ne olduğunu veya ne anlama geldiğinin bir önemi yoktur. Önemli olan Batı’nın Doğu’yu nasıl gördüğü ve tanımladığıdır. Oryantalizm, bilimsel bir faaliyetten ziyade siyasal bir disiplindir (Said, 1998/68). Oryantalizm, sömürenin sömürüleni tanımlamasıdır. Güçlü olan Avrupa’nın kendi bakış açısına göre Doğu’yu kurgulama, yeniden tanımlama yetkisini kendisinde görmesidir (Said, 1998/ 276). Bu alan, aynı zamanda kendisini üreten ve kurgulayan bir disiplin özelliği göstermektedir. Öyle ki Said’e göre: “Bilimsel alanda en orijinal sanat gücü taşıyan eserler dahi toplumdan, kültürel teamüllerden, dış şartlar ve temel dengeleyici etkenlerden gelen bir baskı gücünden kurtulmamaktadır.” (Said, 1998/ 276).

Said’in Doğu tanımlaması, elbette ki salt İslam’la ilgili bir durum değil, aynı zamanda Batı’nın kendisinden farklı olan tüm kültürleri ve inançları kapsamaktadır. Doğululuk kavramının içerisine Hindular, Budistler ve Latin Amerika’daki kimi kültürlerde girmektedir. Ne var ki onun[oryantalizmin] odağında İslam ve Ortadoğu vardır. Zira İslam ve Avrupa kültürü her zaman için birbirlerine rakip olarak varlıklarını sürdürmüştür (Said, 1998/112). Said’e göre oryantist Batı sadece Doğu’yu tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda kendini tanımlama ve güçlü gösterme çabasıdadır. Avrupalı Doğu’yu güçsüz ve zayıf göstermekle kendisinin ne kadar güçlü bir medeniyet olduğunu anlatmaya çalışır (Said, 1998/15). Doğu güçsüzdür ve yönetilmeye muhtaçtır. O, kendi kendisini yönetemez, yönetilmesi için başka bir güce ihtiyacı vardır. Bu bağlamda Oryantalizm, söz konusu olan eşitsizlikleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanan ve bilgiyi bunun için araçsal kılan bir disiplindir (Said, 1998/212).

²Bu tartışmaların “hakikate” dokunan yönleri elbette ki bulunmaktadır. Bu husus bilgi otorite endeksli ve manipülatifse hakikate ilişkin bilgilerimiz temelsiz midir? Doğru bilgi diye bir şey var mıdır? Gibi soruları gündeme getirmektedir. Bu tartışmalara girmek makalenin sınırlarını zorlayacaktır. Bilgi ve hakikat meselelerini farklı boyutlarda tartışan birkaç eser için bak.(Berger&Luckmann, 2008; Kuhn, 1991; Lyotard, 1990; Bourdieu, 2017; Gadamer, 2008; Heidegger, 2004)

Bu anlamda hangi açılardan olursa olsun ele geçirilen bir mekânın bilgisel kodlarıyla oynanması ve yeni bir paradigmanın inşa edilmesi önemsenen bir durum olmaktadır. Örneğin Napolyon'un Mısır'a girmesiyle beraber Fransız kültürünün etkili olması ve Osmanlı Devleti'nde Fransız okullarının her tarafta varlık göstermesi bir çeşit bilgi paradigması inşa sürecine yöneliktir. Nitekim dönemin Osmanlı topraklarında pek çok Fransız okulunun varlık gösterdiği anlaşılmaktadır (Fortna, 2005/75-86). Öyle ki dönemin güçlü ülkelerinden olan Fransa'nın sadece Osmanlı'yı etkilemediği Rusya gibi ülkeleri de etkilediği anlaşılmaktadır (Moulin, 2008/43-53).

Bugün belli biçimleriyle konuşulan hegemonya kavramını analiz eden Gramsci bir anlamda Said'e paralel görüşler ileri sürmektedir. Gramsci bilgisel anlamda güçlü olmanın hegemonyayla ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Hegemonya bilgisel ve kültürel iktidarı temsil eder. Bu açıdan bilgi paradigması güçlü olan toplumların hegemonya kurması çok daha olasıdır. Bilgi bu yönüyle yumuşak güçtür (soft power). Gramsci, baştanbaşa, devlet baskısının, yalnızca cebri baskı araçları ile gerçekleştirilmediğini aynı zamanda ikna etme ve uzlaşma sağlanması ile de gerçekleştirildiğini vurgulamaktadır (Anderson, 1988/40-45). Bu çözümlemenin temel kavramı hegemonyadır. Hegemonya, toplumun kültürel yaşamının kültürel araçlarla kontrol edilmesinin yanı sıra özel organizasyonları etkileyebilen ve kontrol edebilen toplumsal grupların ve sınıfların bir başarısıdır. Bu süreçte bilgi, değerler ve standartlar, güçlü olanların lehine yönlendirilmektedir (Waters, 2008/276). Gramsci, bu kavramı daha sonra, bir sosyal sınıfın bir başka sosyal sınıf üzerindeki hâkimiyetini, onun kendi dünya görüşünü, ideolojisini kısmen zorla ancak büyük ölçüde ikna yoluyla veya en azından kabullendirerek dayatma yeteneğini anlatacak biçimde genişletir (Slattery, 2007/241). Bilgi iktidarı, güç kullanmadan insanları yönetme ve onları etkilemek demektir. Bilgi iktidarı demek kültürel hegemonya demektir. Bu açıdan en kalıcı ve "tehlikeli" iktidar biçimi bilgi iktidarına dayanan otorite biçimidir. Bilgiye dönük hegemonik iktidar biçiminde iktidar aynı zamanda "rıza" üretmeye çalışır. Bilgisel üstünlük karşı tarafta rıza üretmenin bir biçimidir; çünkü yönetilen kişilerin "rıza" olmadan kalıcı olarak onları yönetmek çok daha zordur.

Güncel anlamda hegemonyanın çeşitli araçlar ve biçimlerde sürdüğü görülmektedir. Hollywood filmlerinden, Youtube, Instagram, Netflix, Facebook gibi sosyal medya ağlarına kadar yerel kültürleri değiştiren ve dönüştüren platformlar dikkat çekicidir. Ritzer'in *Toplumun McDonaldlaştırılması* adlı kitabında ele aldığı bu süreç "kültür emperyalizmine" evrilmiştir (Ritzer, 1998/22-40). Kültür endüstrisi teziyle günümüz toplumunda kültürün endüstriyel bir form kazandığını ifade eden düşünür olan Teodor Adorno'nun (2011) analizleri bu tartışmaları

güçlendiren argümanlar taşımaktadır. İnsanların benzeşmesi ve otantik değerlerinden uzaklaşması bağlamından/bağlarından kopması süreci, küreselleşme sonucu kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve dünyanın küçük bir köy haline gelmesiyle daha belirgin hale gelmiştir. Bu gün küreselleşme, kültürlerinin tek bir potada eritildiği sürece işaret etmektedir.

Batı merkezli hegemonik yayılma Batı dışı birtakım aktörlerin/düşünürlerin bu hegemonyadan kurtulmasına ilişkin çeşitli politikalar benimsemesi, stratejiler geliştirmesi ve çıkış yolları aramasına da kaynaklık etmiştir. Bu çabaların ana teması kendi gündemlerini sistematik bir hale getirmek, çizgilerini belirlemek ve çeşitli biçimleriyle direnç noktaları oluşturmaktır. Örneğin İsmail Faruki'nin ortaya attığı "Bilginin İslamileştirilmesi" tezi büyük oranda Batı merkezli bilgisel kurguya direnç oluşturma amacına matuftur (Faruki, 2014/25). Bilginin İslamileştirilmesi tezinin önemli savunucularından olan Attas'a göre Batı merkezli paradigma başta eğitim ve öğretim faaliyeti olmak üzere tüm süreçselliğiyle İslam toplumu üzerinde kendisini hissettirmektedir (Attas, 1995/163). Bu açıdan bir şekilde Batı'nın iktidarına hizmet eden bu bilgilerin doğrudan Batı'dan alınması güçsüzlükle ilgilidir. Bu ve benzeri çıkışları bir açıdan "Doğu'nun" da Batı'yı coğrafi, kültür, beşerî faaliyetler, siyasî tercihler ve benimsedikleri paradigma açısından değerlendirmeye başladığını göstermektedir. Bu anlamda Batı karşısında "kendi dinini, kültürünü, siyasetini, kısaca değerlerini savunan Doğuların" bu faaliyetleri oksidentalizm olarak tanımlanmaktadır (Karakas, 2015/170). Oksidentalizm kendisini oryantalizmin karşısında konumlandırmaktadır. Bu konumlandırma ironik bir şekilde oryantalizmin tersinden işlemesine benzemektedir. Örneğin oksidentalizm konusundan kalem oynatan düşünürlerden biri olan Hasan Hanefi bu hususu şu şekilde izah etmektedir. "Doğu Batı'nın karşısında ezilmemeli, onu kendine bir örnek olarak görmeli ve ona hayranlık içerisinde bakmamalıdır. Aksine ona araştırmacı biri öğretmen, bir akademisyen gözü ile bakmalı onu laboratuvarında incelenecek bir malzeme şeklinde değerlendirmelidir" (Akt, Karataş, 2015/171). Dolayısıyla oksidentalizm bir şekilde Batı'yı tanımlama çabasıdır. Elbette oksidentalizm ve oryantalizm tartışmaları geniş kapsamlı tartışmalardır. Öte yandan bu konularla ilgili geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu literatürün özeti genel çerçevesiyle oryantalizm ve oksidentalizm tartışmalarının bilgi, güç ve iktidarla ilişkisi çerçevesinde olduğu söylenebilir.

Bu tartışmalarla ilgili pek çok şey söylenebilir. Söylenen şeyler kadar söyleyen de önem arz eder. Bu açıdan tüm hayatını bilgi ve düşünce üzerine geçiren ve hem İslam paradigmasına hem de Batı paradigmasına vakıf olan bir düşünür olarak öne çıkan Fuat Sezgin önemli bir yer tutmaktadır. Sezgin hayatının önemli bir bölümünü Türkiye'de geçirmiştir. Öte yandan uzun

sürelî olarak Almanya'da kalmıştır. Müslüman bir düşünür olarak kendisinin de oryantalist olarak tanımladığı Hellmut Ritter gibi düşünürler tarafından yetiştirilmiştir. Bu açıdan Sezgin'in bu konular üzerinde söyleyecekleri önem arz etmektedir. Sezgin'i bu tartışmalarda ayrıcalıklı kılan şey, onun aşağıda vurgulanacağı üzere oryantalistler tarafından yetiştirilmiş olmasına karşın İslam bilim tarihine yeni bir açılım getirmesi ve farklı bir pencereden değerlendirmiş olmasıdır.

Sentezci Bir Düşünür Olarak Fuat Sezgin

Hayatı boyunca kendisini ilme vermiş olan isimleri tanımlamak bir açıdan zor bir uğraştır. Neticede insan dinamik bir varlıktır. Bireylerin hayatları düz bir çizgide ilerlemeyi, fikirler, ruh halleri ve hayata bakışlar değişebilmekte ve kimi açılardan revize olabilmektedir. Ancak Sezgin'i tanımlamak kimi açılardan kolay bir süreçtir. İlim ve bilgi "işçisi/ustası" olarak tanımlanabilecek Sezgin'in iki temel karakteristik özelliği belirgindir. Bunlardan birincisi yılmadan büyük bir azimle çalışması ve kendisini ilme adanmasıdır. İkincisiyse istikrarlı bir şekilde İslam medeniyetinin bilim tarihine yapmış olduğu katkının altını çizmeye çalışmasıdır. Öyle ki dünya bilim tarihi konusunda donanımlı bir insan olmasına rağmen tüm çalışmalarını İslam üzerine yapmıştır. Sezgin'in kurmuş olduğu İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nin bu durumun tipik örneklerinden olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ancak Sezgin İslam'la Batı'yı birbirileri karşısında konumlandırmamaktadır. Sezgin iki düşünce geleneğinin birbirini beslediğini ve birbirinden öğrenecekleri şeyler olduğunun altını çizmektedir (Saygılı, 2019/10-31).

Sezgin, oryantalizm ve oksidentalizm tartışmalarında genel olarak Batı ve İslam'ı bütünlükçü bir şekilde ele alan yaklaşımını korumaktadır. Onun bakış açısında oryantalizmin İslam medeniyetine büyük katkıları olmuştur. Oryantalistlerden söz ederken "Ben onları seviyorum onlara karşı büyük bir hürmet duyuyorum. Adamların heyecanlarını bugün bile canlı buluyorum." (Sezgin, 2017/115) demektedir. Sezgin kendisini şekillendiren oryantalist Hellmut Ritter'i sık sık zikretmektedir (Sezgin, 2017 /14). Kendi ifadesiyle "o adam büyük Avrupa'lı oryantalistlerin belki en büyüğüydü. Bu büyük oryantalistler arasında farklı bir tipti beni çok etkilemişti" (Sezgin, 2017/15). Hocasını tanıtırken "Faziletli bir hocanın nasıl olması gerektiğini" ondan öğrendiğini ifade etmektedir (Sezgin, 2017/ 17). Sezgin hocalarının oryantalist olmasını hiçbir şekilde yadırgamamakta bilakis övgü olabilecek bir çerçevede ele almaktadır. Gerçekten de oryantalizmin sistematik, bütünlükçü ve tek elden yönetilen bir organizasyon biçimi olarak

kodlanması kimi açılardan sorunlu bir bakış açısıdır. Nihayetinde kültürel, sosyal ve siyasal olarak tüm Avrupa'yı tek bir organizasyon ve bakış açısı olarak değerlendirip bu merkezli yapılan çalışmaları oryantalist olarak kodlamak büyük oranda indirgemeciliktir. Öte yandan kimi düşünürlere göre oryantalist söylem bir biçimde kendi sorularıyla yeterince yüzleşmeyen düşünürlerin genel olarak sorunu dışsallaştırmasıdır (Diner, 2011/14-17).

Sezgin'in genel olarak karşı durduğu bakış açısı indirgemeci bakış açısıdır. Avrupa İngiltere, Almanya, Fransa, İspanya, Hollanda olmak üzere onlarca farklı devlet ve bakış açısından oluşmaktadır. Doğu ve Batı ayrımları kültürel havzaları ve bireysel bakış açılarını teke indirgediği gibi yanlı bir bilim anlayışının ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir. Sezgin bu duruma düşmemeye özen göstermektedir. Örneğin Sezgin'in hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği Almanya'ya önem verdiği anlaşılmaktadır. Konuşmalarında sık sık Alman isimlere göndermelerde bulunmaktadır. Hellmut Ritter, Brockelmann, Eilhard Wiedemann, Matthias Schramm, Sigrid Hunke bunların başında gelmektedir. Sezgin, eşini ve en büyük yardımcısını da "oryantalist bir Alman" şeklinde tanıtmaktadır (Sezgin, 2017/42). Yazılarını Almanca kaleme alması da bu açıdan dikkate değerdir. Bu çerçevede, Sezgin'i şekillendiren düşünce geleneğinin Alman geleneği olduğunu gösteren bir işaret olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Elbette 27 dil bildiği söylenen³ Sezgin'in bir dile hapsedmek doğru değildir. Ancak eserlerini kaleme aldığı dili vurgulamak bir ölçüde onun düşün dünyasına da ışık tutmaktır. Nitekim dil ve sınıf üzerinde çalışmaları olan Basil Bernstein, kullandığımız dil ile sınıfsal konumumuz ve düşün dünyamız arasında paralellikler olduğunu vurgulamaktadır (Bernstein, 2003/73-80; Deustcher, 2013). Buradaki vurgunun amacı, Sezgin'i değerlendirirken bir şekilde Alman hocalarının ve "Almanya" faktörünün akılda tutulması gerektiğinin anlaşılmasıdır. Nitekim Sezgin de bunun sık sık vurgulamaktadır. Kendisine onu çok etkileyenler sorulduğunda "Ewela birçok oryantalist... İyi iş yapan oryantalistler vardır, onlar beni etkilemişlerdir." demektedir (Sezgin, 2017/54). Bunların başında geleniyse hocası Hellmut Ritter'dir. Yine Alman bir düşünür olan Matthias Schramm'ın ismini sık sık zikretmektedir. (Sezgin, 2017/54-55). İstanbul'dan ayrılırken kendisine yardım eden düşünürlerden biri Willy Hartner'dir (Sezgin, 2017/ 68). Sezgin bir yerde Alman düşünür olan Sigrid Hunke'den söz ederken, "Kendisi oryantalist olmasına rağmen bu çok akıllı kadın oryantalistlerin müspet tespitlerine dayanarak çok mühim bir kitap yazdı." (Sezgin, 2017/42) demektedir. Öte yandan büyük bir oryantalist olarak gördüğü Franz Rosenthal'le arkadaşlıkları vardır (Sezgin, 2017/59). Bu çerçeve, Sezgin'in düşün geleneğinde Almanya'nın özel yerini gösterdiği gibi onun oryantalizmi negatif ve tek tipçi bir şekilde ele almadığının da karinesidir.

³Sezgin'in 27 dil bildiğiyle ilgili yoğun bir literatür vardır. Gerçekten de bu bilgi Sezgin tarafından doğrulanmamış bir bilgidir. Sezgin röportajlarında bu konuda net bilgi vermemektedir (Sezgin, 2017/10)

Sezgin’le Oryantalizm üzerinde çalışmalarıyla ön plana çıkan Said arasında bu biçimiyle ilginç paralellikler vardır. Filistinli bir düşünür olarak Said Fransa’ya yerleşecek ve oryantalizm değerlendirmesini daha çok bu ülke merkezli yapacaktır. Nitekim Said’e yapılan en büyük eleştiri oryantalizm değerlendirmesini Fransız merkezli bir bakış açısıyla yapmış olmasıdır. Bu eleştirilere göre Said, *Oryantalizm* adlı eserinde yoğun olarak Fransız merkezli bir değerlendirme yapmakta ve tüm Avrupa’yı indirgemeci bir yaklaşımla ele almaktadır (Bulut, 2003/121). Türkiyeli bir düşünür olarak Sezgin’in hayatındaysa Almanya özel bir yer tutmaktadır. Said’in Fransa’da yaşaması dolayısıyla İspanya ve Almanya özelindeki örneklere yer vermemesi ne kadar dikkate değerse Almanya’da yaşayan Sezgin’in oryantalist referansında yoğun bir Alman düşünür olması da o kadar ilgi çekici ve detaylı araştırmayı hak eden bir durumdur.

Sezgin’in yoğun bir şekilde Alman referansı vermesi onun Said gibi indirgemeci yapmaz. Nitekim O, İspanya, Fransa, Portekiz ve İngiltere merkezli örneklerde yer verir. Sezgin olguları tek bir bakış açısından değerlendiren bir düşünür değildir. Nitekim oryantalistleri doğrudan kabul etmemekte ve kimi açılardan eleştirmektedir. O, özellikle dinsel düşünüş alanında oryantalistlerin ciddi hatalar yaptığını inanmaktadır. Örneğin konuşmanın bir yerinde Goldziher gibi düşünürlerin büyük işler başardığını savunur ancak dinsel konularda Hıristiyan olmalarından kaynaklı yanlışla düştüklerini ifade eder. “Oryantalistleri daima hürmetle anarım, onlardan çok şey öğrendik. Ama bazı sahalarda özellikle teoloji sahasında onlar Hıristiyan oldukları için başka gözle baktılar. Ama onları affediyorum. Fakat bu rivayet zincirini anlamamış olmaları affedilmez bir şey.” (Sezgin, 2017/75). Sezgin oryantalistlerin özellikle hadis alanında bir takım şeyleri anlamadıklarını düşünmektedir. Bunların başında Buhari’nin naklettiği hadislerin oryantalistlerce yanlış telakki edildiğine yönelik inanç gelmektedir. Sezgin bu yanlışın affedilir bir yanlış olmadığını özellikle vurgular. Yine Brockelmann’dan şükranla söz etmekle birlikte onun “İslam dünyasını sevmediğini ve çalışmalarında hiçbir müspet hükmün olmadığını” vurgulamaktadır (Sezgin, 2017/74). Sezgin’in özelde dinsel konularda oryantalistlere getirmiş olduğu eleştiriler onun oksidental olarak tanımlanmasına kaynaklık etmektedir (Karakaş, 2017). O, dinsel anlamda oryantalistlerin Hıristiyan perspektifinden kurtulamadıklarının altını özenle çizmektedir. Öte yandan Sezgin İslam toplumunda oryantalistlerin fazla eleştirilmesini bir parça bilgisizlikle ilişkilendirdiği şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “Biz İslam dünyasında oryantalistleri yanlış tanırız. Oryantalist denildi mi İslamiyet’i tenkit eden, kötüleyenler olarak tanırız. Bu yanlış bir tanımlamadır. Tabi bende onları körü körüne müdafaa ediyor değilim. Demek istediğim oryantalistleri yeterince tanıyıyoruz.” (Sezgin, 2017/114).

Sezgin'in altını çizmeye çalıştığı durum bilginin evrenselliğine ilişkindir. Sezgin kendi perspektifinde medeniyetleri kategorik olarak değerlendirmez. Ona göre her medeniyet kendi şartları içerisinde bilim tarihindeki rolünü oynamıştır. O, oryantalist tartışmaların Batı ve İslam ayrışması bağlamında ele alınmasını yanlış bulur. "Bir Alman alimi arkadaşım vardı. Matthias Schramm diye bir dahi. İbnü'l Heysem'in Fiziğe Götüren Yolu diye bir kitap yazdı. Onda da bu fikir vardı. Bilimler tarihi insanların müşterek mirasıdır." (Sezgin, 2017/23). Bu açıdan Sezgin, tüm medeniyetlerin bilime katkılarını yüzlerce kaynaktan beslenen nehir örneğiyle açıklar. Her medeniyet kendi kabiliyeti çerçevesinde bilim faaliyetlerine katkı sunmuştur (Sezgin, 2017/81). Dolayısıyla Sezgin, Müslümanların katkılarını vurguluyor ancak Avrupa'yı da görmezden alacağı çok şeyler olduğunu vurgulamaktadır. "Onlar nasıl ki 10. yüzyılda ulaştıkları hatta 16. 17. ve hatta 18. yüzyıla kadar İslam bilimlerinden buldukları bütün müspet ilimleri, pozitif unsurları aldılarsa, biz Müslümanlarında hiç korkmadan bugün Avrupalıların bizde olmayan bütün unsurları, bütün buluşları almak için bir yarış içerisine girmeliyiz." (Sezgin, 2017/46). Nitekim Sezgin İstanbul'daki İslami Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nin açılışının "Beynelmillel" (Sezgin, 2017/32) olması gerektiğini özellikle istemektedir. Burada her düşünceden ve görüşten insanların gelmesini istemesinin temelinde İslam bilim medeniyetini sadece Müslümanlar için değil herkes için önemli olarak görüyor olmasındandır. Kendi ifadesiyle "bilim bütün insanların müşterek malıdır" (Sezgin, 2017/41). Medeniyetler tarihi İslam ve Batı gibi kategorik şablonlarla değil bir bütün olarak görülmelidir. Dolayısıyla Sezgin kendi perspektifini: "Ben medeniyet tarihini bir bütün olarak kabul ediyorum." (Sezgin, 2017/41) şeklinde tanımlamaktadır.

Ancak Sezgin bu bütünselliğin içerisinde İslam medeniyetinin önemli olan katkısı ve yerinin yeterince takdir edilmediğini özellikle vurgular. Sezgin bu tartışmalarında İslam'ın herhangi bir görüş ve düşünceden üstün olduğu şeklindeki motivasyonlarla hareket etmez. Bilakis İslam'ın bilim tarihine olan katkısının geniş bir fotoğrafını çekmeye çalışır. Tüm çabasının İslam'ın bilimler sahnesindeki hak ettiği yerinin tanımlanması olduğunu vurgular. "Esas amacım İslam bilimler tarihinin bilimler tarihindeki yerini gerçeğe yakın bir şekilde göstermekti." (Sezgin, 2017/21). "Müslümanların icat etmiş olduğu aletleri ortaya çıkararak insanlara tanıtmak, bilinmeyen aletleri gün yüzüne çıkarmak..." (Sezgin, 2017/21). O, Müslümanların geçmişlerini yeterince bilmeyişini ve İslam'ın bilimler tarihindeki konumunun anlaşılmağı olmasını üzüntüyle karşılar. Kendi görevini bu bağlama oturtan düşünür "maalesef Müslümanların 800 yıllık yaratıcılık merhalasını bilimler tarihindeki yerini bulamıyoruz, bendeki hasret sorumluluk

doğrusu budur.” (Sezgin, 2017/23) sözleriyle temel motivasyonunu özetler.

Bir önceki başlıkta bilgi ve iktidar arasındaki tartışmalarda değindiğimiz hususların Sezgin içinde önemli olduğu görülmektedir. O bu yüzden Müslümanların kendilerine güvenmelerini özellikle amaçlar. O, Müslümanların kendilerini ezik görmemesi gerektiğini ve medeniyetinden güç alması gerektiğini düşünmektedir. Nitekim İstanbul’da kurmuş olduğu İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi’nin kuruluşundaki en büyük amacın Müslümanları aşağılık duygusundan kurtarmak olarak tanımlar: “Müslümanlarda bir aşağılık duygusu var. Bu durumu tasfiye etmiş olacağız.” (Sezgin, 2017/33).“Müslümanlar aşağılık duygusundan Batı’da üstünlük duygusundan kurtulması gerekir.”(Sezgin, 2017/57) diyen Sezgin’e göre, Müslümanların kendisini ezik görmesi ve Batı’nın kendisini üstün görmesi bilgisel bir yanılsamadır. Batılı kimi düşünürlerin Müslümanları küçük gördüklerini ifade eden Sezgin kendi hayatından kimi örnekler vermeyi de ihmal etmemektedir. Örneğin Karl Brockelmann’ın çalışmasını bir kurulda tek başına yeniden revize etmeyi önerdiğinde “Biz bunu bir Türk’ün, bir Müslüman’ın yapabileceğine inanmıyoruz.” (Sezgin, 2017/73) denildiğini vurgular. Ona göre bu tür ortamlarda “Müslüman’ların bir şeyi icat ettiğini söylediğimizde hemen hücumla geçiyorlar.” (Sezgin, 2017/41).

Sezgin’in mücadelesi büyük oranda Batı tarafından oluşturulan İslam toplumunun geri kalış faturasının İslam’a kesilme argümanıdır. Bu açıdan Sezgin, Müslümanların bilim sahnesindeki konumunu güçlendirici veriler sunmakla kalmamakta pek çok ezberi de yıkmaktadır. “Amerika’yı Kristof Kolomb’dan önce Müslümanlar keşfetti.” (Sezgin, 2017/24) şeklindeki çıkışı genel geçer ezberleri kabul etmediğini gösterdiği gibi araştırmacı yönünün güçlü olduğuna dair karinedir. Ona göre “Kolomb Müslümanların yapmış olduğu haritaya dayanarak” denizde rahat hareket edebilmiştir: “İspanyolların 15. Yüzyıl sonlarına doğru beşinci kıtayı keşfedebilme durumuna gelmelerini Arap-İslam Bilimlerinin Avrupa’daki sürekliliği bağlamında.”(Sezgin, 2017/134) değerlendirmektedir. Sezgin bu biçimiyle bilimin ve bilginin bir coğrafya ve millete hasredilmesini yoğun bir şekilde eleştirmektedir. Ona göre “Portekizlilerin denizde öncü olmaları kendilerinden önce Müslümanların yapmış oldukları haritalarla olabilmıştır.”(Sezgin, 2017/137).Tüm bu argümanları, bütünlükcü bir şekilde ele aldığı bilim tarihi düşün geleneğinde eksik bırakılan İslam halkasını ortaya çıkarmak ve bilimler tarihini geniş bir vizyonla ele alma perspektifiyle ilişkilidir.

Ona göre genel olarak “bizde umumiyetle İslam’ı din olarak bu geri kalmadan mesul tutarlar” (Sezgin, 2017/28). Oysa İslam hiçbir şekilde bilim ve düşünceye karşı değildir.

Bilakis ilim Çin’de de olsa gidilip alınmasını tavsiye etmiştir. Müslümanlar İslam’ın bu genel prensiplerini bilmeli ve stratejilerini ona göre belirlemelidir. Nihayetinde bilgi medeniyetlerin birlikteliğiyle ele alınmalıdır. Öte yandan Batı medeniyetinin geçmişte pek çok bilgiyi İslam toplumundan aldığı düşünülürse İslam’ın bilim ve bilgiye engel olmadığı net bir şekilde anlaşılabilir olacaktır. Ona göre “18. yüzyılın başlarına kadar Avrupalıların elindeki haritalar hepsi-ki çok yanlış haritalar var-tamamıyla İslam haritalarının yarım, yanlış ve doğruya yakın taklitlerinden ibarettir.” Sezgin çalışmaları içerisinde bu tespiti belki de “en önemlisi.” (Sezgin, 2017/30) olduğunu çizer. Sadece haritalar değil başka hususlarda da Müslümanların geçmişte öncülük ettiğini düşünen Sezgin’e göre: “Avrupalıların 16. yüzyıla kadar şekil bakımından güzel usturlaplar icat ettiler; fakat Astronomik hizmet bakımından Müslümanların yaptığı usturlapların düzeyine Avrupa’da hiçbir dönem ulaşmamıştır.” (Sezgin, 2017/31). Dahası Müslümanların matematiksel coğrafyaya katkısı ve sistematik hale getirmeleri dikkate değerdir (Sezgin, 2017/116). Öyle ki Sezgin, Müslümanların öncesinden beşeri coğrafya alanında 19. Yüzyıl seviyesine ulaştığını ve bunu anlatmanın kendisinin bir vazifesi olduğunu ifade etmektedir (Sezgin, 2017/119). Üniversitelerin temelini İslam dünyasında atılması (Sezgin, 2017/120), dakikalara ölçen ilk saatin 12. yüzyılın başında İslam dünyasında yapılması (Sezgin, 2017/47) gibi tüm faaliyetlerin İslam’ın bilimler zincirindeki güçlü halkasına ilişkin örnekler olduğunu çizer. Özetle Sezgin bilgi ve bilimleri kategorik formlar bağlamında ele almaz. Bütüncül bir şekilde analiz eder. Sezgin gibi pek çok dil bilen farklı medeniyet havzalarının bilgi üretme süreçlerine vakıf, öte yandan geniş bir bilim tarihi bilgisine sahip bir düşünürün kategorik yaklaşması düşünülmemelidir. O, oryantalizm ve oksidentalizm tartışmalarına bütüncül bakmakta ve bilginin evrenselliğine vurgu yapmaktadır; ancak İslam’a özel bir ilgi duymaktadır. O, bir düşünür olarak kendisini İslam’ın bir parçası olarak görmekte ve bu misyonla hareket etmektedir. Çalışmayı belki de Sezgin’i vurgulu ve özet bir şekilde tanımlayan kendi ifadeleriyle bitirmek yerinde olacaktır: “Benim mensubu olduğum bir kültür ve medeniyet dünyası var. Bizler, köksüz değiliz. Derinlere kök salan bir medeniyete beşiklik etmişiz. Fakat yüzyıllardır bu medeniyetin görmezden geldiğini, haklarının yenildiğini, yaptıklarının elinden alındığını gördüm. İslam medeniyetinin dünya bilimine yaptığı büyük katkıları bunun farkında olmayan dünyaya tanıtmayı amaç edindim. Bu gayretin bir kısmı sadece bilim dünyasına hizmet diğer önemli bir gayesiyse İslam dünyasının yitirmiş olduğu kendine saygıyı, güveni ve insanlık tarihindeki yerini hatırlatarak kaybettiklerini iade etmektir.” (akt. Saygılı, 2019/11).

Sonuç

Metin boyunca oryantalizm ve oksidentalizm tartışmalarında Fuat Sezgin'ini nerede konumlandırılması gerektiğine yönelik çeşitli analizlere yer verildi. Belirtmek gerekir ki Sezgin gibi düşünürleri tanımlamak son derece zor bir uğraştır. En nihayetinde her tanım bir yönüyle "indirgemeciliktir." Her tarifi bir tahrif olabileceği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Elbette makale boyunca Sezgin üzerinde yazılmış olan yoğun bir literatür gözden geçirildi. Makaledeki çerçevenin literatürdeki tartışmalardan süzüldüğünü altını çizmeyi ayrıca gerekli görmekteyiz. Öte yandan Batı ve Doğu'nun bir yönüyle kesişim noktası olan Sezgin'in düşünsel dünyası, perspektifi ve bilimler tarihine katkısının bir coğrafyaya hasredilmeyecek kadar geniş olduğu bilinmelidir. Her şeyden önce Sezgin'in davası, uğraşı, motivasyonu, gayreti ve aşkı bilim ve bilgidir. O bilim ve bilginin peşindedir. Bu açıdan ister coğrafik olsun, ister kültürel olsun her türlü bilginin değerli olduğuna ve peşinden gidilmesi gerektiğine inanmaktadır. O, insanlığın gelmiş olduğu bu evrenin pek çok medeniyetin katkılarıyla gerçekleştiğine inanmaktadır. Şayet bilimsel bilginin bu günkü konumu nehir ise bu nehri oluşturan yüzlerce farklı kaynak ve yan dere var demektir. Sezgin, tam olarak nehir metaforunu kullanmaktadır. Bilim nehri yüzlerce farklı medeniyeti katkısıyla ortaya çıkmıştır.

Öte yandan bilim tarihçisi olarak İslam'ın bilime olan katkısının bilinçli/bilinçsiz görmezden gelindiğini vurgulayan Sezgin, neredeyse hayatını İslam medeniyetinin bilgiye olan katkısını ortaya çıkarmaya vakfetmiştir. Bunu yaparken iki temel amacı gütmüştür. Birincisi dünya bilim tarihine katkı sunmak ve bu alanı zenginleştirmek, ikincisi kendisini bir şekilde "aşağılık" konumunda gören İslam toplumuna, entelektüellerine güç aşılama ve kendilerine güven duymalarını sağlamaktır. Sezgin Batı merkezli bilgi hegemonyasının İslam dünyasında oluşturduğu kendine güvensizliğin gayet farkındadır. Bu güvensizliğin büyük oranda İslam tarihi üzerinde oluşturulan puslu havanın, yanlış bilgilendirmenin, entelektüel yetersizliğin, Müslümanların tarihlerine olan kayıtsızlığın bir sonucu olduğunun da bilincindedir. Sezgin "hasret" olarak nitelendirdiği İslam bilim tarihini gün yüzüne çıkarma çabasında oryantalizm ve oksidentalizm tartışmalarına girmemekte ve bilim adamı kimliğine yakışan objektifliği her zaman için gözetmektedir. Nihayetinde de İslam bilim tarihine olabildiğince objektif yaklaşmakta ve tarihi veriler ışığında değerlendirmektedir. Netice de Sezgin olmayan şeyleri değil olan şeyleri gün yüzüne çıkarmayı misyon edinmiş bir bilim tarihçisidir. Bu durumu sadece teorik tartışmalar ve literatür tartışmaları endeksli yapmamakta aynı zamanda somutlaştırıp ete kemiğe büründürmektedir. Nitekim İslam tarihi boyunca teorik çerçevesi çizilen buluşların

izlerini sürececek ve hepsinin birer kopyasını yaparak İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesinde sergileyecektir. Almanya ve Türkiye de kurmuş olduğu müzeler bu gün yüzlerce ziyaretçi ağırlamakta ve oraya giden insanlar İslam medeniyetinin tarihsel süreç içerisinde bilimsel faaliyet alanında oynadığı role tanıklık etmektedir.

Sezgin'i tipik bir oryantalist veya oksidentalist yaklaşımdan ayıran en temel özellik onun hakikat arayışidir. Pek tabii ki oryantalizm ve oksidentalizm bir şekilde bilginin kimi amaçlar için araçsal kılınmasını ifade eder. Oysa Sezgin için bilginin kendisi neyse odur. Onun İslam tarihi araştırmalarında vurgusu bulunan genel yaklaşım budur. O, İslam medeniyet tarihine özel bir ilgi duymaktadır. Asıl peşinden koştuğu şey, İslam'ın yeterince bilgiye önem vermediğine yönelik tezlere karşın, bunun böyle olmadığını güçlü argümanlarla göstermektir. Nitekim Müslüman toplumları aşağılık duygusundan kurtarmayı kendisine misyon edinen bir isim olarak, Müslümanların bilime olan katkılarını sık sık vurgulamakta ve bunun güçlü delillerle ortaya koymaktadır. Bunu yaparken oryantalistlerin doğrularına doğru yanlışlarına yanlış demeyi ihmal etmemekte ve onların İslam bilim tarihine yaptıkları katkıları takdir etmektedir.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. (2011). *Kültür Endüstrisi, Kültür Yönetimi*, çev. Nüket Ülger ve diğerleri, 6. bs. İstanbul: İletişim Y.
- Anderson, Perry. (1988). *Antonito Gramsci: Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*, çev. Tarık Günersel, İstanbul: Alan Y.
- Arslan, Hüsamettin.(2017).*Epistemik Cemaat : Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*, İstanbul: Paradigma Y.
- Attas, S. Nakib. (1995). *İslam, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*, Çev. Mahmut Erol Kılıç, İstanbul: İnsan Y.
- Berger, Peter L. &Thomas Luckmann. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelmesi*, çev. Vefa Saygın Ögütte, İstanbul: Paradigma Y.
- Bernstein, Basil. (2003). *Class, CodesAnd Control: TheoreticalStudiesTowards a Sociology of Language*, v. 1, London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre. (2017). *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan&Ayşe Günce Berkurt, Ankara: Heretik Y.
- Bulut, Yücel.(2003). "Edward W. Said ve Oryantalizm'e Dair", *Divan: İlim Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 15, Cilt.2, s. 169-189.
- Deustcher, Guy. (2013). *Dilin Aynasında*, çev. Cemal Yardımcı, İstanbul: Ayrıntı Y.
- Diner, Dan.(2011). *Mühürlenmiş Zaman: İslam Dünyasındaki Durgunluk Üzerine*, Çev. Sabir Yücesoy, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Y.
- Faruki, İ. Raci. (2014). *Bilginin İslamileştirilmesi*, Çev. Fehmi Kuru, İstanbul: Risale Y.
- Fortna, Benjamin C. (2005). *Mekteb-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemlerinde İslam, Devlet ve Eğitim*, çev. Pelin Sıral, İstanbul: İletişim Y.
- Foucault, Michel.(2003). *İktidarın Gözü (seçme yazılar)*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Y.
- Fukuyama, Francis (1999). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Gün Y., 1999.
- Gadamer, Hans-Georg. (2008).*Hakikat ve Yöntem*, çev. Hüsamettin Arslan&İsmail Yavuzcan, C. 1.,İstanbul: Paradigma Y.
- Heidegger, Martin. (2004). *Varlık Ve Zaman*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Y.

- Huntington, Samuel, P. (2015). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev. Mehmet Turhan & Y. Z. Cem Soydemir, İstanbul: Okyanus Y.
- Kahraman, Hasan Bülent. (2002). "İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, yıl: 15, Sayı: 20, s. 153-178.
- Kalın, İbrahim. (2015). *İslam ve Batı*, İstanbul: İsam Y.
- Karakaş, Ali (2015). "Bir Kavram Olarak Oksidentalizm" *SBARD*, Yıl: 3, Sayı:25 Bahar (2015/1).
- Kuhn, Thomas.(1991). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, 3.bs. İstanbul: Alan Y.
- Lewis, Bernard.(1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kırtalı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Lyotard, François. (1990). *Postmodern Durum: Postmodernizm*, çev. Ahmet Çiğdem, Ara Y.
- Marx, Karl. (1997). *Doğu Sorunu*, çev. Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol Y.
- Moulin, Daniel. (2008). *Eğitici Tolstoy*, çev. Özlem Akçay, 3. bs. Ankara: Hece Y.
- Ritzer, George.(1998). *Toplumun Mcdonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İncelem*, çev. S. Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı Y.
- Said, Edward. (1998). *Oryantalizm*, Çev. Nezih Uzel, İstanbul: İrfan Y.
- Saygılı, Serdar.(2019). "Doğu ve Batı Düalizminde İslam Medeniyet Tarihinin Oksidental Düşünürü Fuat Sezgin ve Bilim Tarihi Anlayışı" *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Sayı: 10, s. 10-31.
- Sezgin, Fuat. (2017). *Bilim Tarihi Sohbetleri*, Kon. Sefer Turan, 10. bs, İstanbul: Timaş Y.
- Slattery, Martin. (2007). *Sosyolojide Temel Fikirler*, Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demirez (haz.).İstanbul: Sentez Y.
- Waters, Malcolm. (2008). *Modern Sosyoloji Kuramları*, İstanbul: Gündoğan Y.
- Yavuz, Hilmi. (1998). *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*, 1. bs. İstanbul: Boyut Y.

ORYANTALİST SÖYLEMİ MAĞLUP EDEN BİLGE: FUAT SEZGİN

Kamil Ergenç*

Giriş

Bilimler tarihi alanında dünya çapında bir üne sahip olan Fuat Sezgin'i emsalleri arasında farklı kılan en önemli özelliği, bilimin tarihi serüvenine olan vukufiyeti yanında, hikemi bilginin doğasına ilişkin sahip olduğu deruni bir farkındalık bilincidir. Bu bilinç sayesinde O, insanlık tarihinin son dört asrına damgasını vurmuş Avrupa merkezci bilgi ve bilim felsefesinin seküler muhtevasına dair esaslı bir çözümleme yapmış ve en önemlisi de, kadim kültür havzalarından tevarüs edilen bilginin mekân/coğrafya ilişkisinin ideolojik Doğu-Batı klişelerine mahkûm olmadan tebarüz etmesini sağlamıştır.

XVII. yüzyıldan itibaren klasik bilgi felsefesi geleneğinden koparak, kutsalla bağı koparılmış-Seyyit Hüseyin Nasr'ın ifadesiyle "kutsalsızlaştırılmış"¹ -bilginin meşruiyetini temellendirme amacı güden modern bilgi felsefesine karşı Fuat Sezgin; Mezopotamya, Babil, Mısır, Sümer, İskenderiye, Rey, Kurtuba, Cundişapur, Semerkant, Buhara, Bağdat, Şam gibi hikemi bilgiye ev sahipliği yapmış şehirlerin fotoğrafını çekerek, bir yandan yaklaşık iki asırdır özgüven bunalımı yaşayan ve iyi olan ne varsa Batıya ait zanneden Doğulu(Müslüman) toplumlara özgüven aşılarken, diğer yandan XIX. yüzyılla birlikte oryantalist literatürün egemenliğinde şekillenen "epistemolojik emperyalizme" karşı da sahih, özgün ve özgür bir "duruşun" temsilcisi olmuştur. Bu özellikleri itibarıyla Fuat Sezgin, XX. yüzyılda, bilimler tarihi alanında, İslam dünyası adına konuşma liyakatine sahip ender şahsiyetlerden biri olarak anılmayı hak eder. Şarkiyatçılıkta karar kılması ve bu kararının hayat bulacağı mekân olarak Avrupa'yı seçmesi, teşbihte hata olmasın, zorlu bir deplasmanda sükseli gol atma azminde olan bir sporcuymuş gibi görünmektedir. Almanya'nın Hoca'ya açtığı alan, kim bilir belki de ondan oryantalist literatüre katkı sunacak bilginin sadır olması beklentisinden dolaydır. Ancak Hoca beklentileri boşa çıkarmış, içinde yetiştiği kültür evreninin demir gibi sağlam istinatgâhlarına

*Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı

¹Nasr'ın dikkat çektiği kavram "desakralizasyon"dur. Türkçeye laikleştirme olarak çevrilmiş. Ben "kutsalsızlaştırma" olarak kullanmayı tercih ettim. Seyyit Hüseyin Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, Çev. Yusuf Yazar, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001.

sadık kalarak müstesna bir duruşun temsilciliğini de üstlenmiştir. Oryantalizmin ete kemiğe büründüğü Avrupa'da böylesine riskli bir görevi, adeta iğneyle kuyu kazarcasına, ifa etmek her babayığidin harcı değildir. Bu bağlamda Hoca'nın Türkiye'de üniversiteden kovulması ve Avrupa'ya hicreti "hayırlı" sonuçlar doğurmuştur denebilir. Şayet Hoca Türkiye'de kalsaydı, belki de, yerelin ve statükonun sınırlarına hapsolmuş bir akademisyen olarak hayatını sürdürmek zorunda kalacaktı. Nitekim Fuat Sezgin'in "İslam Kültür Dünyası'nın Bilimler Tarihindeki Yeri" başlıklı sunum yaptığı Türkiye Bilimler Akademisi'nde açılış konuşmasını yapan Celal Şengör, İstanbul Teknik Üniversitesi'nin ünlü hocalarından Kazım Çeçen'in Fuat Sezgin için "...onun Türkiye'den gitmesi hem kendisinin hem de bilim dünyasının başına gelebilecek en iyi şeydir. Çünkü Türkiye onu zaten gereği gibi değerlendiremezdi" dediğini beyan edecektir.²

Bilim Tarihi Yazımında Egemen Dil

Bilinen insanlık tarihinin bizlere öğrettiği kadarıyla düşünceyi ve bilgiyi belli bir coğrafyayla sınırlandırmak ziyadesiyle hatalı bir perspektifin sonucudur. Bilgi, insanlık tarihi boyunca kümülatif olarak artmış ve yorumlanmıştır. İnsanın dünya serüveni başladığından bugüne kadar etrafında olup bitene karşı merak duygusu her zaman canlı olmuş ve bu duygu sayesinde yeni şeylerin üretimi mümkün olmuştur. Denebilir ki, merak duygusu olmasaydı bugün şahit olduğumuz birçok yeniliğin ortaya çıkması mümkün olmayacaktı. İnsan daima nereden gelip nereye gittiğini, üzerinde yaşadığı yerin mahiyetini, hayatın anlam ve amacını merak etmiş, bilim ve felsefe bu merakın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, insan hayatını kolaylaştırmak ve anlam/amaç odaklı bilgi edinmek, bilinen insanlık tarihinin her aşamasında cari olan bir gerçekliktir. İlkel olarak tavsif edilen kabilelerden oldukça yüksek düzeyli medeniyetler inşa eden toplumlara kadar her insan tekinin bilgiye olan açlığı, merakı ve isteği onu inceleme araştırma, yorumlama ameliyesine itmiştir.

İnsanın kendisini ve yaşadığı evreni tanıması, hayatını kolaylaştırması, yaşamın anlam ve amacına ilişkin tefekkür etmesi sonucu ortaya çıkan bilgi sadece belli bir mekânda kalmamış, aynı amaçla farklı yerlerde yürütülen çabalarla karşılaşmıştır. Bu karşılaşma kimi zaman ticari faaliyetler, kimi zaman savaşlar, kimi zamansa seyahatler (kutsal yolculuklar) aracılığıyla mümkün olmuştur. Böylece sentez kültürler ortaya çıkmış ve İbn Haldun'un ifadesiyle "güçlü medeniyetler zayıf medeniyetleri massetmiştir."³ Bilimsel alandaki gelişmeleri hızlandıran en temel etken de bu tür karşılaşmalardır. Tarihin belli dönemlerinde gerçekleşen küreselleşmeler aracılığıyla gerek fizik, kimya, matematik, geometri gibi nispeten "nötr"

²Fuat Sezgin, *İslâm Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri*, Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, Ankara, 2004.

³İbn Haldun'un "Mağluplar galipleri taklit eder. Çünkü onlarda kendilerinde olmayan bir yeteneğin olduğunu zannederler." aforizmasından müphem... İbn Haldun, Mukaddime, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.

bilgiler, gerekse felsefe, tarih, edebiyat, teoloji gibi ideolojik içeriğe sahip bilgiler iç içe geçmiş ve bu ise yeni bir sentezin doğmasına veya bütünüyle farklı bir düşünsel perspektifin oluşmasına sebep olmuştur. Yunan kültürünün Mısırda kurduğu temasın felsefi geleneğe yaptığı katkı, sonraları Pers-Yunan kavgasından devşirilen bilimsel ve felsefi bilgi, ardından Beyt-ül Hikme aracılığıyla hem İran, Hint, Cundışapur hem de Yunan-Grek kültüründen yapılan tercüme bu söylediğimiz bağlama denk düşer.

Gerek bilimsel gerekse felsefi bilginin bu hızlı yayılımı ve geçişken olma durumu tarihin en hızlı küreselleşmesinin yaşandığı XVII. yüzyılın ikinci yarısından yüzyıla kadar olan zaman diliminde küre ölçeğinde oldukça sarsıcı değişimlerin lokomotifi olmuştur. Özellikle İber Yarımadası'nda yaklaşık sekiz asır devam eden Müslüman varlığı ortaçağ karanlığının girdabında debelenen Avrupa için adeta hayat suyu olacaktır. Endülüs İslam medeniyeti, Mezopotamya, Sümer, Babil, Rey(İran), Tebriz, İskenderiye havzasından Beyt-ül Hikme aracılığıyla tercüme edilen ve Müslüman filozof ve bilim adamları aracılığıyla zenginleştirilip yorumlanan bilgiyi Avrupa'ya taşımış ve bu bilgi sayesinde sonraları adına Rönesans denilen süreç başlayabilmiştir. Bu bağlamda Fuat Sezgin'in, "Rönesans düşüncesinin Avrupa'da XII. yüzyıldan itibaren Yunan bilimlerinin Latinceye tercümesi sonucu ortaya çıktığı" tezini reddettiğini, çünkü bu tezin İslam kültürünün dünyasına katkısını kasten görmezden geldiğini hatırlatalım.⁴ Hazindir ki sözünü ettiğimiz bu tez XVII. yüzyıldan itibaren Batı dünyasında ve Batı yörüngesinde olmayı tercih eden Müslüman entelektüel havzalarında da kabul edilmektedir. Oysa Sezgin'e göre, Arapça kitaplar X. yüzyıldan itibaren Bizans'ta Yunancaya, İspanya'da Latinceye tercüme edilmektedir. Ancak o dönemde Avrupa'da kaynak belirtme ve önceki nesillerin hizmetini takdir etme ahlakı (bilimsel etik) gelişmediği için, İslam Kültür dünyasına ait birçok eser Yunanlı düşünürler adıyla yayınlanmaktadır.⁵ Doğu İslam bilim/felsefe literatürünü Batıya aktaran Endülüs Medeniyeti Kurtuba, Toledo (Tuleytula), Sicilya gibi ilim havzaları oluşturarak, kilise dogmatizminin tasallutu altında inim inim inleyen Kıta Avrupa'sına hür düşüncenin rehberliğini yapmıştır. Tuleytula'daki tercüme okulları tarafından kıta Avrupa'sının dillerine çevrilen eserlerin ilham verdiği protest duruş, öteden beri bilime karşı mesafeli duran kilise karşısında zamanla önemli mevziler kazanacaktır. Aydınlanma devrimine giden yolun işaret levhaları bu zeminde olgunlaşacaktır.

Bilim ve düşünce tarihi yazımında egemen dil, genel olarak Yunan/Roma merkezlidir. Hatta ülkemizdeki pek çok üniversitede bile felsefe tarihi Yunanla, hukuk tarihi Roma'yla başlatılarak anlatılır. Bu anlatı mekân-düşünce ilişkisini mutlakaştıran bir perspektif üzerinden kendisine meşruiyet arar. Kültürel antropoloji bu meşruiyetin tescillenmesi için göreve çağrılır. Yunan site devletlerinin denizle olan yakınlığı ticaretin ve dolayısıyla başka kültür havzalarıyla

⁴Fuat Sezgin, *İslâm Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri*, Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, Ankara, 2004.

⁵Fuat Sezgin, *İslâm Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri*, Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, Ankara, 2004.

iletişimin imkânlarını oluşturduğu için buralarda bilim ve düşüncenin kök saldığı iddia edilir. Sadece bu da değil. Doğu toplumlarına hakikat peygamber arçılığıyla ulaştırıldığı için onlar düşünmeye ihtiyaç duymamış, Yunan havzasına ise peygamber gelmediği için düşünce yoluyla hakikati bulma çabası ağır basmış ve böylece felsefe buralarda kök "salmıştır". Nübüvvet aracılığıyla verilen vahiy bilgisini düşüncenin önünde engel gören bu perspektif, politeist kültürü birey odaklı düşünmenin en önemli zemini olduğunu iddia eder. Buna yanlış telakkiye göre politeist Yunan kültürü tek tanrılı dinlerde olduğu gibi tek tip insan yerine, farklılıkları bir arada yaşatabilen çok kültürlü ve renkli bir dünyayı temsil etmektedir. Antropoloji disiplini aracılığıyla düşüncenin Batılı doğasını ispatlamaya çalışan bu perspektif, bilim tarihi yazınında da Doğu katkısını görmezden gelecek ve hatta en mühim katkıyı yapan Müslümanları adeta bir postacı olarak niteleyecektir. Öyle ki Müslümanlar tarihin hiçbir döneminde bilim ve düşünce hayatına katkı yapmamış, sadece Yunan/Roma geleneğinin eserlerini tercüme ederek Batıya aktarmışlardır. Fuat Sezgin'in yıkmaya çalıştığı ve kanaatimce başarılı da olduğu temel tez budur. Nitekim Oryantalizmin temel argümanı da Doğulu (özellikle Müslüman) toplumların bilim ve felsefeden uzak oldukları ve hatta birey/fert bilincine bile erişemedikleri yönündedir. Fuat Sezgin bu söylemin mağlup edilmesinde hayati bir rol oynamıştır.

Bilim ve düşünce tarihini Batı merkezli okuma arzusunun XVII. yüzyıl sonrasında ortaya çıkan bilim devrimiyle yakından ilgili olduğunu düşünüyorum. Endülüs aracılığıyla Doğu'dan elde ettiği hikemi bilgiyi, kilise karşısında bağımsızlık kazanmak için sekülerleştirerek "operasyonel amaçlı" kullanan Avrupa ilmi ve entelektüel havzası, uzun uğraşlar sonucunda ve büyük bedeller ödeyerek amacına ulaştı. Bilim mevzi kazandıkça kilise geri çekildi ve en nihayetinde Tanrı-Sezar ayırımında sembolleşen durum mekânsal olarak ta cari kılındı. 1648 Westfalya Antlaşması ile toprağın sekülerleşmesi gerçekteşti ve bu seküler mekân üzerinde tanrının buyruklarının egemen olmaması için bilim havzaları olarak üniversiteler öne çıkarıldı. Bir anlamda bilginin egemenliği el değiştirdi. Artık tanrının temsilcilerinin vaziyet ettiği bir toplum olmak yerine, bilginin/bilimin rehberliğinde yol yürüyecek bir toplum ortaya çıktı. Bilginin kilise karşısı mücadelede kullanılması, kaçınılmaz olarak, seküler bağlamı Avrupalıya dayattı. Seküler bilgiye dayalı tasavvur biçimleri, etkileri bugüne kadar ulaşan ve hâlihazırda da devam eden oldukça travmatik ve katastrofik bir durumun ortaya çıkmasına sebep oldu. Çünkü bilgi güçle eşitlenmişti ve insana ve tabiata hâkim olma arzusu galip gelmişti. Avrupa'da gerçekteşen bilim devrimine kadar tanrıyla bağ kurmak suretiyle anlamlandırılmaya çalışılan varlık ve bilgi, artık tanrıdan bağımsız (seküler) bir şekilde anlaşılmaya başlandı. Bu anlama biçimi, XIX. yüzyılda "uygarlık misyonu" klişesi etrafında Batı dışı toplumların sömürölmesinin meşruiyet zeminini tahkim etti.

Oryantalist Perspektif, Rönesans ve Fuat Sezgin

Evreni, varlığı, varoluşu anlama, anlamlandırma ve açıklama amacıyla bilgi edinmenin yerine tahakküm kurma amaçlı bilgi edinme geçti. Batı dışı toplumların ilkel/primitif olduğuna dair antropoloji ve filoloji alanından devşirilen bilgiler sömürgecilğin meşruiyetini sağladı. Oryantalist havzalar tarafından Doğu toplumlarının bilimden ve felsefeden uzak olduklarına dair dilendirilen düşünceler, Avrupa merkezci düşüncenin temellerinin atılmasına hizmet etti. XIX. yüzyıl boyunca kolonyalizme hizmet eden oryantalist perspektif, Doğu'nun (özellikle Müslüman toplumların) edilgen, pısrık, şehvet düşkün, irrasyonel olduğunu ve bundan dolayı da bir Batılı tarafından ehlileştirilmesi gerektiği tezini işledi. Fuat Sezgin, doğulu bir Müslüman olarak oryantalizmin bu hastalıklı doğasıyla yüzleşmeyi göze alan ve Batı toplumlarına Müslümanların bilim ve düşünce tarihine yaptığı katkısı delilleriyle beyan eden kişi olarak öne çıkar. Onun bu çabası sadece Batı'ya gerçekleri göstermek amaçlı değildir. Aynı zamanda yaklaşık iki asırdır Batılı bilgi sistemi tarafından zihinsel anlamda sömürgeleştirilen Müslüman toplumlara bir uyanış aşısı yapmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Hoca'nın Edward Said'den önce oryantalist dile/söyleme dikkat çektiğini söylemek sanırım yanlış olmaz. Said'in en büyük katkısı, bu söylemin edebiyata ilişkin analizi bağlamında olmuştur. Said'den ilham alarak Hoca'nın mağlup ettiği Oryantalist dilin karakteristiğine ilişkin bazı noktalara dikkat çekmekte fayda var.

Edward Said, kolonyalizmin "keşif kolu" hizmetini şarkiyat araştırmalarının gördüğüne ilişkin yakıcı bir tespitte bulunur.⁶ Doğu'yu-buradaki Doğu esasında Müslümanların yaşadığı coğrafyadır- nesneleştirmek, operasyonel kılmak, ehlileştirmek için çok yönlü araştırmaların yapıldığı şarkiyat enstitülerinin, günümüze "bölge araştırmaları" adıyla tevarüs ettiğini ve hâlihazırda oldukça işlevsel olduğunu söylemek sanırım yanlış olmaz. Kendisini bir öteki olmadan tanımlayamayan Oksident'in (Batı), entelektüellik kılığına bürünmüş kolonyalist perspektifi, bilginin nasıl araçsallaştırdığını görmek açısından ibretlik bir durumdur. Edward Said'in diliyle söyleyecek olursak "Oryantalist/Şarkiyatçı aklın temel koşulu dışsallaştırmadır. Şarkiyatçının Şark'ı konuşurması burayı Batılı (Oksident) için anlaşılır kılma amaçlıdır."⁷ Bu anlaşılır kılma ameliyesinin kolonileştirme ile çok yakın bir ilişkisi vardır. Batı için anlaşılır olan Şark, artık operasyona hazırdır. Operasyonun orkestra şefleri ise genelde entelektüeller ve bilim adamlarıdır. Fuat Sezgin, oryantalist çevrelere cevap verirken bir oksidentalist gibi davranmaz. Çünkü tıpkı oryantalizm gibi oksidentalizmin de bilgiyi araçsallaştırdığının idrakindedir. Her iki tutum da muhatabını "inceleme nesnesi" olarak görmekte ve hikemi perspektifi iskalamaktadır. Oysaki Hoca'nın gayesi her hak sahibine hakkını vermektedir. O, yeri geldiğinde hakkaniyet sahibi oryantalistleri de övgüyle anar. George Sarton ve Helmut

⁶Oryantalizmin Batı'yla Doğu arasında ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayalı bir düşünme biçimi olduğu tezi, Said'in bütün kitap boyunca temellendirmeye çalıştığı tezdır. Edward Said, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

⁷Edward Said, *a.g.e.*

Ritter bunlardan ikisidir. Sezgin, Helmut Ritter'in öğrencisi olmakla gurur duyar. Şarkiyatçılık alanına merak sarmasında Ritter'in rolü büyüktür. Sarton içinse "Oryantalistiğin araştırma sonuçlarını eksiksiz bir biçimde işlemek için büyük çaba sarf eden yegâne bilim tarihçisi..." diyecektir."⁸ XVIII. yüzyıldan itibaren insanlık düşünce tarihinde Arap-İslam bilimlerinin her türlü yaratıcı konumunu inkâr eden Rönesans kavramında bir evrensel tarih görüşüne sürüklenen..." bilim tarihçilerine karşı Sarton'a gösterilen bu ilgi kayda değerdir.

Ancak oryantalist literatür genel itibarıyla yanlıdır. Bu yanlılık öylesine kibirdir ki, Orient'in (Doğu) Oksident (Batı) karşısındaki durumu, kölenin efendi karşısındaki durumuna benzer. Batı kimliğinin belirginlik kazanmasında-ki bu belirginlik uygarlık misyonu ve üst insan anlatsını içkendir-Doğu'nun yeri vazgeçilmezdir. Esasında buradaki Doğu imgesi verili değil, üretilmiş bir imgedir. Bu üretimde hiç şüphesiz akademik havzanın rolü hayatidir. Bilginin tahakküm kurmak amaçlı üretildiği bu havza, insan-insan ve insan-tabiat ilişkisini mekanik bir bağlama hapsederek, Aydınlanma paradigmasının kemale ermesine yardımcı olmuştur. Denebilir ki üniversite, Aydınlanma öncesinde dini yorum tekeli elinde tutan ve bu "yorum tekeli" Hıristiyanlığın küreselleşmesi için kullanan kilisenin misyonuna benzer şekilde, Avrupa merkezci tanrı, insan, evren, tarih, zaman ve mekân telakkisinin Avrupalı olmayan uluslara dayatılması için bilimi araçsallaştırmıştır.

Özellikle filoloji, antropoloji, arkeoloji ve sosyoloji disiplinleri oryantalist söylemin üreme alanlarıdır. Bu alanlarda üretilen bilgi Batı dışı toplumlara müdahaleyi meşrulaştırma amacı güder. Kültürel antropoloji, geleneksel toplumların şifahi kültürünü "kayıt dışı" olduğu gerekçesiyle reddederken, filoloji, Sami dilleri ile Hint-Avrupa dilleri arasında uygarlık üretme kalitesi bağlamında farklılıklar olduğu tezini işler. XIX. yüzyılın ünlü filoloğu Ernest Renan, filolojiyi yalnızca modernlerin sahip olduğu karşılaştırmalı bir disiplin ve Avrupa'nın üstünlüğünün bir simgesi olduğunu iddia eder. XV. yüzyıldan beri insanlığın gerçekleştirdiği ilerlemeyi filolojiye mal eden Renan "gerçeklik ile doğanın açıkça görülmesini, dolayısıyla doğaüstüculüğün defedilmesini ve böylece doğa bilimlerindeki keşiflere ayak uydurulmasını filoloji temin eder,"⁹ savıyla dilleri, gerçeklikle temas kuran ve kuramayan olarak tasnif etti. Hint-Avrupa dillerinin doğaüstüculükten kurtularak uygarlık adımlarını sağlamaştırdığı tezi, böylece anlamlı hale gelir. Sami dilleri ise, metafizik dünyayla olan temaslar nedeniyle itaat ve kölelik yanlısıdırlar. Değişime ve ilerlemeye kapalıdırlar.

Renan, dil gibi ontolojik bir olguyu ikellik-medenilik bağlamında tartışarak önemli bir misyon icra etmiştir. Akademik çalışmalardan edindiği hiyerarşik perspektif, onun dilleri de organik-inorganik olarak tasnif etmesinin ve böylece dilin kutsalla olan ilişkisini yok

⁸Fuat Sezgin, *İslâm'da Bilim ve Teknik*, cilt-I, Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul, 2018.

⁹Edward Said, *a.g.e.*

saymasının metodolojik arka planını oluşturur. Seküler bilginin egemenliğinde oldukça hızlı bir “ilerlemenin” yaşandığı 19.yüzyıl Avrupa’sının çocuğu olan Renan’ın, dilin kutsalla olan ilişkisine indirdiği öldürücü darbeler, din/ler/in ilkel/arkaik/primitif bir doğaya sahip olduğu tezini güçlendirir. Renan’ın elinde dil, adeta bir laboratuvar malzemesi olarak işlev görür. Ona göre Sami dillerinden (Arapça, Farsça, İbranice, Aramca) herhangi birini konuşan toplumlar, uygarlık adına hiçbir şey üretememişlerdir ve üretmezler. Uygarlık yolunda sahih adımlar atmanın yolu Hint-Avrupa dil ailesine dâhil olmaktan geçer. Sami dilleri, bir nevi kısırlığa mahkûm edilir. Üretmek, ancak doğurgan olan Hint-Avrupa dilleri için mümkündür tezi işlenir. Bu noktada Sezgin’in dillere olan vukufiyetine ve filolojinin tarihine ilişkin yaptığı tespitlere dikkat çekmek isterim. Doğu ve Batı dillerinden birçoğunu bilen Sezgin, dilbilim alanında Müslüman filozofların yaptığı çalışmaları gündemleştirerek Renan ve benzeri dilbilimcilerin Semitik diller için ortaya attıkları “terakkiye mani” iddiasını çürütür.¹⁰ Henüz VIII. yüzyılda Arap-İslam kültüründe sosyal bilimler alanında gerçekleşen olağanüstü gelişmelere dikkat çeken Sezgin, hadis biliminin metodolojisinin oluştuğunu ve hukuk alanında hacimli külliyatların ortaya çıktığını beyan eder. Bir yandan İslam öncesi Arap şiirinin toplanıp yazılmasına diğer yandan gramer alanında yapılan çalışmalara da dikkat çeken Sezgin, ünlü dilbilimci Sibeveyh’e atıf yapar. Yazdığı gramer kitabıyla sonraki nesillere adeta bir başyapıt armağan eden bu dilbilimcinin gramer alanına getirdiği sistematiklik ve hacim oldukça kısa sürede gerçekleşen gelişimin işareti olarak değerlendirilir.¹¹ Semitik dillerin üretkenlikten uzak olduğu iddiasına Arapçanın yaklaşık yedi yüz yıl boyunca küresel iletişim dili olmasını delil getiren Sezgin’in hem Doğu hem de Batı felsefe ve bilim havzasından işaret ettiği yapıtlar Oryantalist literatürün filoloji yardımıyla tescillemeye çalıştığı “üretkenlikten uzak semitik dil” iddiasını yerle bir eder.

Hoca’nın Batı İslam dünyası değişiminde Endülüs oldukça önemli bir yer tutar. Çünkü Endülüs, kıta Avrupa’sında yaklaşık sekiz asır hüküm sürmüş ve oldukça zengin bir bilim-felsefe mirası bırakmıştır. Fizikte İbn Firnas, matematikte Macriti, cerrahide Zehravi, hadiste İbn Abdilberr, Milet ve Nihal alanında İbn Hazm, filolojide Batalyevsi, tıpta İbn Bacce, coğrafyada İdrisi, astronomide Batruçi, usulde Şatibi, tarih felsefesinde İbn Haldun felsefe/teolojide büyük sufi İbn Arabi ile işraki geleneğin önemli temsilcilerinden İbn Tufeyl, kelam/fıkıh alanında İbn Hazm ve İbn Rüşd, seyahatname türünde İbn Battuta isimleri Hoca’nın da referansları arasındadır. Zahiri ve Bâtini ekolün zirve isimleri olan İbn Hazm ve İbn Arabi’yi bağrında barındıran bir coğrafya olması, herhâlde, Endülüs’ün çok kültürlü ve çok dilli doğasının neticesidir. Şiir, edebiyat, musiki ve mimari de ortaya konulan çaba olağanüstüdür. Kurtuba kadısı İbn Rüşd’ün ders halkasına her dinden, her mezhepten insanlar katılabilmektedir. Ders meclislerinde edebiyattan şiire, kozmolojiden musikiye kadar birçok alanda değerlendirmeler yapılabilmektedir. Doğu’da ki başkentlerde yazılan eserler oldukça hızlı bir şekilde Endülüs’e

¹⁰Edward Said, *a.g.e.*

¹¹Fuat Sezgin, *İslâm’da Bilim ve Teknik*, cilt-I, Kültür A.Ş.Yayınları, İstanbul, 2018.

ulaşmakta ve mütalaa edilmektedir. İbn Rüşd'ün Gazali'ye yazdığı "tehafüt", etkileşimin boyutlarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bu zengin bilim-felsefe havzasına ait eserler Toledo'da Avrupa dillerine çevrilmiştir. Modern paradigmaya rehberlik yapacak bilgi buralardan devşirilecektir. Endülüs'ün bilim felsefe dili Arapçadır. Aralarında Lübnanlı Philippe Hitti'nin de olduğu birçok tarihçi Endülüs'te Arapçanın Latinceyi geride bıraktığı ve kilise mensuplarının bu durumdan şikâyetçi olduklarını dile getirirler. Örneğin İspanyol asıllı başpiskopos Alvaro'ya ait şu cümleler dönemin atmosferini anlamak açısından dikkate şayandır:

Benim Hıristiyan kardeşlerim Arapların şiir ve edebiyat eserlerinden büyük bir haz alıyorlar. Müslüman kelamcı ve feylesoflarının eserlerini, onları reddetmek değil, daha düzgün ve seçkin bir Arapça öğrenmek için tedaris ediyorlar. Bugün kilisenin dışında Hıristiyanlığın kutsal metinlerine yazılmış Latince şerhleri okuyacak bir kimseyi bulmak ne mümkün. Kim İncilleri ve onların cüzleri olan peygamber ve havarileri bölümlerini okuyor. Heyhat! Yetenekleriyle temayüz etmiş Hıristiyan gençler Arapçadan başka bir dil ve edebiyat tanımaz hale geldiler. Onlar Arapça eserleri büyük bir azimle okuyor, büyük paralar harcayarak Arapça kütüphaneler oluşturuyor ve her yerde Arap (İslam) kültürünü övüyorlar.¹²

Abbasiler döneminde ihdas edilen Beyt-ül Hikme'nin, tercüme alanında verdiği hizmetin benzerini, Endülüs havzasında Tuleytula (Toledo) yapacaktır. Müslüman düşünür/ilim adamlarının eserleri burada Avrupa'nın yerel dillerine çevrilecek ve yukarıda da değindiğimiz üzere Rönesans ve aydınlanmanın yolunu açacaktır. Tercümelerin toplumların düşünce/fikir ve eylem dünyası üzerinde yaptığı etkiye en güzel örnek Beyt-ül Hikme ve Tuleytula (Toledo)dır. Nitekim Fuat Hoca'da Toledo'nun bu etkisine sık sık vurgu yapar. Bu bağlamda Endülüs'ün yıkılışını işaret eden 1492'nin sıradan bir tarih olmadığını hatırlamak gerekir. Fuat Sezgin 1492'yi "Arap-İslam dünya gücünün nihai anlamda sonunun başlangıcını duyuran çan sesi" olarak niteler ve ekler "15. yüzyılın sonunda ve XVI. yüzyılın başlarında Müslümanların uhdesinden olan Osmanlı, Safevi ve Babür imparatorluklarının küre ölçeğinde çok ciddi bir politik ve ilmi gücü söz konusudur. Fakat (1492 sonrası) Amerika'nın keşfi ve Portekizlerin Hint okyanusunda belirmeleri yüzünden, İslam dünyasının yeryüzünün eski meskûn bölgesindeki merkezi coğrafik konumunu yitirmesiyle, mevcut güç ilişkileri daha uzun süre devam edemezdi."¹³ Ancak bilinmelidir ki, Afrika'yı boydan boya ilk defa Portekizliler geçmiş değildir. Fuat Sezgin Herodot'tan alıntı yaparak MÖ 596-594 tarihleri arasında Fenikelilerin Afrika'yı gemi ile dolaştıklarını söyler ve Portekizlilerin denizcilik biliminin kurucusu olduğunu iddia eden Batı merkezli söylenceyi reddeder. Yaklaşık 400 yıl Müslüman hâkimiyetinde kalan

¹²Prof. Dr. Ph. K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Prof. Dr. Salih Tuğ, İFAV Yayınları, İstanbul, 2011.

¹³Fuat Sezgin, *İslâm'da Bilim ve Teknik*, cilt-I, Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul, 2018.

bu Latin Avrupa ülkesinin öncülüğünde gerçekleşen deniz seferlerinin sömürgeci emellerini görmezden gelmek haksızlık olur.

Modernite 1492'den sonra mevzisini tahkim etmeye başlamıştır. Demokrasi, piyasa, gelişme, hoşgörü kavramları bugünkü içeriğine bu tarihten sonraki süreçte kavuşmuştur. Akdeniz'de Osmanlı-Memlük, Asya'da Babür ve Çin, Türkistan'da Altınordu/İlhanlı, Afrika ve Amerika'da İnkâ-Aztek, Mali-Songhay medeniyetleri bu tarihin açtığı çığırdan doğrudan etkilenecek ve çoğu bütünüyle tarihten silinip gidecek, kalanlar ise Avrupa'da ortaya çıkan modern paradigmaya teslim olacaktır. Aslında Kıta Avrupa'sı XV. yüzyıl boyunca veba salgını, rakip prenslikler arasında sonu gelmez savaşlar, kilise dogmatizmi ve bu dogmatik kültürün kasvetli doğasından kurtulmak için düzenlenen karnavallar, akıl-iman çatışması, takva için çekilen eziyetler ve dinsel perhizlerle meşguldür.¹⁴ Ancak XV. yüzyılın sonunda başlayan deniz seferleri tarihin akışını değiştirecektir. Kristof Kolomb ve Vasco de Gama öncülüğünde başlayan bu seferler, Kıta Avrupa'sına sıkıştırılan Hıristiyanlık için adeta hayat suyu olmuştur. Vasco de Gama'nın yola çıkış gerekçesi "Doğu'daki Hıristiyanlarla birleşerek İslam egemenliğine darbe vurmaktır." Din hala en güçlü motivasyon kaynağıdır.

Sonuç

Sonuç olarak denebilir ki, Fuat Sezgin'in olağanüstü çabası oryantalist söylemin mağlup edilmesinde oldukça etkili olmuştur. Şimdi ise yapılması gereken, kanaatimce, tarihin en hızlı küreselleşmesine imza atan Müslümanların başlangıçtaki heyecan ve meraklarında meydana gelen aşınmayı ortadan kaldırmaktır. Ancak bu şekilde Hoca'nın çabası meyve verebilir. İslam'ın ilk yıllarında manevi motivasyon ve ilim açlığının sonucu olarak öğrenme tutkusu oldukça güçlüdür. Bu tutku başka kültürlerle temas kurmayı önemser. Yarım asırlık bir süre zarfında Roma, Pers, İskenderiye, Maveraünnehir gibi havzalarla irtibata geçen Müslümanların bu havzaların birikimleriyle hiçbir komplekse kapılmadan kurdukları temas ilmi/entelektüel ortamın zenginleşmesine ve kozmopolit bir üst kültürün oluşmasına imkân sağlamıştır. Muhatabını tabiatın, evrenin ve kendisinin sırlarına vakıf olmaya çağıran İslam, Batı da olduğu gibi bilimin önünde engel olarak değil bilakis motive eden bir hususiyete sahiptir. Müslümanlar, tarih sahnesine çıktıktan yaklaşık sekiz asır sonrasına kadar bilgiye olağanüstü değer vermiş ve bilginin imtiyazlı kişiler elinde kalmamasına özen göstermiştir. Böylece dilbilimleri, doğa bilimleri, edebiyat gibi alanlar salt teolojik bağlama hasredilerek değil dünyevi boyut gözetilerek icra edilmiştir. İslam'ın bilgi felsefesi sistemi bilgiyi dünyevi-

¹⁴Jaques Attali, 1492, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, İstanbul,1999.

uhrevi gibi kategorilere mahkûm etmediği için, Müslümanların hayatında dini-dünyevi ayrımı söz konusu olmadı. Bilgiyi bir bütün olarak kabul edip o bütüne hikemi perspektiften bakmayı öğrenmek, Sezgin'in bıraktığı yerden yürümenin ön koşuludur.

KAYNAKÇA

- Ali Karakaş, Hadis Oksidentalizmi ve Fuat Sezgin*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2018.
- Bryan S. Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 2003.
- Doğu-Batı "Oryantalizm Özel Sayısı I-II"*, sayı: 20-21, 2002.
- Edward Said, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.
- Feyza Betül Köse (Ed.), *Fuat Sezgin ve İslâmi İlimler I. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Samer Yayınları, Kahramanmaraş, 2019.
- Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri, Söyleşi*: Sefer Turan, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- Fuat Sezgin, *İslâm Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri*, Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, Ankara, 2004.
- Fuat Sezgin, *İslâm'da Bilim ve Teknik*, cilt-I, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2018.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.
- Jack Goody, *Rönesanslar*, çev. Bahar Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.
- Jack Goody, *Tarih Hırsızlığı*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019.
- Jaques Attali, 1492, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, İstanbul, 1999.
- Prof. Dr. Ph. K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Prof. Dr. Salih Tuğ, İFAV Yayınları, İstanbul, 2011.
- Seyyit Hüseyin Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, Çev. Yusuf Yazar, İz yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Seyyit Hüseyin Nasr, *İslâm ve Bilim İslâm Medeniyetinde Pozitif Bilimlerin Tarihi ve Esasları*, çev. İlhan Kutluer, İnsan Yayınları, İstanbul, 2006.

OKSİDENTALİST BİR DÜŞÜNÜR: FUAT SEZGİN

Ayhan Uyanık*

“Bugünkü Avrupa medeniyeti İslam medeniyetinin muayyen bir devirden sonra, başka iktisadi ve jeopolitik şartlar altında ortaya çıkan devamından ibarettir. Avrupa medeniyeti, İslam medeniyetinin çocuğudur.” **Fuat Sezgin**

Son çeyrek asırda İslam bilim tarihine muazzam katkıları olmuş bir bilim adamı olan Fuat Sezgin. “İbn-i Vakt” yani vaktin oğlu olarak adlandırılacak derecede bütün zamanını Batı’daki İslam algısını değiştirmeye, İslam âlimlerinin dünya bilimine katkılarını anlatmaya vakfetmiş bir münevverdir. Hayatını, İslam bilim tarihine yönelik çalışmalara adanmıştır. Zamanında kıymeti anlaşılmadığı için ülkesinden ayrılmak zorunda kalsa da ülkesine küsmemiş, İslam bilim tarihine büyük katkı sağlayan eserler yazmış, müzeler, enstitüler kurmuştur. Fuat Sezgin Hoca bilim tarihine ezber bozacak çalışmalar sunmuştur. Kendisinin ifadesiyle hocası Alman oryantalist Hellmut Ritter, kendisine bu alanda ‘yeni gözler’ kazandırmıştır. Hocasının kendisine kazandırdığı bu ‘yeni gözler’ ile İslâm medeniyetini Batı dünyasına hatırlatmıştır. “Batı medeniyeti, İslâm medeniyetinin çocuğudur. Bilimler Eski Mısır, Babil, Yunan, İslam ve Avrupa yolunu takip etmiştir. Batı bilimi olarak sunulanlar, İslam bilimlerinin devamıdır”¹ diyen Fuat Sezgin, İslam bilim tarihinin büyük başarılarının üstüne çekilmiş örtüyü kaldırmak için büyük gayretler sarf etmiştir. Bilim tarihinde hiçbir başarısı olmadığına inandırılan Müslüman dünyasına, bu örtüyü kaldırarak bir hakikati göstermiştir. İslam terakkiye engel değildir. Amacının Müslüman dünyasına tekrar bir özgüven vermek olduğunu söyler.

Amacım İslam topluluğuna mensup insanlara, İslâm bilimlerinin gerçeğini tanıtmak, benlik duygularını olumsuz etkileyen yanlış yargılardan onları kurtarmak ve ferdin yaratıcılığına olan inancı onlara kazandırmaktır.²

*Öğretmen, Doktora Öğrencisi

¹Ali Karakaş, *20. Yüzyıl Hadis Eksenli Oksidentalizm Çalışmaları: Fuat Sezgin Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2015, s.332.

²Fuat Sezgin, “İslam Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri”, *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar* içinde, Ed. Zeynep Berkaş-Tuğçe İnceoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 12.

Benim mensup olduğum bir ilim, kültür ve medeniyet dünyası var, bizler köksüz ve sahipsiz değiliz. Çok derinlere inen sağlam bir medeniyete beşiklik etmişiz. Fakat yüzyıllardır bu medeniyetin görmezden geldiğini, hakkının yenildiğini, tahkir edilip, bütün yaptıklarının da elinden alındığını ve ona zulmedildiğini gördüm. İslâm medeniyetinin bu göz kamaştırıcı birikimini ve dünya bilimine yaptığı büyük katkıları, bunun farkında olmayan dünyaya tanıtmayı gâye ittihaz ettim. Bu gayretimin bir kısmı sadece bilim dünyasına hizmet için, ama diğer çok mühim bir gâyesi ise koskoca bir İslâm âleminin yitirmiş olduğu kendine hürmeti, güveni ve insanlık tarihindeki yerini hatırlatarak, kaybettiklerini iade etmektir.³

İslam medeniyet tarihi, mazisi derinlerde olan bir geleneğe sahiptir. Fuat Sezgin'in bitmek tükenmez araştırmaları ve çalışmalarıyla, İslam medeniyetinin dünya bilimine ve medeniyetine katkıları bir kez daha, sarıh bir şekilde ortaya çıkmıştır. Sezgin'e göre Batı dünyası, insanlık tarihinin gelişimi ile Batı medeniyetinin gelişimini tek düze bir perspektiften değerlendirmiştir. Ki bu durum hem Batı'da hem Doğu'da yanlış bir İslam algısına sebep olmuştur. Böylelikle İslam'ın bilime, medeniyete hiç katkısı olmayan veya yetersiz olan bir din ve kültür algısı gelişmiştir. Batı bunu oryantalistler eliyle kendi toplumuna rahatlıkla kabul ettirmiştir. Bu algı Doğu'nun hassaten İslam dünyasının kendine güvenini ve hürmetini kaybetmesine sebep olmuştur. İşte bu noktada Fuat Sezgin, yaptığı çalışmalarla, Müslümanları silkelemiş, özgüvenlerini ortaya çıkarmıştır. Yapmış olduğu çalışmalar neticesinde İslam dininin terakkiye mani bir durumunun olmadığını 'ilmel yakîn' derecesinde hem Batı dünyasına hem de Müslümanlara göstermiştir. Yaptığı çalışmalarla, ortaya koyduğu delillerle, İslam medeniyetinin dünya bilim tarihine katkılarını ispatlamıştır. Müslüman bilim adamlarının yapmış olduğu çalışmaların, insanlığın günümüz teknolojisine ulaşmasında önemli katkıları olmuştur. Haddizatında bilim bir milletin veya uygarlığın tekelinde değildir. Günümüz bilim ve teknolojisine ulaşılması noktasında Yunan, Hint, İran, Çin, Arap, Mısır ve Türk gibi birçok milletin ve uygarlığın emeği ve katkısı vardır. Bu katkıların Batı tarafından ideolojik sebeplerden dolayı göz ardı edildiği bir gerçektir. Böylelikle İslam medeniyetinin bilim tarihine katkısı yeterince ortaya konmamıştır. Fuat Sezgin'den önce bu çalışmalar neredeyse yok denecek kadar azdır. Fuat Sezgin yaptığı çalışmalarla, İslam medeniyetinin bilime katkısı konusunda, ezberlenmiş

³Tayfur Korkmaz, "20. Yüzyıl İslam Bilim Tarihi Çalışmaları; George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), s. 11.

dogmalara son vermiştir. Sadece İslam bilim tarihine değil dünya bilim tarihine de yeni ve farklı bir perspektif kazandırmıştır.

Fuat Sezgin'in İslam bilim tarihine yaptığı önemli katkıların neler olduğunu anlatmadan önce bu bilim dalından kastedilenin ne olduğunu ifade etmekte fayda var. Bilim tarihi ifadesinin farklı tanımlarından bazıları şunlardır. "Uygarlıkların ve ulusların tarihin her dönemindeki gelişimini anlatmak üzerine doğmuş bir bilim dalı"⁴ "Uygur dünyayı oluşturan farklı ulusların ve uygarlıkların bilimsel etkinliklerini incelemeye ve karanlıkta kalmış noktaları aydınlatmaya çalışan tarihsel araştırma"⁵ "İnsanın evreni araştırması, zaman ve mekân içinde var olan ilişkileri keşfetmesi, elde edilen gerçekleri savunması, yanlışlara ve batıl inançlara karşı savaşıması."⁶ İslam bilim tarihçisi olan Sezgin'e göre bilim tarihi ise "Beşeriyetin başlangıçtan bugüne hayat şartlarını geliştirmek, yaşadığı kâinatı tanımak hususundaki bütün çalışmalarının neticesini gösterme gayretidir."⁷ Kısaca bilim tarihi tarihin başlangıcından günümüze kadar farklı topluluklar tarafından üretilen bilgi ve bilimin gelişim sürecinin objektif bir perspektiften yorumlanması ve ortaya konmasıdır. Bilim tarihinin konusu ise bilginin geçmiş olduğu aşamaları belirlemek, sistematik bir şekilde açıklamak, bilimsel etkinliklerin insan yaşamında ne gibi değişikliklere neden olduğunu incelemek; bir toplumun bilime ne zaman katkı yaptığını ortaya koymaktır. Bütün bu çalışmaları yaparken de bilim adamlarının araç ve yöntemlerini objektif bir açıdan değerlendirmek gerekir. Kökleri ilkel topluluklardan modern topluma kadar geniş bir alanı kapsadığı için, çalışma alanı çok geniştir. Bir milletin veya medeniyetin kendini tanıması, insanlık tarihine ismini yazdırması gibi yönlerden etki alanı oldukça geniş bir bilim dalıdır. Çünkü "... ulusların ve/veya uygarlıkların müşterek inşaa ettikleri insanlık medeniyetinde hak ettikleri yerleri bilim tarihi ile alacaklardır."⁸ Kısaca bilimin doğuşunu inceleyen bilim tarihinin amacı, objektif bilginin ortaya çıkmasını ve yayılma koşullarını incelemektir. Bilim tarihçisinin görevi de "...medeniyetler tarihinde aralıksız zincir oluşturan bilimler tarihinin kaybolan halkalarını bulmak ve bunları yeniden bir diğerine bağlamaktır."⁹ Sezgin'e göre bilim tarihinin amacı ise İslam bilim tarihinin insanlık tarihindeki yerini ve etkisini objektif olarak ortaya koymaktır. Sezgin, Müslümanların insanlık tarihindeki konumlarını ortaya koyarken, İslam

⁴Aybüke Ekici, "Tarihî Uyanışın Mimarı: Prof. Dr. Fuat Sezgin", Genç Hukukçular Hukuk Okumaları, ed. Muharrem Balcı, İstanbul, 2013, s.391.

⁵Rob Iliffe, Bir Disiplinin Gelişim Hikâyesi: Bilim Tarihi, ed. Melek Doksay Gökdoğan, çev. SedefBeşkardeşler & Tarık Tuna Gözüok vd. İstanbul, Lotus Yayınevi, 2016, s.19.

⁶George Sarton, Antik Bilim ve Modern Uygarlık, çev. Melek Dosay-Remzi Demir, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1995, s.20-21.

⁷Tayfur Korkmaz, 20. Yüzyıl İslam Bilim Tarihi Çalışmaları; George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009, s. 11.

⁸Fuat Sezgin, "İslam Bilim Tarihi Üzerine Tespitler ve Oryantalist Tezler", Söyleşi: Sefer Turan, Bilim Tarihi Sohbetleri içinde İstanbul, Timaş Yayınları, 2014, s. 41.

⁹Fuat Sezgin, "Bilim Tarihçiliğine Bir Bakış", İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar içinde, ed. Zeynep Berktaş-Tuğçe Inceoğlu, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s.100-101.

medeniyeti hakkında Müslümanlar ve Batılılar arasında oldukça yaygın ve yanlış kanaatleri düzeltmeyi amaçlamıştır. Bilim tarihindeki esas amacını ise şu cümlelerle açıklamıştır.

...Tek amacım, İslam topluluğuna bağlı insanlara, özellikle Türklere, ister dindar ister dinsiz olsunlar İslam bilimlerinin gerçeğini tanıtmak, onları benlik duygularını hırpalayan yanlış yargılardan kurtarmak ve onlara ferdin yaratıcılığına karşı olan inancı kazandırmaktır.¹⁰

Batı dünyasının özellikle de kıta Avrupa'sının kendini tanımlarken vazgeçilmez üç referansı vardır.Bu üç temel referans aynı zamanda kıtanın oluşturucu güçleridir. Kıta Avrupa'sı üç sacayağından oluşur. Bunlar Antik Yunan medeniyeti, Roma ve Hristiyanlıktır. Avrupa medeniyetinin bu üç temele dayandığı ile ilgili ünlü Fransız yazar ve şair Paul Valery'nin düşünceleri şöyledir: "Kadim Yunan, Avrupa insanlarının zihin dünyasını; Roma, sosyal hayatını ve hukuk tasavvurunu; Hristiyanlık da ruh ve ahlak dünyasını inşa etmiştir."¹¹ Bu referans noktalarından bilim tarihini yakından ilgilendiren unsur, Batı'nın zihin dünyasını kadim Yunan medeniyetine dayandırmasıdır. Özellikle Rönesans ile birlikte bilim tarihçiliğinin günümüze kadar devam eden kalıplaşmış düşüncesi, hem Batı'da hem İslam dünyasında kabul görmüştür. Özellikle Doğu ve İslam algısı olumsuz bir biçimde pekişmiştir. "Rönesans'ın vadettiği akılcılık, bilimsellik ve hümanizm modern dünyanın doğuşuna zemin hazırlamış fakat bu arada İslam, Müslüman ve giderek Türk algısının çerçevesini de belirlemiştir. Avrupa ve Osmanlı, Batı ve İslam dünyası modern dünyaya bu tarihi yükü taşıyarak girecektir."¹² Fuat Sezgin'e göre İslam medeniyetinde bilimsel faaliyetler dokuzuncu yüzyılda başlamıştır. On beşinci yüzyılda hızını kaybedip, on altıncı yüzyılda duraklamıştır. On yedinci yüzyıldan itibaren ise Avrupa, kendini İslam dünyasından üstün görmeye başlamıştır. Avrupalıların İslam dünyası karşısındaki üstünlük algısı Müslümanlar tarafından da kabul görmüştür. Bu süreç Rönesans (yeniden doğuş) olarak adlandırılan yeni bir dünya görüşünün doğuşuna yol açmıştır. "Rönesans olarak adlandırılan dünya görüşü, başta Avrupa olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu ve İslam dünyasına yayılarak bu coğrafyalar üzerinde geniş kabul görmüştür. Rönesans dünya görüşü Müslümanların bin yıllık politik hâkimiyeti sırasında insanlığın ortak mirası olan bilimlere hiç bir şey katmadıkları pesimizmini ileri sürmüştür"¹³ Psikolojik savaş kaybedilmiş, Batı'nın üstünlüğü kabul edilmiştir. Bu karamsarlığın da etkisiyle Avrupalılarda bilimin kendileriyle doğduğu inancı yer edinmiştir.

¹⁰Fuat Sezgin, "İslam Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri" *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar* içinde, ed. Zeynep Berktaş-Tuççe Inceoğlu, , İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s. 12.

¹¹Ibrahim Kalın, *İslam ve Batı*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2016, s. 35-36.

¹²Ibrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2016, s. 124.

¹³Fuat Sezgin, "İslam'ın Bilimler Tarihindeki Yaratıcı Yerine Bir Bakış", *Adam Akademi*, Sayı:1, 2011, s. 97.

Fuat Sezgin'e göre Rönesans adıyla bilinen devir gerçekte var olmayan bir devirdir. Bu kavramın üretiliş amacı modern Batı bilimine kaynaklık eden İslam kültür dünyasının başarılarının üstünün örtülmesidir. Fuat Sezgin hemen hemen her konuşmasında bu kavrama ve bu konudaki yanlışlıklara dikkat çeker. İslam dininin terakkiye mani olmadığını her fırsatta dile getirir. "Arap-İslam bilimlerinin Batı dünyasında resepsiyonu ve özümsemesi daha on üçüncü yüzyılın ikinci yarısında, yani bu faaliyetin en aktif olduğu devrede, düşmanlıkla ve şiddetli bir yadsımayla karşılaşmıştı. Kısmî bir direnişe rağmen on dokuzuncu yüzyıla kadar ısrarla ayakta kalan büyük ölçüde dinî motifli bu karşı koyucu akım, on altıncı yüzyıldan bu yana Avrupa'da bilimler historiyoğrafyasının düşüncesini ve ortaya koyuluş tarzını derinden etkilemiş, şekillendirmişti. Bu akım bağlamında bilim tarihçileri bariz bir şekilde ilk kez on sekizinci yüzyılda adeta kelimenin tam anlamıyla, insanlık düşüncesine tarihinde Arap-İslam bilimlerinin her türlü yaratıcı konumunu inkâr eden Rönesans kavramında bir evrensel-tarih görüşüne sürüklenmişlerdir. Bilim tarihinin çok kaba dokunan ve gerçeklikten uzak devrelendirilmesinde, Rönesans olarak adlandırılan fenomen Yunan döneminin doğrudan doğruya bir devamı olarak görülmüştür"¹⁴ Sezgin, Rönesans kavramının hâlâ okullarda yanlış okutulup öğretilmesine bir konferansında şu sözlerle dikkat çeker:

Modern bilimler tarihinin üç yüzyıl kadar bir geçmişi var. Avrupalıların on yedinci yüzyıldan itibaren kendilerini İslam dünyasından üstün görmeye, hatta bu kültür dünyasını unutmaya başladıkları bir sırada, bilimler tarihinin başlayan yapıcı büyük çağı anlamında Rönesans (yeniden doğuş) diye bir adlandırma ortaya çıktı. Bu terimin taşıdığı anlama göre, Avrupa'da on üçüncü hatta on ikinci yüzyıldan itibaren belirmeye başlayan ilmî kalkınma, doğrudan doğruya Yunan bilimlerinin Latinceye tercümesi, benimsenmesi ve etkisi diye değerlendiriliyordu. Bu anlam, birçok bilim tarihçisi tarafından tarihî gerçeklere aykırı olduğu gösterilmiş bulunmasına rağmen, Batı dünyasında, hatta onun dümen suyunda kalan İslam dünyasında hâkim bulunuyor. Benim kuşağım, ilkokulda ve lisede Rönesans görüşünü, sarsılmaz bir gerçek olarak Batı dillerinden alınan ders kitaplarından öğreniyordum.¹⁵

Fuat Sezgin yine bir söyleşisinde Rönesans ile ilgili etkileyici şu sözleri söyler:

Siz de benim gibi Rönesans ninnileri ile büyüdünüz. 'Müslümanlar dünyayı ökünüz boynuzunda sanıyordu' diye öğretildi. Hâlbuki Müslümanlar Onuncu yüzyılda göğün ve yerin eğiminin sabit mi değişken mi olduğunu hesaplamak için rasathane kurdu'.¹⁶

¹⁴Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, 2.Basım, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, Nisan 2008, 1.Cilt S. 1.

¹⁵Fuat Sezgin, "İslam Kültür Dünyasının İlimler Tarihindeki Yeri", *İslamiyet Dergisi*, Cilt. 7, Sayı 2, S. 413.

¹⁶www.ihlas.net.tr 20 Ekim 2009

On yedinci yüzyıldan itibaren kendini İslam dünyasından üstün görmeye başlayan Avrupa, Rönesans'ın da etkisiyle genel anlamda Doğu dünyasını her yönden etkilemeye başlamıştır. Doğu özellikle de Müslümanların zihin dünyası, Oryantalistlerin yapmış oldukları çalışmalarla geri kalmışlığı kabul eder hale gelir. Oryantalistlerin ortaya koymaya çalıştıkları temel algı, Müslümanların bilimle hiç alakalarının olmadığı, İslam'ın terakkiye mani bir din olduğudur. Her konuda bir gerileme içinde olan İslam dünyası ve Müslümanlar, bu algının ve yapılan çalışmaların etkisiyle özgüvenlerini ve kendilerine hürmetlerini kaybetmişlerdir. Oryantalistlerin hemen hemen hepsi –çok az sayıdaki hakkaniyetli olanları hariç Müslümanlara özellikle de Türklere farklı ve yanlı bir gözle bakmışlardır. Yapmış oldukları ilmî çalışmaları ve bilime katkılarını inkâr etme yoluna gitmişlerdir. Oryantalistik çalışmalar ilk başlarda 'Doğu'yu, 'ötekini' tanıma amacıyla, dinî ve ticarî sâiklerle başlamış olsa da zamanla, Batı'nın idare ettiği/idare etmeyi düşündüğü, sömürmeyi planladığı toplumları yönlendirmeye evrilmiştir. On sekizinci yüzyıldan itibaren oryantalistler ilim adamlığı hüviyetlerini bir kenara bırakarak, iktidarın bilgi ihtiyacını karşılayan birer paralı uzmanlar hâline gelmiştir.

...Avrupa'daki şarkiyatçılar sömürge makamlarıyla öteden beri doğrudan doğruya ilişki içindedir: Bilimsellik ile doğrudan askerî sömürge fethi arasındaki işbirliğinin ne kadar sıkı olduğuna dair yeni yeni öğrenmeye başladığımız şeyler (Müslümanların güvenini kazanarak Sumatra'daki Açe halkına Hollandalılar tarafından açılacak vahşi bir savaşı planlama ve yürütmek için bu güveni kullanan saygıdeğer Hollandalı Hurgronje örneğinde olduğu gibi) hem ibretlik hem de can sıkıcıdır...Aynı zamanda hükümete, birtakım şirketlere veya medyaya danışmanlık yapmayan hatta buralarda çalışmayan bir 'İslam' uzmanı yoktur dense yeridir. ...Apaçık pek çok nedenle... söylemlerin tümünün ya bir otoriteyle ya da bir iktidarla çıkar ilişkisi olduğunu söylemek pek de abartılı sayılmaz.¹⁷

Ünlü Fransız oryantalist Sacy'in Mısır'ın işgalinde önemli bir rolü vardır. Fransız ordusu tarafından Mısırlılara yönelik hazırlanan Arapça bildiriye kaleme almıştır. İslâm tasavvufu konusunda çalışmış Louis Massignon da Antoine Isaac Silvestre de Sacy gibi Fransa hükümetine çalışan bir oryantalisttir. İktidarla bir çıkar ilişkisi ve işbirliği içinde olan oryantalistleri, en açık bir şekilde Lord Curzon söyleyecektir:

Lord Curzon Şark araştırmalarının İngilizlerin Şark'taki sorumluluğunun bir parçası olduğunu savunuyordu. 27 Eylül 1909'da Lordlar Kamarası'nda şunları söylüyordu: 'Doğu insanının yalnız dillerine değil, törelerine, hissiyatına, geleneklerine, tarihine, dinine de aşına olmamız, Doğu ruhu diyebileceğimiz şeyi anlama maharetimiz, kazanmış olduğumuz mevkii gelecekte de koruyabilmemizi sağlayacak tek dayanaktır.

¹⁷Edward W. Said, *Medyada İslam-Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?* Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 58-59.

Curzon, beş yıl sonra meramını açık seçik dile getirir.

Şark araştırmaları düşünsel bir lüks değildir; bunlar, imparatorluk için büyük bir mecburiyettir. Bana sorarsanız Londra'da böyle bir okulun [Şark Araştırmaları Okulu] kurulması imparatorluğun zorunlu teçhizatının bir parçasıdır.¹⁸

Oryantalistlerin yaptıkları bu çalışmalarla, Avrupalının zihin dünyasında ulaşılmaz ve masalsi olarak kodlanan Doğu, eski büyüsunü kaybeder. Bin bir Gece Masalları'yla bilinen Doğu, artık ulaşılabilir, nüfuz edilebilir, yeniden tasarlanabilir bir duruma gelmiştir. Oryantalistler, Doğu'ya yaptıkları seferler sonucunda, ciddi manada Doğu'nun bilgi birikimini Avrupa'ya taşımışlardır. Yalnızca Arap dünyasından yüz kırk binden fazla yazma eserini Avrupa'ya götürüldüğü bilinmektedir. Batı bu bilgi birikimini 'öteki' olarak gördüğü Doğu'dan almasına rağmen, onu bilim dünyasına hiçbir katkı sunmamakla suçlar. Müslümanların bilime hiç katkısının olmadığını iddia eder. Batı dünyası dışındaki bilim, önemsizleştirilerek, tüm artılar Batı hanesine yazılır. Batı'da İbn Sina ve İbn Rüşd gibi meşhur felsefe ve tıp tarihinin ünlü isimlerinin gündeme gelmesi bile Eflatun ve Aristo ile muhavere etmeleri sayesinde. Hâlbuki İslam uygarlığında ulaşılan düzey, Avrupa bilim ve felsefe dünyasını derinden etkilemiştir. Birçok Avrupalı yazar Müslüman felsefeci ve bilim adamlarından etkilenmiştir. Etkilenmekle de kalmamışlar, bunu eserlerine yansıtmışlardır.

'Batı'nın Gazalisi' unvanını hak eden Thomas Aquinas bir eserinde, İbn Sina ve İbn Rüşd'e iki yüzdenden fazla yerde atıfta bulunmuştur. Bütün bunlara rağmen Avrupalı, İslam'ı olumsuzluk içinde göstermeye devam etmiştir. Müslümanların kurduğu bu medeniyeti ve bu medeniyet ikliminden çıkan Müslüman bilim adamlarının varlığını açıklarken de kendi hanelerine bir artı kazandırmaya çalışmışlardır. Onlara göre Müslüman bilim adamları, Müslüman görünseler de gerçekte Müslüman değillerdir. Müslüman bilim adamlarının çoğunun bu kadar başarılı olmasının nedeni onların gizlice vaftiz olmalarıdır. Francis Bacon'a göre Farabi ve İbn-i Sina aslında Hristiyan olan ve gizlice vaftiz olan kişilerdir. Aksi takdirde zaten '... Farabi ve İbn-i Sina gibi birinci sınıf filozofların, İslam gibi sapık ve irrasyonel bir dine mensup olması düşünülemez.'¹⁹

Batı'da Türk sözcüğü uzun yıllar Müslüman kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Türkleri barbar, 'yağmacı', 'şehvet düşkün', 'dinsiz', 'hoşgörüsüz', 'okumaz yazmaz', 'Avrupa'yı merak etmez', 'koca gövdeli ama küçük beyinli' olduğu gibi birçok olumsuz sıfatı içeren imgelerle tasvir ederler. Türkleri medeniyet yaratma yeteneğinden uzak olarak gören bu zihniyet, Türkleri yakıştıramadıkları bir durumla karşılaştıklarında ise bu durumun Batı ile bir bağlantısını bulmaya çalışırlar. Avusturya'nın İstanbul Elçiliğinde görev yapan Salamon

¹⁸Edward W. Said, Şarkiyatçılık- *Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 226.

¹⁹Ibrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2016, s. 56.

Schweigger, Selimiye Camisinin ihtişamı karşısında hayran kalır. Fakat bu denli muhteşem eserleri Türk mimarların yaptığına inanamaz. Bundan dolayı gerçeği değiştirmek durumunda kalır. “Bu yapı Türkler tarafından yapılmamıştır; çünkü Türkler böyle yapıları yapabilecek güç ve yetenekte değildir. Bu yapıyı asıl yapanlar, tutsak İtalyanlardır.”²⁰ Batı dünyası, Türklerin bu tip başarılarının üstünü örtmenin diğer bir yolu olarak, Türkleri Avrupalı bir kavim olarak gösterme çabasına girer. Buna göre Türkler aslen Truvalıların devam olan bir kavimdir. Böylelikle Müslüman Türklerin her başarısını izah etmek kolaylaşmıştır. Türkler temelde bir nevi Avrupalıdır. “Milattan önce 1190’da Truva düşünce iki grup Truvalı kentten kaçmıştı. [Bunlardan bir grup] Truvalı Turkus’un liderliğinde hayvanlar gibi yaşadıkları Asya’ya tam olarak da İskitya’ya gitmişti. O kadar yırtıcı ve barbarlardı ki Büyük İskender onları Yahudilerle birlikte dağlarda hapsedmişti. Daha sonra onlardan bir grup İran’a göçmüş ama giderek çoğalmalarından korkan İranlılar tarafından zulüm görmüşlerdi. En sonunda İranlılar Türkleri kovmuş, onlar da gidip Doğu’yu fethetmişti. Bu nedenle Türkler gerçekten Truvalıydılar: İslam’ı kabul eden Truvalılar.”²¹ Batı, bu tip düşünceleri hem kendi halkına anlatmak hem de Müslüman dünyasının zihnini teşviş etmek için, oryantalizm çalışmalarını kurumsal bir hale getirmiştir.

Batı, bu tip yolları deneyerek, Türkleri inkâr veya kendine benzetme yoluna giderken, Müslüman âlimler hakikatin peşinde koşmuşlardır. Müslümanlar hiçbir toplumu ayırt etmeksizin ilmî kaynaklardan yararlanmış, tercümeler yapmışlardır. Müslüman bilim insanları ayırım yapmadan Aristoteles’i asırlarca ‘El-Muallimu’l-Ewel’ (ilk üstat), Müslüman olmayan diğer bilim insanlarını ise ‘el-Fadl’ (Faziletli) gibi saygı ifade eden kelimelerle anmışlardır. Aynı şekilde Galenus veya Galen’den bahsederken ‘Calinus u Fazıl’ sıfatını vermekten hiç çekinmemişlerdir. Müslüman âlimler, İslam’ın ilk emri olan ‘oku’ emrine, din veya millet fark etmeksizin büyük önem atfetmişlerdir.

Oryantalistlerin, Doğunun ve Müslüman Türklerin bilim dünyasına hiç katkı yapmadığı, Müslümanlığın terakkiye mani olduğu iddiası zamanla Türkler arasında da kabul görmeye ve zihin dünyalarında yer edinmeye başlar. Oryantalistlerin bu olumsuz tavırları karşısında, oksidentalizm kavramı ve çalışmaları başlar. Oksidentalizm, Fransızca “occidente” yani Batı anlamına gelen sözcükten türemiştir. Oryantalizm ile benzer yönleri olsa da, onun zıttı değildir. “...oryantalizm, kısaca, nasıl Batılı gözlüklerle Doğu toplumlarına bakmak anlamına geliyorsa; oksidentalizm de tersine ‘Doğu’nun gözlükleriyle Batı toplumlarına bakmak’²² anlamına gelmektedir. Kısaca Batı’ya ilişkin bilgi olarak tanımlanabilir. “... hem Batı/Batılı tasavvurumuzu şekillendiren/yönlendiren bir düşünce tarzı”²³ Aynı zamanda “Batı’nın

²⁰Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm I*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s.282

²¹Jerry Toner, *Homeros’un Türkleri*, Tarih ve Kuram Yayınları, İstanbul, 2015, s. 76-77.

²²Hilmi Yavuz, “Oryantalizm Üzerine Bir ‘Giriş’ Denemesi, *Marife Oryantalizm Sayısı*, Konya, 2002, s. 62.

²³Abdullah Metin, *Oksidentalizm-İki Doğu İki Batı*, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s.161.

hegemonyasına karşı itirazımızı ifade [eden] bir karşı söylemdir” ve “ben’imizi ortaya koyan bir söylemdir hem de Batı’yı inceleyen bir bilim dalıdır.”²⁴ Müslüman Türklerin İslâm bilim tarihine katkılarını ve başarılarını Fuat Sezgin Hoca’dan önce, akademik bir şekilde olmasa da ortaya koyan ilk kişi ‘Hace-i Evel’ Ahmet Mithat Efendi’dir. Ahmet Mithat, yapmış olduğu tarih okumaları ile oryantalist tutuma karşı ilk ciddi çıkışı göstermiştir. Bu anlamda ilk oksidentalist sayılabilecek çalışmalarda bulunmuştur. Ahmet Mithat’a göre Osmanlılar, zamanına göre çok büyük başarılar imza atmış, geçmişi başarılarla dolu bir millettir. Osmanlı’nın bu başarısının arkasında, İslâm âleminin önceki asırlardaki muhteşem başarısı vardır. Avrupa bilimden haberdar değilken Müslüman âlimler güneş saati yapıp, okyanuslara açılmışlardır:

Düşününüz ki Avrupa henüz tayin-i evkat için saat usulünden bile bihaber iken Müslümanlar burada irtifaat-ı şemsiyeyi bi’l-hesap güneş saatleri yapıyorlar ve takvimler tanzim ediyorlar idi. Bu malumat-ı fenniyeleri sayesinde idi ki gemiciliği fevkalhad ileriye götürüyorlar idi. Denizleri kendi kudret-i ilmiye ve sanaiyelerine râm eylediklerinden dolayı ‘el-Mağrurîn’ namını alan Arap gemicileri Bahr-i Muhit-i Atlasi ve Bahr-i Muhit-i Hindî sevahilinde henüz coğrafya âleminin malumu olmayan yerleri keşfediyorlar idi...²⁵

On dokuzuncu ve yirminci asırlarda bazı düşünür ve yazarlarımızın- Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal, Ahmet Cevdet Paşa, Mehmet Akif, Cemil Meriç, Nurettin Topçu- Batı’nın bize kabul ettirmeye çalıştığı, doğru olmayan bilgileri reddetme konusunda çeşitli gayretleri olmuştur. Fakat bu iddialara karşı sistematik bir duruş ortaya kon(a)mamıştır. Fakat Fuat Sezgin, hocası Alman oryantalist düşünür Hellmut Ritter’in yönlendirmesiyle ömrünü İslam bilim tarihine adanmıştır. Yaptığı çalışmalarla, Müslümanların bilim dünyasına katkılarını, bütün dünyaya delilleriyle birlikte göstermiştir. Fuat Sezgin Hoca, körü körüne bir Batı düşmanı veya kendi çıkarları doğrultusunda Batı’yı inceleyen bir oksidentalist olmamıştır. Kendi ‘ben’imizi ortaya koymak için, kendi öz değerlerimizi ve Müslüman bilim adamlarının insanlığa yaptığı katkıları, ilmî ve akademik yönden ortaya koymuştur. Bu çalışmalar göstermiştir ki İslam dünyası sadece dini ilimlerde değil temel ve sosyal bilimler alanında da önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. İslam medeniyeti bünyesindeki gelişen bilim ve teknolojinin, insanlığın bugünkü seviyesine gelmesinde çok önemli katkıları olmuştur. Müslümanlar fetihlerle Arap Yarımadasının dışına çıktıklarında antik dünyanın kültürel mirası ile karşılaşmışlardır. Müslüman bilim adamları, yapılan bu çalışmaları kendi kültürlerine taşımışlardır. Abbasiler zamanında Bağdat’ta ‘Beyt-ül Hikmet’ adında bir akademi kurup, eserleri Arapça’ya çevirmişlerdir. “Farklı kültürlerden Arapça’ya çevrilen eserler başlangıçta resepsiyon aşaması, ardından asimilasyon aşaması ve sonrasında yaratıcılık aşamasına geçmiştir.”²⁶ Yani Mısır, Babil, Sümer, Yunan, Roma

²⁴Abdullah Metin, *a.g.e.*, s.161.

²⁵Ahmet Mithat, *Ahmet Metin ve Şirzat*, TDK Yay. Ankara, 2013, s. 491.

²⁶Seyfi Kenan, “İslâm Dünyasının Duraklama Sebepleri Üzerine Ünlü Bilimler Tarihçisi Fuat Sezgin’i Dinlemek”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, 2003, 74.

gibi medeniyetlerin bırakmış oldukları mirası, özümseyip, geliştirmişlerdir. Ortaya özgün eserler koymuşlardır. Sekizinci yüzyıldan on beşinci yüzyılın sonlarına kadar özgün çalışmalar yapmışlardır. Batı dünyası Ortaçağ karanlığındayken İslam dünyası, tıp, optik, coğrafya, felsefe, kimya, matematik, geometri gibi alanlarda özgün çalışmalar ortaya koymuştur. Müslüman bilim adamlarının bilim alanında yapmış oldukları çalışmaları anlatmak başka bir makalenin konusudur. Fakat Fuat Sezgin Hoca'ya göre Müslümanların bilim alanında yapmış oldukları muazzam çalışmaların farkında olmamalarının tek sebebi, Batılı düşünürler veya oryantalistler değildir. Müslümanların bu konuda bilgisizliğidir. Bu bilgisizlik yalnız halk katında değil en üst seviyede de kendini göstermiştir. Sezgin, bu konuyla ilgili düşüncelerini tarihi bir anekdotla şöyle anlatır:

Sultan IV. Murat 1625 ile 1626 yılları arasında İstanbul'a gelmiş Hollandalı oryantalist Jacob Golius'dan Osmanlı İmparatorluğu'nun haritasını yapmasını istemiştir. Golius, bunu yapamayacağını arz ederek özür dilemiştir. Bu Osmanlı sultanı, Avrupalıların 11. yüzyıldan bu yana haritaları İslam dünyasından kopya ve taklit ettiklerini, Osmanlıların 17. yüzyılda imparatorluğun en ileri haritalarını yapmakta olduğunu bilmiyordu. Bu demek oluyor ki, Osmanlı imparatorluğu geçmişinde 800 yıllık yaratıcılık dönemini olduğunu bilmiyordu. Zira bu gerçeği o dönemde birkaç Avrupalı bilginden başka kimse de bilmiyordu.²⁷

Fuat Sezgin Hoca, bu 'bilgisizliği' ortadan kaldırmak ve gerçekleri ortaya koymak için bütün ömrünü vakfetmiştir. Yaptığı çalışmalarla Batı dünyasını, daha da önemlisi Müslümanları sarsmıştır. Sadece Müslüman bilim adamlarının bilime yaptığı katkıları ortaya koymakla kalmamış, yapmış oldukları buluşların orijinal kopyalarını da yapmıştır. Yüz binlerce el yazması eserde tarifleri yapılan; ama bugün kimse tarafından bilinmeyen, bilim tarihinin bu nadide eserlerini gün yüzüne çıkarır. Bu buluşların önce ne olduklarını ve nasıl çalıştıklarını anlamaya çalışır. Sonrasında yapılacak âletin şeklini ve çalışma sistemini ustalara anlatarak yol gösterir, onlarla birlikte yapmaya başlar. Sergilenen eserlerin orijinalleriyle birebir aynı olması için büyük bir emek harcar. Bugün halen Türk İslam Eserleri Müzesinde yaklaşık sekiz yüz kadar icadın birebir modelleri sergilenmektedir. Böylelikle Müslüman bilim adamlarının yapmış oldukları icatlar, çalışmalar, "göz" önüne serilmiştir.

²⁷Fuat Sezgin "Bilimler Tarihi Açısından Bugünün Türkiye'si'ne Bakış". *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar* içinde, ed. Zeynep Berktaş-Tuğçe İnceoğlu, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s. 62-63.

Sonuç

Yedinci yüzyılda ortaya çıkan İslam dini, sekizinci yüzyıldan itibaren bir medeniyet halesi oluşturmuştur. Bu hâle sadece Arap Yarımadasını değil, Kafkaslardan Mısır'a, İber Yarımadasından Orta Asya'ya kadar her yeri aydınlatmıştır. Müslümanlar sadece dinî ilimlerde değil, bilim ve teknoloji alanında birçok çalışmalar yapmışlar, modern bilimin günümüze kadar gelmesinde önemli katkılar sunmuşlardır. İslam dünyası sekizinci yüzyıldan on yedinci yüzyıla kadar önemli bilimsel çalışmalar yapmıştır. On sekizinci yüzyılda başta 'devleti muazzama' Osmanlının ekonomik, askerî, siyasî yönlerden gerilemesi ile bilimsel ve fikrî faaliyetler Rönesans ile Batı'nın eline geçer. Rönesans dünya görüşü ile bilimsel gelişmeler Yunan dünyasından başlatılmış, yedi, sekiz yüz yıllık İslam medeniyeti göz ardı edilmiştir. Tek katmanlı, gerçeklerden uzak derin bir taassup anlayışında olan oryantalist bakış açısıyla da Müslümanların bilime hiçbir katkısının olmadığı zihinlere zerk edilmiştir.

Batı, her ne kadar inkâr etse de Rönesans'a, Müslüman bilim adamlarının yapmış olduğu çalışmalarla ulaşmıştır. Müslümanlar da kendilerinden önceki uygarlıkların(Yunan, Mısır, Babil, Roma vb.) yapmış olduklarını alıp, özümseydikten sonra, daha üst noktalara taşımışlardır. Bilimin bugüne gelmesinde birçok ırkın, milletin katkısı olmuştur.

Müslümanların bu konuda hiçbir katkısının olmadığını söylemek/inkâr etmek; insanlığın bugünkü geldiği medeniyet seviyesini yok saymak demektir.

Fuat Sezgin Hoca, son üç asırdır, Müslümanların bilime hiçbir katkısının olmadığı düşüncesiyle yetişmiş, zihinleri karışmış, uyuşmuş olan Müslüman topluluğunu, bütün ömrü boyunca çalışarak uyandırmaya çalışmıştır. Tarihin katmanlarına yaptığı arkeolojik çalışmalarla, Müslümanlara tekrardan özgüven aşılamıştır. Batı dünyası tarafından bilimler tarihine katkıları önemli görülmeden Müslümanların, yapmış oldukları çalışmaları ispatlayarak, bilimler tarihi alanında yeni bir perspektif ortaya koymuştur. Oryantalistlerin yaptığı gibi, kendisinden olmayanlara tek zaviyeden bakmamış, hem Batıyı hem Doğuyu farklı zaviyelerden tahlil etmiştir. "Batı medeniyeti İslam Medeniyetinin çocuğudur." derken bu sözü laf olsun diye değil, her yönden ispat ederek, bütün dünyaya göstermiştir.

KAYNAKÇA

- 1- Abdullah Metin, *Oksidentalizm- İki Doğu İki Batı, Açılım Kitap*, İstanbul, 2013.
- 2- Ahmet Mithat, *Ahmet Metin ve Şirzat*, TDK Yay. Ankara, 2013.
- 3- Aybüke Ekici, "Tarihî Uyanışın Mimarı: Prof. Dr. Fuat Sezgin", *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, ed. Muharrem Balcı, İstanbul, 2013.
- 4- Ali Karakaş, "20. Yüzyıl Hadis Eksenli Oksidentalizm Çalışmaları: Fuat Sezgin Örneği" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2015.
- 5- Edward W. Said, *Medyada İslam-Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl*

Belirliyor? Metis Yayınları, İstanbul, 2008.

6- Edward W. Said, *Şarkiyatçılık- Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

7- Fuat Sezgin "Bilimler Tarihi Açısından Bugünün Türkiye'si'ne Bakış". *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar* içinde, ed. Zeynep Berktaş-Tuççe İnceoğlu, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.

8- Fuat Sezgin, "İslam Kültür Dünyasının İlimler Tarihindeki Yeri", *İslamiyat Dergisi*, Cilt.7, Sayı 2.

9- Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, 2. Basım, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, Nisan 2008, 1. Cilt, S. 1.

10- Fuat Sezgin, "İslam'ın Bilimler Tarihindeki Yaratıcı Yerine Bir Bakış", *Adam Akademi*, Sayı:1, 2011.

11- Fuat Sezgin, "İslam Bilim Tarihi Üzerine Tespitler ve Oryantalist Tezler", Söyleşi: Sefer Turan, *Bilim Tarihi Sohbetleri* içinde, ed. Cüneyt Dalkıran, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014.

12- George Sarton, *Antik Bilim ve Modern Uygarlık*, çev. Melek Dosay-Remzi Demir, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1995.

13- Hilmi Yavuz, "Oryantalizm Üzerine Bir 'Giriş' Denemesi, *Marife Oryantalizm Sayısı*, Konya, 2002.

14- İbrahim Kalın, *İslam ve Batı*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2016.

15- İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2016.

16- Jerry Toner, *Homeros'un Türkleri*, Tarih ve Kuram Yayınları, İstanbul, 2015.

17- Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm I*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011.

18- Rob Iliffe, *Bir Disiplinin Gelişim Hikâyesi: Bilim Tarihi*, ed. Melek Doksay Gökdoğan, çev. Sedef Beşkardeşler&Tarık Tuna Gözütok vd. İstanbul, Lotus Yayınevi, 2016.

19- Seyfi Kenan, "İslâm Dünyasının Duraklama Sebepleri Üzerine Ünlü Bilimler Tarihçisi Fuat Sezgin'i Dinlemek". *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, 2003.

20- Tayfur Korkmaz, *20. Yüzyıl İslam Bilim Tarihi Çalışmaları; George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.

KÂTİP ÇELEBİ'DEN PROF. DR. FUAT SEZGİN'E BİLİM VE DÜŞÜNCE MİRASIMIZIN KEŞİF YOLCULUĞU

Emrullah Bulut*

Giriş

XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti, sosyal, siyasi, iktisadi ve askerî açıdan zor bir dönemden geçiyordu. Bu dönemde hem devlet bürokrasisinde görev yapan hem de kendi ilgisi ve merakı sebebiyle örgün eğitim dışında -yani medrese okumadan- ilimle meşgul olan Kâtip Çelebi (1609-1657), bir yandan devletin ekonomik durumunun düzeltilmesine dair risâle kaleme alırken diğer yandan da kendince eksikler gördüğü coğrafya, kozmografya, astronomi gibi ilimlerle ilgileniyordu. Bunu yaparken de medrese ve ilmiye sınıfında bazı yanlışların farkına varmış, bu yanlışların düzeltilmesi için devletin güçlü zamanlarındaki "kadim ilim geleneği"ne dönülmesi gerektiğini düşünerek, bu ilim geleneğini oluşturan unsurları keşfe çıkmıştı. Bu anlamda ortaya koyduğu bibliyografik eserler yüzyıllardır önemini kaybetmeksizin ilim yolcularına kılavuz olmaya devam etmektedir.

XVII. yüzyıldan itibaren felsefî ve bilimsel üstünlüğü Osmanlı'dan, dolayısıyla İslam medeniyetinden alan Avrupalılar, aydınlanma felsefesi, bilimsel devrim ve sanayi devrimi gibi süreçlerle iyice güçlenmişler, sömürge haline getirdikleri toplumlar üzerinde de bilimsel çalışmalar yapmaya başlamışlardı. XVIII. yüzyılda başlayıp XIX. yüzyılda zirve yapan oryantalizm çalışmaları, Batı'nın geldiği bilimsel ve teknolojik durumu temellendirmek adına ortaya koydukları bilim tarihi yazıcılığında, diğer kültür ve medeniyet havzalarını neredeyse yok sayacak bir paradigma üretmişti. Hatta bu tarih yazımı o kadar etkili oldu ki, bu paradigma içinde yok sayılan kültür ve medeniyetler bile bunu içselleştirdi. XX. yüzyılda Prof. Dr. Fuat Sezgin (1924-2018), yaptığı devasa çalışmalarla, ortaya konan bu Avrupa-merkezci, İslam medeniyetinin özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemini yok sayan bilim tarihi yazımını etkileyecek ve bu paradigmanın sorgulanmasına sebep olacak sonuçlara ulaştı. İnsanlığın ulaştığı bilimsel seviyede İslam medeniyetinin katkılarının bilinenden çok daha büyük olduğunu ispatlamak

*Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul-Ataşehir Aydın Doğan Güzel Sanatlar Lisesi.

adına, medeniyetimizin bilim ve düşünce mirasını keşif yolculuğunda geride çok büyük eserler bırakarak bilim yolcularına örnek oldu.

Bu makale, İslam medeniyetini bilim ve düşünce mirasını farklı zamanlarda ve farklı saiklerle de olsa keşfe çıkan bu iki büyük ismin bu yolculuklarını, dertlerini, mücadelelerini, bunun sonucunda ortaya koydukları eserleri incelemeyi ve anlamayı amaçlamaktadır.

1.Osmanlı'da Bir Bürokrat ve Entelektüel: Kâtip Çelebi

Osmanlı bilim ve düşünce tarihinde XVII. yüzyıl ve tüm imparatorluk devrinin en önemli şahsiyetlerinden biri olan, ilim tarihimizde Hacı Kalfa (Hacı Halîfe), Avrupalılarca Hadji Kalfa, ulema arasında ise Kâtip Çelebi diye bilinen âlimimizin hayatı hakkındaki bilgilerimizi iki eserinde yazmış olduğu otobiyografisinden ediniyoruz.¹ Kâtip Çelebi'nin asıl adı Mustafa, babasının adı Abdullah'tır. Şubat 1609'da İstanbul'da doğan Çelebi, babası asker olduğu için askerliği tercih eder. Fakat okuma ve yazma sanatına olan meyli sebebiyle 1622'de Anadolu Muhasebesi Kalemî'ne şakirt olur. 1623'de babasıyla beraber Tercan seferine gider. 1625'de Bağdat seferine katılarak baş muhasebede şakirt olur. Bu arada kitâbet, siyâkat ve hesap fenlerinde ilerleme kaydeder. 1626-1628'de Erzurum muhasarasında bulunur. Bir yıl sonra İstanbul'a gelir ve Kadızâde'nin derslerine devam eder. Bu sırada iyice ilme merak sarar ve evvelce gördüğü ilimleri tekrar etmeye başlar. Bağdat seferine kadar derslere devam eder, 1629'da Bağdat ve Hemedan seferlerine katılır. İki yıl sonra İstanbul'a gelir ve hocasının derslerine devam eder. 1633'de Veziriazam Mehmet Paşa serdarlığındaki ordu, Halep kışlasına çekilince Kâtip Çelebi hac vazifesini yapar. Sonra Diyarbakır'a döner ve bazı âlimlerle sohbet imkânı bulur. Bir yıl sonra Sultan IV. Murat Han ile Revan seferine katılır, ertesi yıl tekrar İstanbul'a döner. Ancak bu sırada "Küçük cihattan büyük cihada döndük" diyerek bir karar verir ve hayatını ilim yolunda geçirmeye başlar. Bu niyetle İstanbul'a dönerken Halep'te Sahaf dükkânlarındaki kitapları gözden geçirir ve kitap isimlerini yazmaya başlar. Bu da onun genç yaşta tarihçilik ve bibliyografyacılık özelliğini ortaya çıkarır. İstanbul'a gelince kendisine kalan mirası kitaplara harcar ve kendini tamamen ilme verir. Daha sonra bir akrabasından daha kendisine miras kalır ve bu mirasla evini yeniler, ancak mirasın büyük kısmını kitaplara verir ve evlenir. Artan para ile de geçinmeye çalışır. İlimle meşguliyeti sebebiyle 1639'da yapılan Bağdat seferine katılmaz. Bu dönemden sonra çeşitli âlimlerden dersler alır. On sene boyunca geceli gündüzlü ilimle meşgul olur, 1646 Girit Seferi sebebiyle ilgilenmeye başladığı harita konusunda da uzmanlaşır. Bu sebeple kara ve denizleri resmetme ve harita çizme konularıyla

¹Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Orhan Şaik Gökyay, "Kâtip Çelebi: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri", *Kâtip Çelebi: Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Ankara: TTK Basımevi, 1991, s. 3-90; <https://islamansiklopedisi.org.tr/katib-celebi>,

uğraşır ve bu konudaki eserleri inceler. Bu durum onun coğrafya, hey'et (astronomi) ve diğer riyâzî (matematik) ilimlerle iştigaline yol açar. Kâtip Çelebi'nin coğrafya/kozmografya ile başlayan ilgisinin, bu alan ile âdeta içi içe olan astronomiye ulaştığı görülür. Hak ettiği halde memuriyette terfi etmeyince istifa eder ve inzivaya çekilir. Bu dönemde hastalığı sebebiyle kendini tedavi edebilmek için tıp ilmiyle uğraşır. Yazdığı eser sebebiyle (*Takvîmü't-Tevârih*) ikinci halifelğe yükseltilir. Bu işin parası ile yetinir ve eserlerinin çoğunu bu dönemde yazar. Kâtip Çelebi'nin musiki ile de ilgilendiği ve ona isnat olunan bazı bestelerin olabileceği de belirtilmektedir.² Çelebi, kendi oğluyla beraber çok zeki gördüğü bir talebesine de matematik dersleri okutmaya başlar ve hendese konusunda da dersler verir. Kâtip Çelebi, 1067 yılı sonlarında, Zilhicce'nin 27. Cumartesi günü (6 Ekim 1657) ani bir rahatsızlık sonucunda vefat eder.³

2. Bilimleri, Kitapları ve Bilginleri Keşfetmek: *Keşfü'z-Zunûn ile Süllemu'l-Vusûl*

Kâtip Çelebi, son eseri olan *Mizânü'l-hakk fi ihtiyâri'l-ehakk*'in sonuna yazdığı otobiyografisinde yazmış olduğu eserleri kronolojik olarak belirtir.⁴ Vermiş olduğu bu listeden anlıyoruz ki Kâtip Çelebi; tarih ilmine büyük önem veren ve bu konuda önemli eserler bırakan, aynı zamanda Avrupa tarihini tercüme yoluyla tanımaya çalışan bir "tarihçi"; hem eserler ve ilimler (*Keşfü'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*)⁵, hem de müellifler (*Süllemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*) anlamında kendinden önceki felsefe-bilim birikiminin dökümünü yapmaya çalışan bir "bibliyografyacı"; devletin malî durumuna dair islahat risâlesi (*Düstûru'l-'amel li islâhi'l-halel*)⁶ yazan bir "bürokrat"; denizcilik ve haritacılık ile ilgilenip eser kaleme alan (*Tuhfetül kibar fî esfâri'l-bihâr*), kozmografya konusunda Batılı kaynaklardan da faydalanıp eser yazan (*Cihânnümâ*) ve tercüme yapan (*Levâimu'n-nûr fi zulmet-i atlas minûr*) bir "coğrafyacı"; dinî problemleri çözme konusunda hey'et (astronomi) risâlesi (*İlhâmü'l-mukaddes mine'l-fezyi'l-akdes*) kaleme alacak bir "matematikçi"; devrinin düşünce farklılıklarından kaynaklanan çok önemli meseleleri konusunda hüküm verecek ve eser telif edecek (*Mizânü'l-hakk fi ihtiyâri'l-ehakk*)⁷ kadar dinî ilimler konusunda "âlim" bir kişilik olarak çıkmaktadır.

²Haydar Sanal, "Kâtip Çelebi'ye İsnâd Olunan Besteler", *Bilgi Mecmuası*, c. XI, sy. 128, İstanbul 1957, s. 23.

³Gökyay, "Kâtip Çelebi: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri", s. 9.

⁴Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-hakk fi İhtiyâri'l-Ehakk: İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü*, neş. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul: Marifet Yayınları, 2001, s. 140-151.

⁵<https://islamansiklopedisi.org.tr/kesfuz-zunun>

⁶<https://islamansiklopedisi.org.tr/dusturul-amel>; Eşref Altaş, *Kâtip Çelebi'de İslahat Düşüncesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul:2002; Altaş, "Düstürü'l-Amel'in İslâm Siyaset Edebiyatındaki Yeri ve Kâtip Çelebi'nin Siyaset Düşüncesi", *Kutadgubilig: Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2008, sayı: 14, s. 217-263; Altaş, "Kâtip Çelebi'de İslahat Düşüncesi", *Kutadgubilig: Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2007, sayı: 12, s. 273-313.

⁷<https://islamansiklopedisi.org.tr/mizanal-hak>

Çelebi, XVI. ve XVII. yüzyılda Avrupa'da kaleme alınmış Latince tarih ve coğrafya kitaplarıyla ilgilenmiş ve imkân buldukça bunları tercüme ettirmiştir. Onun bu yönüyle kendi klasik çağını kapatmamış olan Osmanlı yurdunda bir öncü olduğu söylenebilir. Mesela kozmografyaya dair ünlü eseri *Cihannümâ*'da⁸ Mercator projeksiyonuna göre çizilmiş dünya haritası, Atlas Minor adlı kitaptan aktarılmış modern haritalar yer almaktaydı; ayrıca Çelebi bu eserinde on kadar Batılı kaynağa atıfta bulunmaktadır. Ayrıca Latince tarih kitaplarının tercümelerine dayanarak Avrupa tarihini (*Târîh-i frengi Tercümesi*) ve İstanbul tarihini (*Târîh-i konstantiniyye ve kayâsıra*) kendi dilinde ve yer yer İslam tarihi ile ilişkisi içinde yazılmıştır.⁹

Kâtip Çelebi, Avrupa'daki bilimsel gelişmelere kayıtsız kalmayan, ulaşabildiği ve yapabildiği kadarıyla ülkesinin insanını bu gelişmelerden haberdar etmek isteyen bir entelektüeldir. O, kendi geleneğini tam bir özgüven içinde sürdürmek isteyen, bilim alanında yeni şeyler söylemenin imkânına inanan, kendi zihniyet dünyası dışında üretilen bilimsel birikimin farkında olan, başka dünyaları tanıma konusunda istekli bir Osmanlı-Türk entelektüeldir. Yaşadığı dönemde Batı'daki bilimsel gelişmelerin farkında olan Çelebi, ülkesinde yeni bir canlanışa öncülük etmek için kendi bilimsel geleneğine yaslanmak ihtiyacı hissetmiştir. Bu da onu İslam bilim ve düşünce mirasını tüm haşmetiyle sergileme gayretine sokmuş, yeninin peşine düşerken geleneği keşfetme arasında ilişki kuran bütüncül perspektif, *Keşfü'z-zunûn* gibi devasa bir eser ortaya çıkarmıştır.¹⁰

Tamamlanması yaklaşık yirmi yıl süren, içinde 16 binden fazla eser künyesi barındıran, belki de onun en önemli çalışması sayılan *Keşfü'z-zunûn*, İslam bilim ve düşünce geleneğini yeniden keşfine yönelik, kapsamlı bir "klasik eserler bibliyografisi" olmanın yanında bir "bilimler ansiklopedisi"dir. Kâtip Çelebi *Keşfü'z-zunûn*'da, üretilmesi yüzyıllar alan İslam klasik literatürünü topyekûn bir katalog haline getirmek istemiştir.¹¹ Arapça yazdığı bu eseri, kapsamlı bir bibliyografya ve ilimler ansiklopedisi mahiyetindedir. Eserde yer alan bilgiler geniş ölçüde Arapça literatürle ilgili olmakla beraber aralarında Farsça ve Türkçe çalışmalar hakkında olanlar da vardır. Eser adından da anlaşılacağı üzere kitapların (*kütüp*) yanında ilmî disiplinleri de (*fünûn*) ele almış, yani ilimlerin sayımı ve taksimini de konu edinmiştir. Eserin, Kâtip Çelebi'nin ilim anlayışını yansıtmaya bakımından önem taşıyan beş bölümlü mukaddimesinde bilginin tanımı, ilimlerin İslam dünyasında ortaya çıkışı ve gelişmesi, alanlarıyla sınırları ve medeniyetle olan ilişkileri, kitap telif biçimleri ve şerh geleneğinin çeşitli tarzları gibi konular işlenmiştir.¹²

⁸<https://islamansiklopedisi.org.tr/cihannuma--katip-celebi>

⁹İlhan Kutluer, "Kâtip Çelebi ve Bilimler: Keşfü'z-zunûn'un Mukaddimesinde "el-ilm" Kavramı", *M.Ü. İlâhîyat Fakültesi Dergisi*, sy. 18 (2000), s. 80.

¹⁰<https://islamansiklopedisi.org.tr/kesfuz-zunun>

¹¹Kutluer, "Kâtip Çelebi ve Bilimler...", s. 79-81.

¹²<https://islamansiklopedisi.org.tr/kesfuz-zunun>

Burada Çelebi'nin bütün bir İslam geleneğinin "müellifler dökümü" niteliğindeki eseri *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl'dan* bahsetmek gerekir. *Keşfü'z-zunûn*'un İslam medeniyetinin en değerli hazinelerinden binlerce eseri ihtiva etmesi gibi, *Süllemü'l-vusûl* da bilgileriyle yüzyıllar boyunca Müslüman toplumu aydınlatan binlerce âlim, şair ve edebiyatçının kısa hal tercümelerini (biyografi) içeren yüzlerce kitap tanıtılmaktadır. Ayrıca adamlarının ve çeşitli meslek mensuplarının isim, künye, nispet ve mahlasları, doğum ve ölüm tarihleri, coğrafi bölgeler ve yerler hakkında güvenilir bilgiler yer almaktadır. Bu sebeptendir ki yazıldığı günden bu yana kaynak olarak kullanılmıştır. Genel biyografi türünde yazılmış olan bu eserde tanıtılanlar; künyeleri, nispetleri, mahlasları, eserleri ve isimleri ile meşhur olan seçkin şahsiyetlerdir. Eser, bir yandan Müslüman ve gayrimüslim âlimleri, düşünürleri, devlet adamlarını, yazarları ve çeşitli meslek erbabının kısa hal tercümelerini ihtiva etmekte, bir yandan da bazı müelliflerin meşhur eserlerini ve ölüm tarihlerini yazmaktadır. Birçok önemli şahsiyetin künyelerini, mahlaslarını, lakaplarını ve nispetlerini içermektedir. Eser, Çelebi'nin kendi düştüğü nota göre 1643'te tamamlanmıştır. Çelebi'nin bu eseri hazırlarken kullandığı kaynakların sayısı yüzü aşmaktadır.¹³

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Kâtip Çelebi Avrupa'da gelişen coğrafya, harita bilgisi ve denizciliğin ortaya çıkardığı sonuçların bir bürokrat olarak farkındadır. Ayrıca yine Batı'da oluşmaya başlayan yeni bilim ve düşünce ortamına dair de duyumları vardır.¹⁴ Kendi ülkesinin bu konuda gelişmesi anlamında hem tercüme yapmış, hem de eser telif etmiştir. Diğer yandan Osmanlı bilim ve düşünce hayatı konusunda da endişelidir ve bu bağlamda dönemin medrese müfredatına ve ilmiye sınıfına, hatta dönemin Şeyhülislam'ına eleştiride bulunmaktan çekinmemiştir. Bunun çözümü olarak, Osmanlı'nın devralıp geliştirdiği klasik bilim ve düşünce mirasına ve müfredatına dönülmesi gerektiğine inanır. Bu müfredatta da akli/felsefi ilimlerle nakli/dinî ilimler beraber, bir kuşun iki kanadı gibidir. Çelebi, bu sentezin bozulduğunu düşünmektedir. Belki de bu saiktedir ki, bu mirasın hem bilimler, hem eserler hem de âlimler, şairler, edipler vb. anlamında bir dökümünü yapma gayretine girmiş ve yukarıda bahsedilen iki eserle bunu ortaya koymuştur. Onun derdi, kendi geleneğinin bilim ve düşünce mirasının farkına varılması, daha iyi anlaşılması, bu miras üzerinden de geçmişte Fatih Sultan Mehmet döneminden başlayarak Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonuna kadar olduğu gibi, yeni bir atılım yapılmasıdır.

¹³Houria Yekhelef, "Kâtip Çelebi'nin Süllemü'l-Vusûl İsimli Eseri Üzerine", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c. 12, sy. 2 (1999), s. 149-158.

¹⁴Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn, Keşfü'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, neş. Şerafeddin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971 (2. Basım), c. 1, s. 680-684.

3. Oryantalizm ve Bilimler Tarihi Paradigması

Kâtip Çelebi'nin XVII. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'daki bilim ve düşünce hareketliliği ile ilgili fark etmiş olduğu ve kaygılandığı hususlar, bu yüzyılın sonunda gerçekleşmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin zayıflayıp Avrupa devletleri karşısında toprak kaybetmeye başlaması XVIII ve XIX. yüzyılda had safhaya ulaşmış, Osmanlı ve dolayısıyla İslam coğrafyası Avrupalılar tarafından "doğu sorunu" olarak ele alınıp bu sorunun ortadan kaldırılması konusunda –zaman zaman aralarında menfaat çatışmaları olsa da- fikir birliği içerisinde hareket etmişlerdir. Siyasi, askeri ve ekonomik anlamda Osmanlı ve dolayısıyla onun temsil ettiği İslam medeniyetine karşı bir yok etme/imha savaşı yürütülürken, bu savaş kültürel alanda da yürütülmüştür. Bunun meşruluğu ise kültür ve dönemin bilimsel paradigması üzerinden üretilmişti. Bu paradigma "Türklerin bilime ve felsefeye uygun bir yapısının olmadığı, onların temsil ettiği İslam'ın bu konuda teşvik edici değil, engel olan bir yapısının olduğu" fikri üzerine temellendirilmeye çalışılmıştı. Dolayısıyla Türkler yok edilmeliydi, çünkü insanlığın mevcut bilimsel ve felsefi birikimine bir katkıları yoktu, aksine bu konuda insanlığın önünde bir engeldiler ve bu engelin kaldırılması gerekiyordu. Kısaca siyasi savaş, kültürel savaşla temellendiriliyordu.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Avrupa'da ortaya çıkan bilimsel devrim, felsefi anlamda da karşılığını XVIII. yüzyılda "Aydınlanma" düşüncesi ile bulmuş, XIX. yüzyılda Pozitivizm ile zirvesine çıkan din-bilim çatışmasında, batılı düşünürler ortaya çıkan bilimsel devrimlerin verdiği güç ve motivasyonla özellikle Katoliklik özelinde dinî düşüncenin saf dışı edilmesinde başarılı olmuştu. Özellikle Fransa'da XVIII. yüzyıl aydınlanma çağı kabul edilmekteydi ve rasyonalist filozoflar "bilim"i biricik kılavuz kabul edip Din'i, özelde de Hristiyanlığı tarihe gömmeye çalışıyorlardı. XIX. yüzyıla gelindiğinde sanayi devriminin verdiği güçle de "bilimsel yöntem" yegâne hakikat araştırması kabul edilecek, hedef okları artık Katolik Hristiyanlık yanında diğer dinlere özellikle de İslam'a da yönelmeye başlayacaktı. Bu yüzyıl, bilim adına Din'in hayatın her safhasından sökülüp atılma, dolayısıyla din-bilim çatışmasının en yoğun yaşandığı dönemdi ki, bunun en yoğun yaşandığı yer Fransa'ydı. Din adı altında her türlü fikri ve ahlâki değer de tarihe gömülmek istenerek "Bilim-Din" münasebetleri, dinin aleyhine olmak üzere yeniden tanımlandı. Özellikle Fransa, Bilim-Din tartışmalarının en yoğun olduğu Avrupa ülkesiydi ve tabiatıyla Kilise'nin şahsında Hristiyanlık, Hristiyanlığın (Katolikliğin) şahsında ise Din, Reform hareketleriyle birlikte önce bu ülkede mahkûm edildi, daha sonra İslam Dini de bu eleştirilerden payını aldı. Nitekim XVIII. ve bilhassa XIX. yüzyıl Avrupa'sında, İslam Dini'nin tekâmül ve terakkî'ye (gelişme ve ilerleme) izin vermediği, Müslümanların geri kalma sebebinin İslam olduğu, ancak İslam'dan vazgeçtikleri takdirde Müslümanların ilerleyebilecekleri gibi fikirler pek revaçta idi.¹⁵

¹⁵Dücan Cündioğlu, "Ernest Renan ve 'Reddîyeler' Bağlamında İslam-Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 1996/2, s. 1-4.

Fransız şarkiyatçısı (oryantalist),¹⁶ dil âlimi, tarihçi ve edip Ernest Renan (1823-1892) bu mücadelenin liderliğini yapanlardan biriydi. Renan, 29 Mart 1883'te Sorbonne Üniversitesinde "İslam ve İlim" adlı meşhur konferansını verdi. Doğu (Sâmî)-Batı (Hint-Avrupa) zıtlığı ve savaşını bir felsefe haline getiren Renan'ın asıl sorunu İslam dini, Müslümanlar ve Araplardır. Irklar arasındaki eşitsizliği âdeta bilimsel veri gibi kabul edip savunarak Sâmî ırkının Hint-Avrupa ırklarına kıyasla insanlığın alt yapısını teşkil ettiğini vurgular. Bu yarışta Avrupalıların XVI. yüzyıldan itibaren üstünlük elde ettiğini, artık galibiyetin devamlı onların elinde olacağını, parçalanmış İslam'ın yıkılmakta olduğunu, Avrupa medeniyetinin yayılabilmesi için İslam devletlerinin siyasi idarelerinin yıkılması gerektiğini her fırsatta tekrar etmiştir. Avrupa Rönesansı'na İslam dünyasının yaptığı katkıları tamamen inkâr eden Renan, "L'İslamisme et la science" adlı konferansında fikir ve kültür yönünden Müslümanların geri kalışını dinlerine bağlar. Ona göre gerçek inanç sahibinin kafası âdeta demir bir çember içine alınmıştır; her türlü bilime kapalı ve yeni olabilecek her şeyi öğrenmekten acizdir. XIII. yüzyılda her türlü bilim ve felsefeye karşı olan Türklerin yönetimi ele geçirmesiyle son bulmuş, bundan sonra İslam ülkeleri hazin bir zihnî çöküş dönemine girmiştir. Ona göre İslam maneviyatla maddiyatın ayrılmaz birliğidir, dogmanın sultanı insanlığın hiçbir zaman taşıyamadığı en ağır yüküdür. Renan, bazı oryantalistlerin, İslam medeniyetinin hakkını vermek adına VIII-XII. yüzyıllar arasında yaptığı büyük atılımı bile görmezden geliyor, Müslümanların tarafından Antik Yunan bilim ve düşüncesinin sadece tercüme edildiğini, özgünlüğü olmadığını ve Batı'ya aktarımı konusunda katkı sağladığını söylüyordu.¹⁷

Sebebi ne olursa olsun ve her ne şekilde izah edilirse edilsin Renan'ın iddialarından çıkan sonuç gayet açıktı: İslam terakkiye mânidir ve bunun arızî bir durum olduğunu sanıp Müslümanların geçmişleriyle övünmeleri gereksizdir. Çünkü Bilim adına Müslümanların geçmişlerinde övünecekleri bir başarılan olmamıştır, gösterilecek birkaç örnek de zaten esas itibarıyla Müslümanlara ait değildir; dolayısıyla Müslümanlar gelecekte pek öyle ümitvar olmamalıdır. Dolayısıyla onlara bilim ve düşünce anlamında bir şey vermeyen İslam'dan kurtulmalıydılar. Renan'ın bu fikirleri daha önce yazmış olduğu kitaplarında dile getirilmiş olsa da Müslümanlar, bu konferansla fikirlerinden haberdar olmuşlar ve bu fikirlere karşı, İslam'ın terakkiye mani olmadığını, geçmişlerindeki büyük bilimsel ve felsefi atımları konu edinen, Paris'te Afgânî (1838-1897) ile Ali Ferruh'un (1865-1904), Midilli'de Namık Kemal'in (1840-1888), Petersburg'da Atâullah Bâyezidof'un, Hindistan'da Emîr Ali'nin (1849-1928), İstanbul'da Celâl Nuri'nin (1882-1936), Kahire'de Reşîd Rızâ'nın (1865-1935) yazdıkları reddiyelerle bir reddiye geleneği başlamıştı.¹⁸

İslam medeniyetinde bilim ve düşüncenin seyrine dair ortaya konan bu oryantalist bakış

¹⁶<https://islamansiklopedisi.org.tr/oryantalizm>

¹⁷<https://islamansiklopedisi.org.tr/renan-ernest>

¹⁸Cündioğlu, a.g.m., s. 4-9; ayrıca bkz. Cündioğlu, "Sahtekârlığın Tarihi: Bilim+Siyaset=Oryantalizm [Musul Kadısı İmam Alizâde'nin Mektubu]", *Marife*, yıl. 6, sayı. 3, kış 2006, s. 7-41.

o kadar etkili oldu ki, Osmanlı'nın son döneminde yapılan "İslam dünyasının ve Osmanlı'nın niçin bu hâle düştüğüne dair" fikrî ve siyasi tartışmalara, İslam-bilim tartışmaları da yön verdi. Cumhuriyet döneminde de bu oryantalist bakış açısı etkili olmuş, oluşturulan bir "gerileme paradigması" ile Müslümanların XII. yüzyıldan sonra bilim ve felsefede ilerleyemedikleri fikri iyice yerleşmişti. Dikkatle bakıldığında ülkemizde sosyal bilimler alanında dersler veren fakülte müfredatlarından lise ve ortaokul kitapları seviyesine kadar bu fikrin etkili olduğu, müfredatın bu paradigma ile şekillendiği görülecektir. Örneğin yerli ya da yabancı bir felsefe tarihi kitabını, herhangi bir bilim ve düşünce tarihi ya da eğitim tarihi çalışmasını incelediğimizde bu temel kabulü görmek zor olmayacaktır. Buna göre, Müslümanlar VIII. yüzyıl ile XII. yüzyıl arasında büyük bir bilimsel ve felsefi atılım göstermiş, fakat XII. yüzyıldan sonra gerileme başlamış ve üstünlük Batı'ya geçmiştir. Bu VIII-XII. yüzyıllar arası atılımın bilgisini bile batılı oryantalistlere borçlu olduğumuz da meselenin diğer yakıcı boyutudur.

Çok ilginçtir ki, bilimsel ve felsefî atılımın durduğu ve gerilemeye başladığı dönem, Selçuklular ve Osmanlılar eliyle Türklerin İslam dünyasının liderliğini yaptığı dönem rastlamaktadır. Yani bu milletin evlatları kendi elleriyle kendilerini tarihten yok etmiş oluyorlardı.¹⁹ Bu düşünceden hareketle yukarıda kendisinden bahsettiğimiz Kâtip Çelebi'nin kendi döneminde yaptığı eleştirileri bile tüm Osmanlı tarihini kuşatacak şekilde genelleştirilmiş, dünya tarihinin en büyük devletlerinden biri, adeta bilimsiz ve felsefesiz bir yapıya, diğer bir tabirle "akıl"sız bir bedene dönüştürülmüştür.²⁰

Tam bu noktada, Renan'dan sonra oluşan reddiye geleneğinin son ve en etkili örneği olarak karşımıza Fuat Sezgin çıkmaktadır. O, söylem bazında değil, İslam bilim tarihine dair ortaya koyduğu çok büyük çalışmalarıyla bu oryantalist paradigmaya en büyük cevabı vermiş ve dünya çapında etkili olmuştur.

4. Çağımızın Bilimler Tarihi Dehâsı: Prof. Dr. Fuat Sezgin

Fuat Sezgin, 24 Ekim 1924 tarihinde Bitlis'te doğdu. Babası âlimdi. İlkokulu Doğubayazıt'ta, ortaokul ve liseyi Erzurum'da okudu. Üniversite eğitimi için 1943 yılında İstanbul'a gitti. Mühendis olmak için geldiği İstanbul'da, bir yakınını yönlendirmesiyle Alman şarkiyatçı Hellmut Ritter'le²¹

¹⁹Konuyla ilgili bkz. Dücane Cündioğlu, *Keşf-i Kadîm-İmâm Gazâlî'ye Dair*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık 2004, s. 64-73.

²⁰Emrullah Bulut, "Kâtip Çelebi'nin Aklî İlimler Merkezli Medrese/İlmiye Eleştirisi ve Modern Tarih Yazıcılığındaki Yeri Üzerine", *Kutadgubilig: Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2008, sayı: 13, s. 253-292; Cemil Aydın, "Türk Bilim Tarihi Yazımında 'Zihniyet', 'Din' ve 'Bilim' İlişkisi", *TALID*, c. 2, sy. 4 (*Türk Bilim Tarihi*), İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, 2004, s. 29-44.

²¹Bkz. Osman Bilen, "Oryantalist Hellmut Ritter'in Prof. Dr. Fuat Sezgin'e Etkisi", *KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi I. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu - Prof. Dr. Fuat Sezgin ve İslâmî İlimler*, ed. Feyza Betül Köse, Kahramanmaraş, 2019. Ayrıca bkz. Edward Said, *Oryantalizm*, çev: Selahattin Ayaz, İstanbul: 1989; <https://islamansiklopedisi.org.tr/oryantalizm>.

tanışıp ondan çok etkilendi ve İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde Ritter'in öğrencisi oldu. Hocasının tavsiyesi üzerine Arapçayı öğrendi. Birlikte Süleymaniye ve Ayasofya kütüphanelerindeki yazma eserleri inceleyerek henüz kataloglanmamış ya da içeriği belli olmayan birçok eseri elden geçirdiler. Bu süreçte kaynak olarak kullanmak üzere İslam medeniyetindeki bilginlerin hayatlarını ve çalışmalarını da ele alan Sezgin'in araştırmalarının temelinde, Ritter'in bir süre ders aldığı Carl Brockelmann'ın (1868-1956)²² beş ciltlik *GAL: Geschichte der arabischen Litteratur (Arapça Literatür Tarihi)*²³ adlı eseri bulunuyordu. Sezgin, Brockelmann'ın eserini inceledikçe kitaptaki eksiklikleri fark etmeye başladı ve 1944 yılında bunları gidermek niyetiyle bir ek hazırlamaya karar verdi.

Sezgin, doçentliğinden itibaren dikkatinin hemen tamamını, *Geschichte der arabischen Litteratur*'un geliştirilmesine vermiştir. Ne var ki eserdeki hataların ve eksiklerin çokluğu, yepyeni bir çalışma yapılmasının bu eseri tashih etmekten daha verimli olacağı kanaatini doğurdu. Ritter'in imkânsız bir uğraş olarak nitelemesine rağmen Fuat Sezgin, ömrünü vakfedeceği yazma eser kataloglama projesini başlattı. 1960 yılında gerçekleşen darbe sonrasında iktidara gelen hükümet, üniversitedeki görevine son verince yurt dışına gitmeye karar verdi. Nihayetinde 1961 yılında misafir doçent olarak Frankfurt Üniversitesi'ne gitti. Burada kişisel çalışmalarının yanında eğitimini de sürdüren Sezgin, doğa bilimleri tarihi derstlerini takip etmeye başladı. Fuat Sezgin'in bu yönelimi onun "şarkiyat" alanından "bilim tarihi"ne geçişindeki en somut adım olmuştur. Bu minvalde ikinci doçentlik tezini Câbir b. Hayyân üzerine hazırlayarak 1965 yılında "bilimler tarihi profesörü" unvanı aldı.

Fuat Sezgin'in İslam medeniyetindeki ilmî birikimin tanıtımı ve ihyası adına sürdürdüğü proje, ilk meyvesini Almanya'da verdi. Elli yıllık bir çalışma sonunda on yedi ciltlik bir birikime dönüşecek olan *GAS: Geschichte des arabischen Schrifttums (Arapça Eserler Tarihi)* başlıklı devasa külliyyatın ilk cildi, 1967 yılında yayımlandı. 1978 yılına kadar altı cildi tamamlanan eser hem Batı'da hem de İslam ülkelerinde Fuat Sezgin'in ve İslam medeniyetindeki ilmî birikimin tanınmasına vesile oldu. Nitekim bu tarihte Fuat Sezgin'e "Kral Faysal İslamî İlimler Ödülü"nü verilmesi bunun önemli bir işaretidir.

Uzun ve zahmetli uğraşlar sonucunda önce, kurmayı planladığı enstitünün sermayesini sağlayacak vakfı sonra da 1982 yılında Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi bünyesinde Institut für *Geschichte der Arabisch- Islamischen Wissenschaften (Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü)* adlı enstitüyü kurdu. Enstitünün amacı "İslamî ilimler tarihini araştırma ve

²²<https://islamansiklopedisi.org.tr/brockelmann-carl>

²³<https://islamansiklopedisi.org.tr/geschichte-der-arabischen-litteratur>

bütün dünyaya tanıtmaya” olarak belirlenmişti. Yazma eser eksenli çalışma planı, kısa sürede bilimsel aletler üzerine araştırmaları kapsayacak şekilde genişletildi. XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında fizikçi ve bilim tarihçisi Eilhard Weidemann (ö. 1928) tarafından gerçekleştirilen İslam medeniyetindeki bilimsel aletler ve mekanik bilgisine dair çalışmalarla bunun sonucu olarak ortaya çıkan bilimsel alet replikalarının yapımı fikri, enstitünün de temel araştırma alanlarından biri haline geldi. Böylece 1983 yılında enstitü bünyesinde bir de bilimsel aletler müzesi kuruldu. 2000'lere kadar sürdürülen faaliyetler çerçevesinde İslam medeniyetinde geliştirilmiş ya da icat edilmiş 800 civarında bilim ve teknik aletin replikası yapılarak müzede sergilenmeye başladı.

Fuat Sezgin'in kendi çalışmalarının yanında, enstitü bünyesinde 2011 yılına kadar coğrafya (316 cilt), felsefe (120 cilt), matematik ve astronomi (111 cilt), tıp (101 cilt), Batı seyahatnamelerinde İslam dünyası (79 cilt), nümismatik (56 cilt), mimari (16 cilt) ve çeşitli ilimler (6 cilt) ana başlıkları altında 800'den fazla ciltlik devasa bir külliyat meydana getirilmiştir. Sezgin'in editörlüğünde hazırlanan bu külliyat, yüzlerce araştırmacının ilgili konulardaki araştırmalarını ve incelemelerini ve 1000'den fazla yazma eserin tıpkıbasımını içerir. Bu eserler, İslam bilim ve düşünce tarihi üzerine çalışacak bir araştırmacı için gözden geçirilmesi ve incelenmesi olmazsa olmaz kaynaklar olarak günümüzde de değerini korumaktadır.

Geschichte des arabischen Schrifttums (GAS), 2015 yılında yayımlanan XVII. cildi ile tamamlanmıştır. Eserin her cildi, belirli konulara tahsis edilmiştir. Buna göre I. cilt (1967) Kur'an ilimleri, hadis, tarih, fıkıh, kelâm, tasavvuf; II. cilt (1975) şiir; III. cilt (1970) tıp, eczacılık, zooloji, veterinerlik; IV. cilt (1971) simya, kimya, botanik, tarım; V. cilt (1974) matematik; VI. cilt (1978) astronomi; VII. cilt (1979) astroloji, meteoroloji ve ilgili disiplinler; VIII. cilt (1982) lügat; IX. cilt (1984) gramer; X. (2000), XI. (2000), XII. (2000) ve XIII. ciltler (2007) matematiksel coğrafya ve haritacılık; XIV. (2010) ve XV. ciltler (2010) etnoloji, şehir ve bölge coğrafyası; XVI. (2015) ve XVII. ciltler (2015) dinî literatür konularındadır.

Fuat Sezgin, GAS üzerine süren çalışmalarının yanında, enstitü müzesindeki bilim ve teknik aletlerinin tanıtımına da emek harcadı. Bu bağlamda ilk önce 2000 yılında müzik aletleri katalogunu, ardından 2003'te astronomi, zamanı ölçme, fizik, geometri, optik, coğrafya, kimya, denizcilik, tıp, mimarlık, savaş teknolojisi, mineraloji alanlarındaki 800 parça aletin yapımında kullanılan kaynaklardan bahseden ve İslam medeniyetindeki bilimsel gelişimin özetini sunan *Wissenschaft und Technik im Islam (İslam'da Bilim ve Teknik)* adlı beş ciltlik

eseri kaleme aldı. Ayrıca restore edilen Gülhane Parkı'ndaki eski Topkapı Sarayı Has Ahırlar binalarında, Sezgin'in gayretleriyle 26 Mayıs 2008'de İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi açıldı. Yüzlerce replika aletin incelenebileceği müzenin oluşturduğu ilginin akademik düzeye çıkarılması amacıyla müzeye paralel olarak Fuat Sezgin'in önderliğinde Türkiye'de bir "Bilim Tarihi Enstitüsü" kurulması planlanmıştır ki bu plan, 2013 yılında Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi bünyesinde yine Gülhane Parkı içerisinde kurulan "Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Enstitüsü" ile hayata geçirilmiştir. 30 Haziran 2018 tarihinde vefat eden Sezgin, İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nin önünde ayrılan kısma defnedilmiştir.²⁴

5. Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Oryantalist Paradigma ile Mücadelesi

Yukarıdaki satırlarda Prof. Dr. Fuat Sezgin'in hayatı ve çalışmaları hakkında yaptığımız uzun alıntının sebebi, makaleyi uzatmak değil, eserlerin büyüklüğünü ve önemini ortaya koymaktır. Çünkü yapılan çalışmalar, tarihte eşine az rastlanırlar şeklinde bir insanın altına imza atması çok zor olan çalışmalardır. Bu anlamda Sezgin, zekâsını çalışkanlığıyla birleştirerek bir sosyal bilim, bilimler tarihi dehası olarak karşımızda durmaktadır. O, İslam medeniyetinin büyüklüğünü ortaya koymakla ömrünü geçirmiş, Müslümanlarda var olan Batı karşısındaki kompleksi yok etmek istemiştir. Çünkü Avrupa merkezci tarih yazımında İslam bilim tarihinin büyük bir dönemi yok edilmiş, Müslümanlar da iddiayı özümsemiştir. Onun derdi de Müslümanların bu özgüveni yeniden kazanmasıdır. Çünkü bir milletin geçmişi yani tarihi üzerinde bir operasyon yapabilmek için gözetilmesi gereken ilk şey, o milletin tarihinin yok sayılması ya da değersizleştirilmesidir. Çünkü geleceği belirlemek, tarihi tanımlamaktan geçer. "Biz ne idik" sorusunun cevabı "ne olacağız" sorusunun cevabıyla aynıdır. Geçmiş yok edilen bir millet, gelecek konusunda da iddialı olamayacaktır.²⁵ Bu anlamda İslam medeniyeti, özelde de Selçuklu-Osmanlı-Cumhuriyet tecrübesiyle bu medeniyetin öncülüğünü yapan Türkler, sadece yabancılar eliyle değil, -yukarıda ifade edildiği üzere- kendi okullarında kendi kitaplarıyla kendi çocuklarına, değersizleştirilen ve yok edilen bir tarih sunmaktadır. Bizzat Sezgin'in kendisi, buna dair çok çarpıcı örnekler vermektedir:

Biz okulda, lisede hocalarımızdan yanlış, haksız hikâyeler duyardık. Ben ilkokula gittiğimde okulun ikinci haftasında benim süslü püslü bir hanım öğretmenim vardı. O, derste bize diyordu ki: "Müslüman âlimler, dünyanın ökünün boynunda olduğuna inanıyorlar." Ben bunun tashihini hiçbir lise kitabında görmedim. Ben bu bilgiyi üniversiteye kadar taşıdım. Alman hocam Hellmut Ritter'in sayesinde etütlere girdim, gerçekleri gördüm. Frankfurt'taki çalışmalarımın sonra

²⁴Taha Yasin Arslan, "İslâm Araştırmalarına Adanan Bir Asırlık Hayat: Fuat Sezgin (1924-2018)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 41 (2019): s. 201-205; Fuat Sezgin'in hayatı ve eserleri için ayrıca bkz. <http://www.ibtav.org/sayfa/1/ozgecmisi>; <http://www.ibtav.org/eserler>

²⁵İhsan Fazlıoğlu, "Tarih Hem İbrettir Hem Kuvvet", *Akıllı Türk Makul Tarih*, İstanbul: Papersense Yayınları, 2014, s. 11-14.

baktım ki Müslümanlar dünya ile güneş arasındaki en kısa mesafenin en uzak noktasının yıllık ne kadar değiştiğini saniyelerle hesaplayabilmişler. Yine Bîrûnî (ö. 1061) dört mevsimin süresini tutuyor, ondan sonra bunu diferansiyel matematikte çözüyor. Bunları öğrendik. Bu bilgiyle benim hoca hanımın söylediği laf arasındaki farkı daima düşünüyorum.²⁶

Bilimler tarihi konusunda Fuat Sezgin'in yaptığı en büyük katkılardan biri, ortaöğretim seviyesinden yükseköğretim seviyesine kadar müfredatımızda içselleştirilmiş olan "İslam medeniyetinde bilim ve düşüncenin XII. yüzyıldan sonra durduğu" fikrini yıkarak, bu süreci XVI. yüzyıl sonuna kadar götürmesi, 400 yıl daha uzatmasıdır. Böylece Sezgin, bilim ve düşünce tarihinde yok edilen Selçuklu ve Osmanlı dönemine, itibarını iade etmektedir.

Fuat Sezgin'e göre Müslümanlar, Avrupalılar karşısındaki kompleksten kurtulmalıdır. Avrupalılar, X. yüzyıldan başlayarak 500 yıl boyunca Müslümanların ilim ve düşünce birikiminden yararlandılar, onu Batı'ya aktardılar. Bundan sonra XVII. yüzyılda üstünlük Batılılara geçti, Müslümanlar da Batılıların geliştiğini gördüler. Ancak Müslümanlar bu gelişmenin ve sonrasındaki üstünlüğün itici gücünün ve ilham kaynağının İslam tarihi boyunca ortaya konulan bilimsel ve felsefi birikim olduğunu bilmedikleri gibi Avrupalılar da bu duruma nasıl geldiklerini bilmiyorlardı. Sonrasında ise Avrupalılarda ilerlemeyle beraber bir üstünlük duygusu, Müslümanlarda ise bir aşağılık duygusu ortaya çıkmaya başladı. Müslümanlar da bu gerilemenin sebebini sorgulamaya başladı. Sezgin'e göre bu gerileme ve özgüven kaybının sebebini hem Türkler hem Avrupalılar teşhis edemiyordu. XIX. yüzyılda Avrupa ile yeniden temas başlayıp ardından Birinci Dünya Savaşı yenilgisi gelince Türk münevveri geri kalmanın sebebini yanlış olarak İslam dünyasında aramaya dolayısıyla İslam Dini'nin kendisinde aramaya başladı:

... Bugünkü İslam dünyasının zayıflığını, İslâm medeniyetinin, İslâm dininin bünyesinde arayan bir zümre var. ... Bunlar İslam medeniyetinin, İslam âlimlerinin 800-1000 yıllık bir medeniyet olduğundan haberdar değil. ... (Bu) zümre, İslamiyet'ten kendimizi kurtarırsak, din adamlarını, dini bertaraf edersek Türkiye'yi birden bire Avrupalı yaparız düşüncesindedir. Bu çok yanlış; bu kafayla hiçbir şey yapamazlar. Tam tersine çok büyük bir pasiflik içine düşerler. Hem Avrupa sihirli bir değnek değil ki! Eğer bu medeniyeti dinden tecrit ederek birden bire Avrupalılaştıracaklarını zannediyorlarsa yanılıyorlar...²⁷

Yaptığı çalışmaların bu kompleksi yıkmayı amaçladığını ifade eden Sezgin, bunun bir üstünlük duygusuna da dönüşmemesi gerektiğini de düşünür. Bütün mesele 800 yıl boyunca insanlık tarihinde mühim rol oynayan insanların bunu nasıl başardıklarını düşünmeleri, bu medeniyeti geliştiren insan tiplerini tanımlarıdır:

²⁶Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, söyleşi: Sefer Turan, İstanbul: Pınar Yayınları, 2019, s. 75.

²⁷Fuat Sezgin, "Fuat Sezgin ile 'Bilim Tarihi' Üzerine", düzenleme: İhsan Fazlıoğlu, *TALİD*, c. 2, sy. 4 (*Türk Bilim Tarihi*), İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, 2004, s. 368-369.

...Bu merhalede Türkler bazen yanlış yollara giriyorlar... Onun için Türklerin medeniyetler tarihindeki yerini göstermek ve onları XVII. yüzyılın başından beri düştükleri kompleksten kurtarmak lazım...²⁸

Sezgin, yaptığı çalışmaların gayesinin VIII-XVI. yüzyıl arası 800 yıl boyunca İslam medeniyetinde gerçekleştirilmiş olan başarılarla yönelik küçümseyici kanaati mümkün olduğunca değiştirmek olduğunu ifade eder. Bu öyle yerleşmiş ve her yerde karşılaşılan bir anlayıştır ki, sadece Batı dünyası için değil, okul kitaplarının Amerikan ya da Avrupalı örneklerine göre şekillendirildiği günümüz İslam kültür çevresi için de geçerlidir. Bu anlamda İslam dünyası, “geç antik dönem” ile “Avrupa yakın çağı” arasındaki devirde gelişime en müsait ve etkili en güçlü kültür sahasıdır ve de eski dünya ile oluşmaya başlayan Avrupa arasındaki yegâne bağıdır. Böylelikle İslam medeniyetinin bilim ve düşünce alanında XVI. yüzyıl sonlarına kadar öncülüğü sürdürdüğünü kabul etmektedir.²⁹ Müslümanlar XVI. yüzyılın ortalarına kadar Avrupalılara nispetle ilerlediler. Fakat Avrupalılar X. yüzyıldan itibaren Müslümanlardan bilgiyi almaya başladılar ve bu süreç yaklaşık 500 yıl sürdü ve XVII. yüzyıl başlarına geldiği zaman üstünlük Avrupalılara geçmişti.³⁰

Sezgin’e göre, Müslümanlar VII. yüzyıl gibi çok erken dönemden itibaren kendilerinden önceki bilim adamı ve filozoflardan hep saygı ile söz etmişler, onlardan bilgi aldıklarını belirtmekten çekinmemişlerdir. Birçok bilgiyi Yunanlı ve Hintli bilgin ve düşünürler gibi yabancılardan öğrenmelerine rağmen hiçbir komplekse kapılmamış ve aşağılık duygusu hissetmemişlerdir. Çünkü Müslümanlara göre bilim, hangi kaynaktan gelirse gelsin alınması gereken bir şeydi ve beşer hayatı için zaruri olan bir unsurdur. Bu tavrı da Müslümanlar arasında bilimin yolunu açmıştır:

Müslümanlar bilgiyi alırken bir komplekse kapılmadılar. Avrupalılar Müslümanlardan alırken “düşmanlarından” alma olarak görüyorlarken, Müslümanlar Yunanlılardan bilgiyi alırken onların ateist olmalarını hiç mesele etmediler.³¹

Onun tespitlerine göre, Avrupalılar Müslümanlardan bu bilgiyi 500 yıl boyunca aktarmış, bunu yaparken de düşmanca bir direnç göstererek ve aldıkları bilgileri ve kaynaklarını çoğu kere göstermemişlerdir. Hatta tercüme ettikleri kitapları bile başka isimlerle yazmışlardır. Oysa Müslümanlar başkalarından bilgi alırken kaynak gösterme geleneğini büyük bir saygı ile

²⁸Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, s. 126-127, 130.

²⁹Fuat Sezgin, *İslam’da Bilim ve Teknik*, çev. Abdurrahman Aliy; yay. haz. Hayri Kaplan, Abdurrahman Aliy; Yayın Yönetmeni Nevzat Bayhan, 2. bs., Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)- Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008, c. 1, s. 15-17 (önsöz).

³⁰Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, s. 57.

³¹Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, s. 115.

devam ettirmişlerdir. Bu sebeple onların bu bilgiyi nerden aldıklarını belirleyemediğimizi ifade eden Sezgin, Avrupa’da XVIII.yüzyıla kadar kaynak verme mefhumunun olmadığını belirtir.³²

X. yüzyıldan itibaren İslam medeniyetinden gelen bilimsel mirasa dinî saiklerle düşmanlıkla yaklaşma eğilimi Batı’da XIX. yüzyıla kadar devam etmiş, Batılılar “rönesans” kavramıyla da bu mirası reddetme yoluna girmiş, Rönesans’ı da Antik Yunan döneminin bir devamı gibi kabul etmişlerdir. Bunun sonucunda da İslam medeniyetine “bazı Yunanca eserleri muhafaza ve tercüme etme yoluna” rolü biçmişlerdir. Neticede XVIII ve XIX. yüzyılda İslam bilim mirasına dair kaynaklara dönük oryantalist çalışmalar, bu fikri yıkamasa da bunun düzeltilmesi yolunda önemli bir veri sunmuştur. Ancak hâlâ okul kitapları bu anlayışa göre yazılmaktadır. Fuat Sezgin, kendi kuşağının da böyle bir müfredattan geçtiğini kaydeder ve bu bakış açısının değiştirilmesinin ancak yapılan çalışmaların geniş kitlelerle ulaşmasıyla mümkün olacağını belirtir.³³ Bilimsel olarak ortaya koyduğu bulguların nasıl karşılandığı ve kabul edilip edilmediği, anlaşılıp anlaşılmadığı ile ilgili soruya Fuat Sezgin şu cevabı vermektedir:

Mesele anlamak değil yalnızca, bilmiyorlar. Çünkü ilimler tarihinde yanlış Rönesans tarifi var. Herkesin kafasında bu tarif mevcut: Yunanlılar ilimleri kurmuş, aradan asırlar geçmiş, XVI. yüzyıl sonlarında Avrupalılar yavaş yavaş bu ilimleri elde etmiş ve geliştirmeye başlamış. Peki! Bu ilimler Avrupalıların eline nasıl geçmiş, hangi coğrafyadan geçmiş, hangi muhteva ile geçmiş? Bunları uzun zaman Avrupalılara unutturdular. İlimler tarihi kitaplarında da bu hakikati görmezden geldiler. Biraz önce zikrettiğim isimler büyük bir insafla bu tarife karşı çıkmış. Ancak yanlış malumatlar, düşünceler o kadar derine inmiş ki bunları kolay kolay tahşih etmek mümkün değil. Bir neslin değil, birkaç neslin işi bu. Bu işin de çok şuurulu bir şekilde yürütülmesi lazım. Her şeyden önce İslâm dünyasının bu çalışmalara yoğun katılması gerek.³⁴

Ona göre enteresan olan şey, Türklerin bir kısmının da bunu kabul etmek istememesidir:

Açıkça söyleyeyim: İslâm dünyası bile bu yanlış düşüncelerin o kadar içinde ki birçok kişiye yaptıklarımızı anlatınca şaşırıp kalıyorlar. Yana işin ilginç tarafı, Müslümanların tarihte ne kadar büyük yerleri olduğuna önce Müslümanları inandıracaksınız. Bu da işimizin ne kadar zor olduğunu gösteriyor.³⁵

Sezgin’e göre bilimler tarihine bütünsel bakış açısı ile yaklaşılmalıdır. Çünkü bilimler tarihi, insanlığın müşterek mirasıdır. Bilimler sıçrama yapmaz, yavaş yavaş tekâmül eder. Sezgin, medeniyet tarihini bir bütün şeklinde, insanlığın müşterek birikimi olarak kabul eder. Bugünkü bilim ve teknolojinin ortaya çıkmasında tarihi süreç içinde farklı coğrafyalardan farklı insanların katkıları vardır. Ancak Sezgin’e göre sorun tam da buradadır. Çünkü Avrupa merkezci bilimler tarihi yazımı, Müslümanların 800 yıllık birikimini atlayarak yazılmaktadır.

³²Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, s. 100, 124-125, 176.

³³Fuat Sezgin, *İslam’da Bilim ve Teknik*, s.1-2; Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, s. 123, 133.

³⁴Fuat Sezgin, “Fuat Sezgin ile ‘Bilim Tarihi’ Üzerine”, s. 367-368.

³⁵Fuat Sezgin, “Fuat Sezgin ile ‘Bilim Tarihi’ Üzerine”, s. 367-368.

Fuat Sezgin'in tüm çabası da bakış açısını değiştirmek üzerinedir. Müslümanlar VII. yüzyıldan XVI. yüzyılın sonuna kadar yeni ilimler kurdular, eskileri geliştirdiler ve ilerde kurulacakların temellerini attılar. Bugün Avrupa bilimi, İslam medeniyetinde gelişen bilimlerin bir başka coğrafya ve tarihi şartlarda devamından ibarettir.³⁶

Ben bilimlerin tekâmül kanunu bir nehre benzetiyorum. Nehir küçük kaynaklardan çıkıyor, yavaş yavaş çoğalıyor, bir eğimden aşağı süratle akıyor. Ovaya doğru hızla akıyor ve ovada hem genişliyor hem de sürati azalıyor, sonra bir daha toplanıyor ve yeniden hız kazanıyor ve bu şekilde sürüp gidiyor.³⁷

Sezgin, Batı'da yapılan oryantalist çalışmalarda İslam medeniyetine hakkını veren insanları da olduğunu belirterek onların önemini ifade eder. İslam bilim tarihi ile ilgilenen oryantalistlerin bu medeniyetin büyüklüğünü hayranlıkla anlattıklarını belirtir.³⁸ Hatta bir oryantalistin talebesi olduğunu iftiharla söyler. Ancak ona göre, çok büyük oryantalistler bile İslam medeniyetinin büyüklüğünü, bu büyük bilimler tarihi birikimini değerlendirememişlerdir. Bu kimseler kimya, matematik gibi alanlarda birçok şey bulmuşlar ama tarih, gramer gibi devasa birikimin olduğu alanlarda çalışma yapmamışlardır. Ona göre biz çok büyük bir medeniyet birikimine, bilimler tarihine sahibiz. Bunu yavaş yavaş ve kazıyarak anlamaya çalışacağız ki bu çaba birkaç yüzyıl sürecektir. Ancak bunun için Müslümanların da bu alanda söz sahibi olmaları gerekmektedir.³⁹

Sonuç

Kâtip Çelebi (1609-1657) XVII. yüzyıl gibi Osmanlı Devleti'nde siyasi, ekonomik, sosyal, askerî tüm unsurlarında sorunların ortaya çıktığı, bir değişim ve dönüşüm yaşandığı bir ortamda yaşamış bir Osmanlı bürokrati ve âlimidir. Kâtip Çelebi, "kalemiye" içinde yetişmiş, II. halifelğe kadar yükelebilmüş, düzenli bir medrese eğitimi görmemiştir. Ancak kendini ilim yoluna adayan Çelebi, bırakmış olduğu eserlerle gerek kendi dönemi gerekse tüm Osmanlı bilim ve düşünce tarihi için çok önemli bir yere sahip olmuştur. Çelebi, bir yandan devletin içinde bulunduğu krizlere bir tarihçi ve bürokrat gözüyle çözüm önerileri üretmeye çalışırken, diğer yandan kendi gayretiyle coğrafya, haritacılık, matematik, astronomi gibi aklı / felsefi ilimlerde ders verecek konuma gelmiştir. Bu birikimle de döneminin medrese müfredatını, ilmiye sınıfını

³⁶Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, s. 34-36, 55-57.

³⁷Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, s. 100.

³⁸Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, s. 74, 134-136.

³⁹Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, s. 112.

eleştirmekten çekinmemiştir. Avrupa'da gelişen bazı bilimler ve düşünce hareketlerinden haberdar olan Çelebi, Osmanlı ülkesinde bilim ve düşüncenin yeniden canlanmasının XV ve XVI. yüzyıllarda "aklı / felsefi ilimler" ile "nakli / dinî ilimler" arasında kurulan güçlü senteze dönmeyle mümkün olacağına inanmaktaydı. Kendi bilim ve düşünce mirasının farkında olarak, *Keşfü'z-Zunûn* ile bu mirasın bilimler ve kitaplar alanındaki dökümünü; *Süllemu'l-Vusûl* ile de âlim, edip, şair gibi yüzyıllarca İslam medeniyetine yön vermiş müelliflerin dökümünü çıkarmıştı. Bu bibliyografya çalışmaları –bir bilimler tarihi ansiklopedileri olarak- yüzyıllardır bu mirası keşfe çıkanlara yol göstermektedir.

XVII-XIX. yüzyıllarda aydınlatma, bilim devrimi, sanayi devrimi gibi büyük dönüşümlerden geçen Avrupalılar, dünyanın birçok yerini sömürge haline getirdikleri gibi, İslam coğrafyasını da işgale başlamışlar, bundan Osmanlı Devleti de payını almıştı. Diğer taraftan bu toplumları bilimsel olarak inceleme faaliyeti olan şarkiyatçılık (oryantalizm), XIX. yüzyılda kurumsallaşmış, işgal ve sömürge toplumlarına dair her yönüyle yeni bir tarih üretmeye başlamışlardı. Bu Avrupa-merkezci tarih yazımında, bilim ve düşünce alanında neredeyse her şey Batı dünyasında olup bitmişti. Müslümanların özellikle Türklerin burada yeri yoktu. Bu bilim tarihi yazımında Müslümanlara VIII. yüzyıl ile XII. yüzyıl arası bir yer veriliyor, bazen bu bile çok görülüyordu. Burada ilginç olan nokta İslam medeniyetinde bilim ve düşüncenin durduğu söylenen dönem, önce Selçuklular sonra Osmanlılar eliyle Türklerin bu medeniyetin liderliğini yaptığı dönemdi. Aslında bu kültürel imha, aynı zamanda siyasî imhanın da meşruluğunu sağlama aracıydı. Yani Avrupalılar Müslümanların ve Türklerin bilim ve düşünce alanındaki tarihini yok ederek geleceğini de yok etmek istiyordu. Bu bilim ve düşünce tarihi anlayışı o kadar etkili oldu ki, Müslüman ülkelerde bile okul kitapları bu bilgilerle doldurularak, kendi elleriyle kendilerini tarihten sildiler.

Bu konuda en bilinen oryantalistlerden olan Ernest Renan'ın düşüncelerine karşı, İslam coğrafyasında bir reddiye geleneği başladı. Bu geleneğin çağdaş dünyadaki en son ve en etkili ismi olarak karşımıza Prof. Dr. Fuat Sezgin çıkmaktadır. Sezgin, vatani olan Türkiye'de başladığı akademik çalışmalarına, Almanya'da devam etmek zorunda kalmış, genelde bilimler tarihi özelde ise İslam bilim tarihi alanında gerek bireysel olarak, gerek başında bulunduğu enstitü aracılığıyla 1200 ciltlik çalışmaya imza atarak bahsedilen bilim ve düşünce tarihi

paradigmasını sarsmış ve tüm dünyada sorgulanmasına sebep olmuştur.

Ona göre Müslümanlar VIII ile XVI. yüzyıllar arasında tam 800 yıl dünyada bilimin öncülüğünü yaptılar. Kendilerinden önceki bilim ve düşünce mirasını hiçbir kaygı gütmeden özümstediler ve yeniden ürettiler. “Geç Antik Dönem” ile “Avrupa Yakın Çağı” arasındaki bağ, İslam medeniyetidir, bu görmezden gelinerek bir bilimler tarihi yazılamaz. Bilimler tarihine bütüncül bakmak gerekir. Bu tarih insanlığın ortak mirasıdır ve her millet buna katkıda bulunur ve yavaş yavaş gelişir.

Fuat Sezgin’in yaptığı en büyük katkılardan biri, ortaöğretim seviyesinden yükseköğretim seviyesine kadar müfredatımızda içselleştirilmiş olan “İslam medeniyetinde bilim ve düşüncenin XII. yüzyıldan sonra durduğu” fikrini yıkararak, bu süreci XVI. yüzyıl sonuna kadar götürmesidir. Böylece Sezgin, bilim ve düşünce tarihinde yok edilen Selçuklu ve Osmanlı dönemine itibarını iade etmekte, Türkleri bilimler tarihinin içine almaktadır.

Fuat Sezgin’in amacı, İslam medeniyetinin bilimler tarihindeki büyüklüğünü ortaya koymak, Müslümanlara ve Türklere özgüven aşılaktır. Ama ona göre henüz yürünecek çok uzun bir yol vardır. Fuat Sezgin’in bilimler tarihi alanında bize bıraktığı devasa literatür ve çalışma azmi, kendi medeniyetinin bilim ve düşünce mirasını keşfe çıkacak yollara kılavuzluk edecek, güç verecek büyüklükte ve önemlidir.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, A.Adnan *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul: Remzi Yayınevi, 2000.
- ALTAŞ, Eşref, “Düstûrü’l-Amel’in İslâm Siyaset Edebiyatındaki Yeri ve Kâtip Çelebi’nin Siyaset Düşüncesi”, *Kutadgubilig: Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2008, sayı: 14, s. 217-263.
- ALTAŞ, Eşref, “Kâtip Çelebi’de İslahat Düşüncesi”, *Kutadgubilig: Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2007, sayı: 12, s. 273-313.
- ARSLAN, Taha Yasin, “İslâm Araştırmalarına Adanan Bir Asırlık Hayat: Fuat Sezgin (1924-2018)”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 41 (2019): s. 201-205.
- AYDIN, Cemil, “Türk Bilim Tarihi Yazımında ‘Zihniyet’, ‘Din’ ve ‘Bilim’ İlişkisi”, *TALİD*, c. 2, sy. 4 (*Türk Bilim Tarihi*), İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, 2004, s. 29-44.
- BİLEN, Osman, “Oryantalist Helmut Ritter’in Prof. Dr. Fuat Sezgin’e Etkisi”, *KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi I. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu- Prof. Dr. Fuat Sezgin ve İslâmî İlimler*, ed. Feyza Betül Köse, Kahramanmaraş: 2019.
- BİLİCİ, Faruk, “Renan, Ernest”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/renan-ernest>
- BULUT, Emrullah “Kâtip Çelebi’nin Aklî İlimler Merkezli Medrese/İlmiye Eleştirisi ve Modern Tarih Yazıcılığındaki Yeri Üzerine”, *Kutadgubilig: Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2008, sayı: 13, s. 253-292;
- BULUT, Yücel, “Oryantalizm”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/oryantalizm>
- BULUT, Yücel, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2004.
- CÜNDİÖĞLU, Düccane, “Ernest Renan ve ‘Reddiyeler’ Bağlamında İslam-Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı”, *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 1996/2, s. 1-90.

- CÜNDİOĞLU, Düccane, *Keşf-i Kadîm -İmâm Gazâlî'ye Dair-*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004.
- FAZLIOĞLU, İhsan, *Akıllı Türk Makul Tarih*, İstanbul: Papersense Yayınları, 2014.
- FAZLIOĞLU, İhsan, İki Ucu Müphem Bir Köprü: 'Bilim' ile 'Tarih' ya da 'Bilim Tarihi', *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 2, sy. 4 (*Türk Bilim Tarihi*), İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, 2004, s. 9-27.
- GÖKYAY, Orhan Şaik "Düstûrü'l-Amel", <https://islamansiklopedisi.org.tr/dusturul-amel>
- GÖKYAY, Orhan Şaik, "Cihannümâ", <https://islamansiklopedisi.org.tr/cihannuma--katip-celebi>
- GÖKYAY, Orhan Şaik, "Kâtip Çelebi: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri", *Kâtip Çelebi: Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Ankara: TTK Basımevi, 1991, s. 3-90
- KANAR, Mehmet, "Geschichte Der Arabischen Litteratur", <https://islamansiklopedisi.org.tr/geschichte-der-arabischen-litteratur>
- KÂTİP ÇELEBİ, *Mizânü'l-Hakk fî İhtiyârî'l-Ehakk: İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü*, neş. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul: Marifet Yayınları, 2001.
- KÂTİP ÇELEBİ, *Keşfü'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, c. I-II, neş. Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971.
- KUTLUER, İlhan, "Kâtib Çelebi", <https://islamansiklopedisi.org.tr/katib-celebi>,
- KUTLUER, İlhan, "Mizânü'l-Hakk", <https://islamansiklopedisi.org.tr/mizanul-hak>
- KUTLUER, İlhan, "Keşfü'z-Zunûn", <https://islamansiklopedisi.org.tr/kesfuz-zunun>
- SAİD, Edward, *Oryantalizm*, çev.: Selahattin Ayaz, İstanbul: 1989.
- SEZGİN, Fuat, *İslâm'da Bilim ve Teknik*, çev. Abdurrahman Aliy; yay. haz. Hayri Kaplan-Abdurrahman Aliy; yay. yönetmeni Nevzat Bayhan, c. 1-5, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)-Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008.
- SEZGİN, Fuat, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, Söyleşi: Sefer Turan, İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.
- SEZGİN, Fuat, "Fuat Sezgin ile 'Bilim Tarihi' Üzerine", düzenleme: İhsan Fazlıoğlu, TALİD, c. 2, sy. 4 (*Türk Bilim Tarihi*), İstanbul: 2004, s. 355-370.
- YEKHEF, Houria, "Kâtip Çelebi'nin Süllemü'l-Vusûl İsimli Eseri Üzerine", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c. 12, sy. 2 (1999), s. 149-158.
- YURTOĞLU, Bilal, *Kâtip Çelebi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2009.
- YÜCE, Nuri, "Brockelmann, Carl" <https://islamansiklopedisi.org.tr/brockelmann-carl>
- Notlar 12: *Kurtuluşun İki Yüzü: Hakikat ve Siyaset -350. ölüm Yıldönümünde Kâtip Çelebi-*, Konuşmacılar: Fikret Sarıcaoğlu, Eşref Altaş, Emrullah Bulut; hazırlayan: Emrullah Bulut, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, 2008.
- Vefatının 350. yılında Kâtip Çelebi*, editör: Sait Öztürk; Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Bayhan; Yayın Danışmanı: Bekir Karlığa, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, 2007.
- Prof. Dr. Fuat Sezgin İslâm Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı, <http://www.ibtav.org/eserler> ; <http://www.ibtav.org/sayfa/1/ozgecmisi>,

14 Şubat 2020 tarihinde,
Üsküdar Üniversitesinde düzenlenen
bir törenle yarışmada dereceye giren
öğretmenlere ödülleri verilmiştir.

Ödül töreni sonrasında,
dereceye giren öğretmenlerin iştirakiyle,
Mustafa Aldı moderatörlüğünde, makalelerin
tanıtıldığı bir panel icra edilmiştir.

Fuat Sezgin Yılı kapsamında düzenlediğimiz etkinlikler sonucunda elde ettiğimiz en büyük tecrübe;

İslam Medeniyeti'nin tüm bilim dallarının gelişmesine olan muazzam katkılarının genç nesillere aktarılmasının önemli bir eğitim ve öğretim sorumluluğu olduğudur.

Bu çerçevede, Üsküdar Üniversitesi olarak, Fuat Sezgin Hocamızın doğum tarihi olan 24 Ekim haftasında, Gülhane Parkı'nda bulunan İstanbul Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi ile Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin Kütüphanesi'nin öğrencilerimiz tarafından ziyaret edilmesinin gelenek haline getirilmesi, Uygarlık Tarihi dersi kapsamında Bilim Tarihi konusunun burada işlenerek Fuat Sezgin Hocamızın çalışmalarının öğrencilerimize aktarılması uygun mütalaa edilmektedir.

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Hayatı ve Temel Eserleri

Medeniyet Tarihi ve History of Civilizations derslerini verecek olan öğretim üyelerinin istifade etmesi amacıyla, Türkçe ve İngilizce başvuru dokümanı olarak hazırlanmıştır.

Prof. Dr.

FUAT SEZGİN

(1924-2018)

* 24 Ekim 1924'te Bitlis'te doğdu. 1943'te İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsünde Alman şarkiyatçı Helmut Ritter'in öğrencisi oldu.

* 1947'de Bedî ilminin tekâmülü konusundaki tezini bitirerek (Helmut Ritter'in danışmanlığıyla) Ebû Ubeyde Me'mar ibn el-Musennâ'nın Mecâz'ul-Kur'an'ındaki filolojik tefsiri konu alan ikinci bir tez hazırladı. **Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar** adındaki takdim tezini 1956 yılında yayımladı.

* 1960'ta 147 akademisyenle birlikte üniversiteden men edildiğinden İstanbul Üniversitesinden ayrılarak Frankfurt Üniversitesinde araştırma ve öğretim faaliyetlerine devam etti.

* Prof. Fuat Sezgin was born in 24 October 1924 at Bitlis, Turkey. In 1943, he started his academic studies at Istanbul University Institute of Oriental Studies and became a student of the German orientalist Helmut Ritter.

* In 1947, he finished his dissertation on the evolution of the science of rhetoric, and he prepared a second dissertation under the supervision of Helmut Ritter on the exegesis in the "Majaz al-Quran" of Abu Ubaid. He published his dissertation titled *Research on the Sources of Bukhari* in 1956.

* Since he was banned from the Istanbul University as one of the 147 academicians in 1960, he continued his research and teaching activities at the University of Frankfurt.

* 1965'te Frankfurt Üniversitesi Institut für Geschichte der Naturwissenschaften'da Câbir b. Hayyân hakkında ikinci doktora tezini yazdı ve bir yıl sonra profesör unvanını kazandı.

* Aynı yıl kendisi gibi şarkiyatçı olan Ursula Sezgin'le evlendi. Kızları Hilal, 1970 yılında dünyaya geldi.

* Standart referans kitabı olan ve **Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS) / Arap İslam Bilimleri Tarihi** olarak bilinen 17 ciltlik eserinin ilk cildi 1967'de yayımlandı.

* 1978'de aldığı Kral Faysal İslâmî İlimler Ödülü'yle verilen desteğe binaen 1982'de Johann Wolfgang Goethe Üniversitesine bağlı, **Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften**'i (Arap-İslam Bilimleri Tarihi

* In 1965, he concluded his second doctorate dissertation on Jabir ibn Hayyan at the Frankfurt University Institut für Geschichte der Naturwissenschaften and was awarded with professorship a year later.

* He married Ursula Sezgin, who was an Orientalist like himself in the same year. Their daughter Hilal was born in 1970.

* The first volume of his 17-volume work, which is a standard reference book, known as the *Geschichte des arabischen Schrifttums (GAS) / Arabic Islamic Science History*, was published in 1967.

* In 1978, he won the King Faisal Islamic Studies Award, and in virtue of this award, he founded the Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen

* Frankfurt'ta kurduğu **İslam Bilim Tarihi Müzesinde** 800'den fazla İslam bilim aleti modeli yaptı. Ayrıca Müzede, 45 bin ciltlik **Bilim Tarihi Kütüphanesi** bulunmaktadır.

* İkinci müze çalışması 2008'de, yaklaşık 700eserin bulunduğu İstanbul Gülhane Parkı içerisindeki binada gerçekleşti. Her iki müzede sergilenen aletleri ve tanıtıcı mahiyette 5 ciltlik **İslam'da Bilim ve Teknik** adlı Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca olarak 4 dilde yayımlanmış bir katalog eser hazırladı.

Wissenschaften (Institute for the History of Arab-Islamic Sciences) in 1982, which was affiliated with the University of Johann Wolfgang Goethe.

* He made more than 800 Islamic scientific instrument models at the Museum of Islamic History he founded in Frankfurt. The museum also has the History of Science Library, with forty-five thousand books.

* The second museum was founded in 2008 in the Gülhane Park in Istanbul, where approximately 700 works can be found. He published a 5 volume catalogue related to the tools exhibited in both museums under the title of *Science and Technique in Islam* in Turkish, English, German and French.

FUAT SEZGİN'İN 17 CİLTLİK DEV ESERİ ARAP-İSLAM BİLİMLERİ TARİHİ FUAT SEZGİN'S 17 VOLUME GRAND WORK HISTORY OF ARABIC-ISLAMIC SCIENCES

1. CİLT: KUR'AN BİLİMLERİ, HADİS, TARİH, FIKIH, TASAVVUF

Eser; Emevîler ve Abbasîler döneminde Kur'an ilimleri, hadis, tarih, fıkıh, kelam ve tasavvuf konularını içerir. Prof. Dr. Fuat Sezgin'in hadislerin yazılı kaynakları hakkındaki görüşlerini de kapsar.

2. CİLT: ŞİİR

Eser; Cahiliye dönemi şiirinden başlayarak Muallakat ve Abbasîler döneminde derlenen şiir koleksiyonları hakkında bilgi verir.

3. CİLT: TIP, ECZACILIK, ZOOLOJİ, VETERİNERLİK

Eser; Antik Yunan, Süryani, İran ve Hint kaynaklarından itibaren ilk Arap hekim ve eczacıları, zooloji ve veterinerlik konularını içerir.

4. CİLT: SİMYA, KİMYA, BOTANİK, TARIM

Eser; Antik Yunan kaynaklarından başlayarak simya ve kimya, botanik ve tarım konularını içerir.

5. CİLT: MATEMATİK

Eser; Antik Yunan kaynaklarından başlayarak Müslüman matematikçileri konu eder. İslam matematiğinin oluşumuna Hint, İran ve Süryani kaynaklarının etkisi tartışılır.

6. CİLT: ASTRONOMİ

Eser; Müslüman bilim adamlarının Antik Çağ astronomi incelemeleri, özümleme ve geliştirmeleri konularını içerir. Eski Yunan ve Hint kaynaklarının incelenerek Müslüman astronomlar ve çalışmaları aktarılır.

7. CİLT: ASTROLOJİ, METEOROLOJİ VE İLGİLİ ALANLAR

Eser; İslam dünyasında astrolojiyi çürüten yazılar

ve Antik Çağ'dan başlayarak bu alanda çalışmış kişileri içerir. Meteorolojinin yanı sıra hava durumu tahminleriyle ilgili halk astronomisi literatürü ele alınır.

8. CİLT: SÖZLÜKÇÜLÜK

Eser; Arap sözlükçülüğünün başlangıcı ve gelişimini, Kur'an sözlüğü türünden eserlerden başlayarak, Irak, Küfe, Bağdat, İran, Mısır, Kuzey Afrika ve İspanya'da (Endülüs) yazılmış sözlükler ve yazarı bilinmeyen anonim sözlükleri içerir.

9. CİLT: GRAMER

Eser; İslam dünyasının önemli tarihi merkezlerinde yapılmış gramer çalışmalarını, dil felsefesi ve gramerin mantıkla ilişkisi konularını içerir.

10. CİLT: İSLAM'DA MATEMATİKSEL COĞRAFYA VE HARİTACILIK VE BATI'DAKİ DEVAMI (1. Bölüm)

Eser; Eski Yunan matematiksel coğrafyası, Batlamyus'un Coğrafya adlı eseri, İslami dönemin Me'mun öncesi ve sonrası, Biruni dönemi ve matematiksel coğrafya çalışmalarının 10. yüzyıldan itibaren Avrupa'daki resepsiyon süreci konularını içerir.

11. CİLT: İSLAM'DA MATEMATİKSEL COĞRAFYA VE HARİTACILIK VE BATI'DAKİ DEVAMI (2. Bölüm)

Eser; İslam dünyasında üretilen haritaların Avrupa'daki etkileri ve Hint Okyanusu'ndaki denizcilik konularını içerir.

12. CİLT: İSLAM'DA MATEMATİKSEL COĞRAFYA VE HARİTACILIK VE BATI'DAKİ DEVAMI (Haritalar)

Eser; 10. ve 11. ciltte atıf yapılan ve incelenen haritaları içerir.

13. CİLT: İSLAM'DA MATEMATİKSEL COĞRAFYA VE HARİTACILIK VE BATI'DA DEVAMI

(Yazarlar)
Eser; önceki ciltlerde incelenen matematiksel coğrafyacı Müslüman bilim adamlarını inceler ve Amerika Kıtası'nın Müslüman denizciler tarafından Kolomb'dan önce keşfedildiği görüşü tartışılır.

14. CİLT: BEŞERİ COĞRAFYA 1. BÖLÜM: GENEL VE ÜLKELEER COĞRAFYASI, ŞEHİR VE BÖLGE COĞRAFYASI

Eser; İslam medeniyetine bilimsel coğrafyanın 9. - 18. yüzyıl arasındaki gelişimini inceleyerek İslam coğrafya bilimindeki gelişmelerin İspanya dışındaki Avrupa'ya ulaşması ve İslam coğrafya biliminin 18. ve 19. yüzyılda Avrupalı coğrafyacılar üzerindeki etkisi konularını içerir.

15. CİLT: BEŞERİ COĞRAFYA 2. BÖLÜM: TOPOGRAFYA, COĞRAFYA SÖZLÜKLERİ, KOZMOLOJİ, SEYAHATNAMELER

Eser; coğrafya, topografya, kozmoloji ve seyahatnamelerin İslami dönemdeki gelişimini içerir.

16. CİLT: EDEBİYAT LİTERATÜRÜ 1. BÖLÜM: ŞİİR, HİTABET VE EDEBİYAT TEORİSİ, ŞİİR KİTAPLARI, ANTOLOJİLER, NESİR

Eser; Arap Yanmadası, Suriye, Basra, Küfe, Bağdat, İran, Mısır, Kuzey Afrika ve İspanya'da yazılan şiir kitaplarının incelenmesiyle şiir, hitabet antoloji ve nesir alanlarının gelişimini içerir.

17. CİLT: EDEBİYAT LİTERATÜRÜ 2. BÖLÜM: "EDEB" VE EĞİTİM LİTERATÜRÜ

Eser; Sicilya da dâhil olmak üzere klasik İslam medeniyetinin ana merkezlerindeki eğitim anlayışını içerir.

İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ TARİHİ MÜZESİ

MUSEUM FOR THE HISTORY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY IN ISLAM

TÜRKİYE'DE İLK
DÜNYADA İKİNCİ ÖRNEK

A FIRST IN TURKEY AND
SECOND IN THE WORLD

* Müze, Prof. Dr. Fuat Sezgin'in çalışmaları ve öncülüğünde 24 Mayıs 2008'de Gülhane Parkında Saray Sur Duvarına bitişik Has Ahırlar Binasında açılmıştır.

* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Frankfurt Üniversitesi Arap İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü, Prof. Dr. Fuat Sezgin, Türkiye Bilimler Akademisi (TUBA) ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) arasında 16.01.2007 tarihinde imzalanan protokole göre faaliyet göstermektedir.

* 3500 m²'lik sergi alanı ve toplam 570 adet alet, cihaz kopyaları, maket ve model koleksiyonu ile alanında Türkiye'de ilk, Frankfurt'tan sonra ise dünyada ikinci örnektir.

* İki kat olan Müzenin tamamında İslam bilim adamlarının eserlerinin model ve maketleri sergilenmektedir. Bu model ve maketlerin büyük bir kısmı, Frankfurt'taki Johann Wolfgang Goethe Üniversitesine bağlı Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü tarafından yazılı kaynaklardaki tarif ve resimlere göre, çok küçük bir kısmı ise günümüze ulaşan eserlerin orijinaline dayanılarak yapılmıştır.

* Müzenin bahçesinde, üzerinde Halife el-Me'mun'un 9. yüzyılda yaptırdığı Dünya Haritası'nın kopyası olan yerküre ile 22 Haziran 2013 tarihinde açılan İbn-i Sina'nın el-Kanun fi't-Tıbb kitabının ikinci cildinde bahsedilen tıbbi bitkilerden 26'sının bulunduğu İbn-i Sina Botanik Bahçesi yer almaktadır.

* The museum was founded on 24 May 2008 under the leadership and studies of Prof. Fuat Sezgin at Gülhane Park.

* It operates in accordance with the protocol signed on 16.01.2007 between The Ministry of Culture and Tourism, Institute of History of Arabic Islamic Sciences, University of Frankfurt, Prof. Fuat Sezgin, Turkey Academy of Sciences (TUBA) and the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK).

* This museum is the first in Turkey and the second in the world after Frankfurt given the 3500 m² exhibition area and a total of 570 instruments, appliances replicas, models and collections.

* The museum, which has two floors, displays the models of the works of Islamic scientists. Most of these models were built by the Institute of History of Arabic-Islamic Sciences of the Johann Wolfgang Goethe University in Frankfurt, according to the descriptions and illustrations in the written sources, while a very small portion was built on the origin of the works that have survived.

* In the garden of the museum, the Earth which is a copy of the World Map, built by the Caliph al-Measimun in the 9th century and Ibn-i Sina Botanical Garden, which was opened on 22 June 2013, contains 26 of the medicinal plants mentioned in the second volume of al-Kanun fi't-Tıbb can be found.

KİMYA TERİMİNİN MUCİDİ CÂBİR BİN HAYYÂN INVENTOR OF TERM “CHEMISTRY” CÂBİR BİN HAYYÂN

Kimya terimini ilk kullanan Câbir bin Hayyân'dır. Atomun parçalandığında Bağdat'ın altını üstüne getirecek büyük enerjiyle yüklü olduğunu yazmış, organik maddelerin damıtılarak ayrılacağını deneyerek göstermiştir. Modelde kimyasal cevherleri ısıtmaya yarayan bir fırın görülmektedir.

“Sadece İslam dünyasının değil de, inancımıza göre bütün bilim tarihinin en akıllı ve en verimli şahsiyetlerinden biri bu yüzyılda (8.yy.) yaşamıştı. Bununla Câbir b. Hayyân'ı kastediyorum. Câbir kimya bilimi ile başlamıştı, zamanla devrin bütün ilimlerine uzanmıştı. Onun eserlerini tanıyan bir kimya tarihçisi İngiliz Holmyard onu 18. yy.'da, yani bin yıl sonra yaşamış olan Lavoisier ile kimya tarihinde aynı yükseklikte görüyordu.”

(Fuat Sezgin'in 17 Ekim 2016'da İstanbul Üniversitesinde yaptığı konuşmadan)

Câbir bin Hayyân is the first using the term of chemistry. He wrote that when atomic fission occurred, it was loaded with great energy enough to wipe off Baghdad and showed that organic matter can be separated by distillation. The model shows a furnace for heating chemical ores.

“Not only in the Islamic world but also according to my belief that one of the smartest and most productive personalities in the history of science lived in this century (8th century). I mean Câbir bin Hayyân. Câbir started with chemical science, and over time it reached to all the sciences of the time. The British historian Holmyard, who knew his works, saw him at the same importance as the history of chemistry with Lavoisier, who lived in the 18th century, a thousand years later.”

(Prof. Fuat Sezgin's speech at İstanbul University on October 17, 2016)

EL-MEMUN'UN DÜNYA HARİTASI AL-MA'MUN'S WORLD MAP

"Bu yüzyılın (9. yy.) ilk çeyreğinde Halife el-Me'mûn Bağdat'ta ve Şam'da dünyada bilinen ilk iki rasathaneyi kurduymuştu. Sık sık astronomik çalışmaları kendisi idare ediyordu. Bağdat'taki sonuçlarından hareketle Mekke'nin rasatlarına dayanan ilk enlem, boylam derecelerini şahsen hesapladı.

Aynı halife Sincar Ovası'nda rasat ve ölçülere dayanarak bir boylam derecesinin uzunluğunu hesaplatmıştı. Alınan ortalama sonuca göre 56 2/3 mil bugünkü yaklaşık 111 km. Böylece Ekvator'un değeri 40 bin km. kadar tanınmıştı. Büyük astronom ve arabist İtalyan asıllı Carlo Alfonso Nallino, 1910 yılında bunun **'Arapların harikulade bilimsel çalışmalarından biri olduğunu'** söylüyordu.

Bu sonuç elde edildikten sonra Halife 70 kadar bilgini dünyanın bilinen kısmının haritasını yaptırmakla görevlendirdi. Onlar bir dünya haritasından başka bir de bu haritanın yapılmasını sağlayan 3 binden fazla yerin enlem-boylam derecelerinin kitabını sağladılar. Bu kitap biliniyordu ve yayımlandı ama harita kaybolmuştu.

O, 1984 yılında, İstanbul Topkapı Sarayında miladi 1341 [1925] yılından kalmış bir ansiklopedide karşısına çıktı. Haritayı ve kalan enlem-boylam derecelerine dayanarak yaptığımız nüshasını Frankfurt'taki Enstitümüzde yayımladık."

(Fuat Sezgin'in 17 Ekim 2016'da İstanbul Üniversitesinde yaptığı konuşmadan)

"In the first quarter of this century (9th century), the Caliph al-Me'mûn had established the first two observatories known in Baghdad and Damascus. He often led the astronomical studies himself. He personally calculated the first latitude and longitude values of Mecca based on observations on the results of the Baghdad observatory.

The same caliph calculated the length of a longitude on the Sincar lowland, based on observations and measurements. According to the average result taken 56 2/3 miles is about 111 km today. Thus, equator's length was recognized as 40 thousand km. The great astronomer and arabist Carlo Alfonso Nallino, who was of Italian origin, said in 1910 that "It is one of the wonderful scientific studies of the Arabs".

After obtaining this result, Caliph charged as many as 70 scholars to map the known part of the world. They provided a book of the latitude-longitude of more than 3,000 places, which enabled a map to be made apart from a world map. This book was known and published, but the map was lost. This appeared to me in 1984 in an encyclopedia of Istanbul's Topkapı Palace that originated from the year of 1341 [1925]. Based on the map and the remaining latitude-longitude degrees, we have published a copy in our Institute in Frankfurt."

(Prof. Fuat Sezgin's speech at Istanbul University on October 17, 2016)

CEBİR, ARİTMETİK ve HÂRİZMÎ ALGEBRA, ARITHMETIC and HÂRİZMÎ

"Daha önce de adlandırdığım gibi Müslümanlar Sanskritçeden Siddhanta'yı ve Öklid'in Elementler kitabını Arapçaya tercüme etmekle hatta sonuncusunu birkaç sefer şerh etmiş olmakla matematikte daha 2. (yani miladî 8.) yüzyılda bir hayli ilerlemiş olduklarını gösteriyorlar. Cebir ilmini daha 2. yy.'da onların tanımış olduklarında şüphe etmemek lazım. Zira onlar Hintlilerin cebiri içeren kitabın Arapçaya tercümesini aynı yüzyılın ortalarında gerçekleştirmişlerdi.

İslamın 3. yüzyılının ilk çeyreğinde üç cebir kitabı birbirlerine çok yakın zamanda yazıldı. Bunlardan muhtemelen ilki Halife el-Me'mûn'un astronomlarından ve coğrafyacılarından el-Hârizmî idi. Bu, modern İslam dünyasında, Türkiye'de bazıları tarafından yanlışlıkla Cebir'i icat eden kimse diye tanınır. Cebir çok daha önceleri Babililer, Yunanlılar, Çinliler ve Hindliler tarafından aritmetikle birlikte matematiğin bir bölümü olarak bilinirdi. Hârizmî'nin başarısı cebir ile aritmetiği iki ayrı disiplin olarak sunan kimse olmasındadır. Bu iki kitap Latinceye çevirileriyle Avrupa'da tanınan ilk matematik kitaplarıdır. Aritmetik kitabının 1126 yılındaki çevirisiyle Arap rakamları (sayı şekilleri) Avrupa'da yayılmaya başladı."

(Fuat Sezgin'in 17 Ekim 2016'da İstanbul Üniversitesinde yaptığı konuşmadan)

"As I have mentioned before, Muslims have shown that they have progressed much more in the 2nd (i.e., 8th century) in mathematics from Sanskrit by translating Siddhanta and Euclid's Elements of the Book into Arabic. There is no question that they became familiar with the science of Algebra. In the second century, they translated the Hindu algebra in the middle of the same century. Three algebra books were written very recently in the first quarter of the 3rd century of Islam. The first of these was probably al-Hârizmî from the astronomers and geographers of Caliph el-Mamûn. In modern Islam world, this person is acknowledged in Turkey by mistake as the person who invented Algebra. Algebra was previously known by the Babylonians, the Greeks, the Chinese and the Hindus as a part of mathematics along with arithmetic. The success of al-Hârizmî lays in the fact that he is the one who presents algebra and arithmetic as two separate disciplines. These two books are the first mathematics books in Europe recognized with Latin translations Arabic numeric (numeral shapes) began to spread in Europe in 1126 with the translation of the Arithmetic book."

(Prof. Fuat Sezgin's speech at Istanbul University on October 17, 2016)

Hârizmî, Kitab el-Hârizmî

Hârizmî: "Önemli sayıların keşfi için güç veren Allah'a şükürler olsun. Aslında her şeyi yansıtan, aksettiren insanın hesaplamaya ihtiyacıdır. Ben her şeyin rakam ihtiva ettiğini keşfettim ve rakamın birimleri birleştirmekten başka bir şey olmadığını keşfettim."

Hârizmî: "Praise Allah for strengthening the discovery of important numbers. In fact, it is the computation need of the individual that reflects everything. I've discovered that everything contains numbers, and I've discovered that the numeral is nothing more than uniting units."

İBN-İ HEYSEM'İN OPTİKTE ÇIĞIR AÇAN BULUŞU IBN HEYSEM'S EPOCHAL INVENTION IN OPTICS

"Cebir alanında el-Mâhânî adındaki bir matematikçi ve astronom, Arşimed'in ortaya attığı bir problemi üçüncü dereceden bir denkleme çevirmişti ama denklemi çözmemişti. El-Mâhânî'den 40 veya 50 yıl kadar sonra Abû Ca'fer el-Hâzin adlı büyük bir matematik ve astronomi bilgini dünyada üçüncü dereceden bir denklemi çözen ilk matematikçi olarak karşımıza çıkıyor. Bundan elli yıl kadar sonra bu integral hesabıyla çözümlerde çok önemli büyük bir adımı çok yönlü, büyük matematikçi, astronom İbn el-Heysem (öl. 432/1041) atmıştı. İbn el-Heysem bu problemi 4. dereceden bir denklemle çözmüştü. Kitabının Latinceye tercümesinden sonra bu problem 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Avrupa'da matematikçileri uğraştırmıştı. Bu problem Avrupa'da İbn el-Heysem'in adıyla "Problema Alhazeni" diye tanınıyordu. Bu problem Leonardo da Vinci'yi de meşgul etmişti. O anlaşılabilirliği için, problemi bir modelle gösterebilmenin yolunu aramıştı."

(Prof. Fuat Sezgin at Istanbul University on October 17, 2016)

(Fuat Sezgin'in 17 Ekim 2016'da İstanbul Üniversitesinde yaptığı konuşmadan)

"In the field of algebra, a mathematician and an astronomer named al-Mâhânî transformed Archimedes' problem had been into a cubic (third-degree) equation but could not solve the equation. 40 or 50 years after al-Mâhânî, a mathematical and astronomical scholar named Abû Cafer al-Hâzin appeared as the first mathematician in the world to solve a third-order equation. Fifty years later, a great, versatile mathematician and an astronomer İbn al-Heysem (d. 432/1041) took remarkable steps

in using this integral calculus for the solution. İbn al-Heysem solved this problem with a quartic (fourth degree) equation.

After the translation of his book to Latin, this problem made mathematicians to struggle in Europe from the 13th to the 19th century. This problem was known in Europe "Problem Al Hazzani" by name İbn al-Heysem.

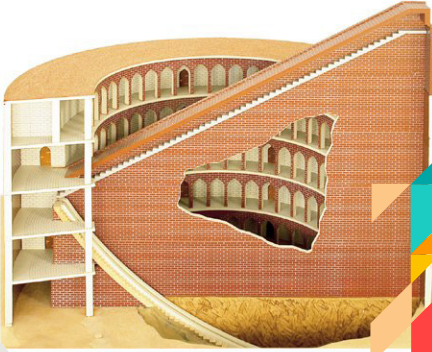
This problem also kept Leonardo da Vinci busy. He searched for a way to show the problem with a model in order to be understood."

(Prof. Fuat Sezgin at Istanbul University on October 17, 2016)

Gökkuşluğu Teorisine dair düzenek. İbn-i Heysem, optikte çığır açan çalışmalar yapmıştır; ışığın düz çizgide hareket ettiğini ışığın sönümlü bir hızla sahip olduğunu, farklı ortamlara geçerken kırıldığını farklı renklerden oluştuğunu deneysel olarak göstermiştir.

The mechanism about rainbow theory. İbn al-Haytham made groundbreaking works in optics. He has shown that the light is moving in the straight line and the light has a finite velocity and he experimentally showed that the light is broken into different colors while passing through different environments.

SEMERKANT RASATHANESİ SAMARKAND OBSERVATORY

Meraga Rasathanesini inceleyen Uluğ Bey, Semerkant'ta başka bir rasathane kurarak burada büyük bir yıldız kataloğu (1018 yıldızın adı, parlaklığı, konumu) yayımlanmıştır. Araçça yayımlanan kitap Farsça ve İngilizceye çevrilmiştir. Kadızade-i Rumi ve Ali Kuşçu burada çalışmışlardır.

“El-Kâşî, İslam kültür dünyasının en büyük astronom ve matematikçilerindedir. O, Semerkant'da yaşıyordu. Timür'un torunu Uluğ Bey'in hocası idi. 1436 m. de ölmüştür. O Miftâh El-Hisâb adlı büyük kitabında bize dördüncü dereceden 71 tip denklem ve çözümlerini sunuyor. (Modern Çağ'da bunların altısı bir nevi tekrar olarak değerlendirilerek toplam sayı 65'e indiriliyor.) El-Kâşî, matematik alanında daha birçok buluşların sahibidir.”

(Fuat Sezgin'in 17 Ekim 2016'da İstanbul Üniversitesinde yaptığı konuşmadan)

Uluğ Beg, who studied the Meraga Observatory, established another observatory in Samarkand, where a large catalog of stars (name, brightness, location of 1018 stars) was published. The book published in Arabic is also translated into Persian and English. Qāḏī Zāda al-Rūmī and Ali Qushjī worked here.

“Al-Kāshī is one of the greatest astronomers and mathematicians in the Islamic world. He was living in Samarkand. He was the teacher of Uluğ Beg, the grandson of Timur. He died in 1436. In his great book titled Miftāh alhisāb, offers us 71 types of quartic equations and solutions. (In the modern age, six of them are re-evaluated and the total number is reduced to 65.) Al-Kāshī owns many more inventions in mathematics.”

(Prof. Fuat Sezgin's speech at İstanbul University on October 17, 2016)

Osmanlı'da ilk rasathane III. Murad zamanında Takiyüddin Mehmet tarafından 1577 yılında İstanbul'da kurulmuştur.

The first observatory was founded by Taqī al-Dīn Mehmed during III. Murad's period of the Ottoman Empire in 1577 in İstanbul.

İDRİSİ'NİN DÜNYA HARİTASI IDRISI'S WORLD MAP

"İslam dünyasından bilimlerin nasıl Avrupa'ya yayıldığını biliyoruz. Büyük bir insan topluluğuna sahip olmayan Portekiz birkaç yüzyıl sonra egemenliğini ele geçirmiş, Atlas Okyanusu'nda ciddiye alınan denizci bir devlet olmuştu. Arapların denizcilik bilgisiyle, usturlaplarıyla, haritaları, silahları, gemi tipleriyle ve kılavuzlarıyla Portekizliler 16. yy. da Hint Okyanusu'nun hâkimi olmuşlardı. Küçük Portekiz Devleti'nin donanması Osmanlı İmparatorluğu'nun Kızıldeniz'deki donanmasını yenmiş, parçalamış ve Hindistan'a kadar kovalamıştı. Dünya'yı güneye doğru sıvırlen bir armut gibi zanneden Kristof Kolomb da kendine İtalya'dan gönderilen bir Arap haritasıyla Amerika'nın kâşifi olma şöhretine ulaşmıştı. İnsan coğrafyasında, yani beşerî coğrafyada müslümanlar daha m. 10., 11., 12. yy.da Avrupalıların 19. ve 20. yy. da ulaşacakları düzeyde bulunuyorlardı."

"We know how sciences from the Islamic world spread to Europe. Portugal, which did not have a large population of people, had conquered its sovereignty a few hundred years later and became a sailor state taken seriously in the Atlantic. The Portuguese became the ruler of the Indian Ocean in the 16th century with the maritime knowledge of the Arabs, their astrolabe, maps, weapons, ship types and guides. The fleet of the small Portuguese state defeated and destroyed the Ottoman Empire's fleet in the Red Sea and chased to India. Christopher Columbus, who thought that the world was like a pear tapering to the south, had the reputation as the American discoverer with an Arab map sent from Italy. In the human geography, the Muslims were at such a level in 10th, 11th and 12th centuries, at which the Europeans would only reach in the 19th and 20th centuries."

İdrisi Norman Kralı II. Roger'in isteği üzerine meşhur dünya haritasını yapmıştır. Bu harita esas itibarıyla Me'mun coğrafyacılarının dünya haritasına dayanmaktadır. Dünya'nın enlem ve boylamlarını ilk defa ve en doğru biçimde İslam alimlerinin tespit ettiklerini bu haritadan öğreniyoruz.

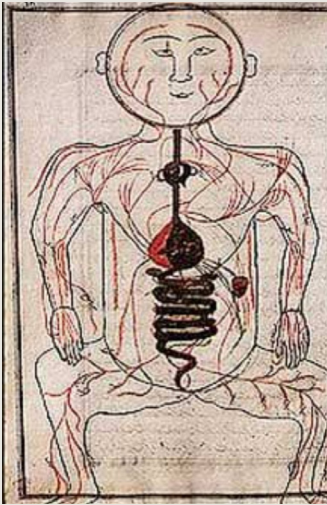
İdrisi made a famous world map at the request of King Roger II of Norman. This map is mainly based on the world map of the Me'mun geographers. We learn from this map that the world's latitude and longitude have been determined for the first time and most accurately by Islamic scholars.

Usturlap, astronomide çeşitli problemlerin grafik olarak gösterilmesi, yıldız yüksekliklerinin ölçülmesi, enlemlerin belirlenmesi, zamanın ölçülmesi, burçlarla ilgili bilgilerin elde edilmesi, namaz vakitlerinin belirlenmesi gibi alanlarda kullanılmaktadır.

Astrolabe is used in astronomy in the fields of graphical representation of various problems, measurement of star heights, determination of latitudes, measurement of time, obtaining information about horoscopes, determination of prayer times.

**HUNEYN B. İSHAK'IN
GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ
EN ESKİ GÖZ RESMİ
EARLIEST ANATOMICAL EYE
DRAWN BY HUNEYN B. ISHAK**

El Cezeri Kitab el-Câmi isimli eserinde şamandıraların, bir kaba giren sıvı aracılığıyla yükselerek, karşı ağırlığı aşağı indirmesi esasına göre çalışan çeşitli aletler tarif etmiştir. Bu alet hacamat yoluyla alınan kan miktarını ölçmeye yararaktadır.

In his book of Kitab al- Câmi, Al Jazari described various tools that operate on the principle that the buoys are raised by means of a liquid entering the container and downwards. This instrument is used to measure the amount of blood taken by cupping.

İbn Nefis, İbn-i Sina'nın Kanunu'nun Anatomi Kısmı için Açıklama eserinde kan dolaşımı konusunda yanlışları düzeltmiştir. Ona göre kalbin sağ karıncığına gelen kan, akciğerlere gidip temizlendikten sonra, kalbin sol karıncığına gelmektedir. (Küçük Kan Dolaşımı)

Ibn al-Nafis corrected the mistakes about blood circulation in the anatomy part of Ibn Sina's work, "Canon of Medicine". According to him, the blood that comes to the right ventricle goes to the lungs and goes to the left ventricle of the heart. (Microcirculation)

DÜNYANIN İLK KATARAKT AMELİYATI WORLD'S FIRST CATARACT SURGERY

İslam dünyasının yetiştirdiği göz hekimlerinden biri olan ve Batı'da "Canamusalı" ismiyle tanınan Ammâr bin Ali el-Mevsilî, Batı dünyası Orta Çağ karanlığındayken, dünyanın ilk katarakt ameliyatını yaparak tarihe geçmiştir.

Zehravi ise tıp tarihinde Yeni Çağ'dan önce 200'den fazla aleti tarif eden ve resimlerle donatan ilk hatta belki de tek hekimdir. Zehravi'nin önemli aletlerin kullanımlarının gösterildiği tedavi sahnelerine ilişkin pek çok çizime yer vermesiyle artmaktadır.

Ammâr bin Ali el-Mevsilî was one of the ophthalmologists of the Islamic world and known in the West as "Canamusalı". He conducted the world's first cataract surgery ever in history during the medieval darkness of the Western world.

Al-Zahravi was the first or perhaps the only physician to describe and illustrate more than 200 tools before the New Age in medicine. The importance of al-Zahravi increased with the inclusion of many drawings of the treatment scenes in which the use of tools is shown.

SON SÖZ FINAL WORD

"Bir gün yürürlükte bulunan bilim tarihi kitaplarının çoğunun, genelde gerçekleri çok az aktirenen basmakalıp, tendensiyöz hükümler taşıyan kitapçıklar olduklarını konuştuk.

Bunun üzerine, hayatımızı vakfettiğimiz alanı BÜTÜN İNSANLIĞIN ORTAK BİLİMLER TARİHİ diye adlandırmaya ve tanıtmaya karar verdik.

Şimdi yönelinecek en doğru hedef; bütün insanlığın ortak bilimler tarihinin **en az sekiz yüz yıllık evresinin yapıcıları olmak şuurunu taşıyarak bugünkü modern dünyanın geliştirilmeye devam işine kreatif olarak katılmaktır."**

(Fuat Sezgin'in 17 Ekim 2016'da İstanbul Üniversitesinde yaptığı konuşmadan)

"One day, we talked about the fact that most of the history of science books are often booklets with stereotypes and provisional tendencies.

Thereupon, we decided to name and promote the area that we have dedicated our lives to as the HISTORY OF COMMON SCIENCES IN ALL HUMANITIES.

Now the most accurate target to head is to have the conscious knowledge that we are the makers of at least eight hundred years of the history of common sciences in all mankind and participate creatively in the development of today's modern world."

(Prof. Fuat Sezgin's speech at İstanbul University on October 17, 2016)

Merkez Yerleşke

Altunizade Mah. Haluk Türksoy Sk. No:14, 34662 Üsküdar / İstanbul / Türkiye

Güney Yerleşke

Altunizade Mah. Mahir İz Cad. No:23, 34674 Üsküdar / İstanbul / Türkiye

Çarşı Yerleşke

Mimar Sinan Mah. Selman-ı Pak Cad. 34664 Üsküdar / İstanbul / Türkiye

Tıp Fakültesi NP Yerleşkesi

Saray Mah. Site Yolu Cad. No:27, 34768 Ümraniye / İstanbul / Türkiye

+90 216 400 22 22 www.uskudar.edu.tr bilgi@uskudar.edu.tr

[uskudaruniversitesi](https://www.facebook.com/uskudaruniversitesi)

[uskudaruni](https://twitter.com/uskudaruni)

[uskudaruniversitesi](https://www.youtube.com/uskudaruniversitesi)

[uskudaruni](https://www.instagram.com/uskudaruni)

**ÜSKÜDAR
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI - 26**